

1a PÀGINA

Pere Fiol i Tornila
ELS 15 LLINATGES EN EL PRESBITEROLOGI MALLORQUÍ I MEMBRES
QUALIFICATS DE LA NOSTRA ESGLÉSIA QUE PORTEN AQUESTS
LLINATGES

Lleonard Muntaner i Mariano
ELS XUETES DE MALLORCA
(ASSAIG DE SÍNTESI)

Josep Amengual i Batle
ELS CONVERSOS JUEUS I EL SEU ACCÉS A L'ORDENACIÓ
MINISTERIAL I ALS ORDES RELIGIOSOS, AL SEGLE XVIII

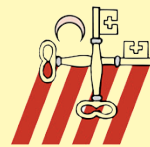
Pere Fullana Puigserver, UIB
HARRIBAT L'HORA DE PARLAR.
RESISTÈNCIES DE LA CRISTIANDAT DAVANT LA MODERNITAT:
DEBAT ENTRE ELS PREVERES JOSEP TARONGÍ I MIQUEL MAURA

Albert Bonnín Fiol
ELS XUETES CONTEMPORANIS

María Luz Mangado Alonso
EL COLEGIO ESPAÑOL DE JERUSALÉN

Gerardo Jofre González-Granda / Francesc Ramis Darder
LA EGIPTÓLOGA MARINA ESCOLANO-POVEDA DESCUBRE
FRAGMENTOS INÉDITOS DEL PAPIRO DE BERLÍN 3024
EN EL MUSEO BÍBLICO DE MALLORCA

RESSENYES

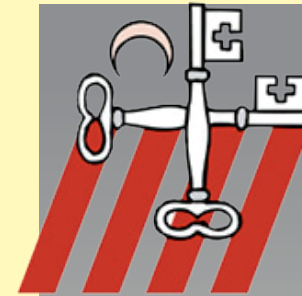

CENTRE D'ESTUDIS TEOLÒGICS
DE MALLORCA

COMUNICACIÓ

REVISTA DEL CENTRE D'ESTUDIS TEOLÒGICS DE MALLORCA

Xuetes dins l'Església de Mallorca

135
2018

Pere Fiol i Tornila
Lleonard Muntaner i Mariano
Josep Amengual i Batle
Pere Fullana Puigserver
Albert Bonnín Fiol
María Luz Mangado Alonso
Gerardo Jofre González-Granda
Francesc Ramis Darder

SUMARI

1a PÀGINA	5
Pere Fiol i Tornila ELS 15 LLINATGES EN EL PRESBITEROLOGI MALLORQUÍ I MEMBRES QUALIFICATS DE LA NOSTRA ESGLÉSIA QUE PORTEN AQUESTS LLINATGES	7
Lleonard Muntaner i Mariano ELS XUETES DE MALLORCA (ASSAIG DE SÍNTESI)	39
Josep Amengual i Batle, MSSCC ELS CONVERSOS JUEUS I EL SEU ACCÉS A L'ORDENACIÓ MINISTERIAL I ALS ORDES RELIGIOSOS, AL SEGLE XVIII	59
Pere Fullana Puigserver, UIB HARRIBAT L'HORA DE PARLAR. RESISTÈNCIES DE LA CRISTIANDAT DAVANT LA MODERNITAT: DEBAT ENTRE ELS PREVERES JOSEP TARONGÍ I MIQUEL MAURA	79
Albert Bonnín Fiol ELS XUETES CONTEMPORANIS	101
María Luz Mangado Alonso EL COLEGIO ESPAÑOL DE JERUSALÉN	117
Gerardo Jofre González-Granda / Francesc Ramis Darder LA EGIPTÓLOGA MARINA ESCOLANO-POVEDA DESCUBRE FRAGMENTOS INÉDITOS DEL PAPIRO DE BERLÍN 3024 EN EL MUSEO BÍBLICO DE MALLORCA	131
RECENSIÓN SALVADOR FD AVIDLLACER	137
RESSENYES	141

1a PÀGINA

Comunicació ens ofereix en aquesta ocasió un número gairebé monogràfic sobre un tema que ha marcat la història contemporània de Mallorca: la pervivència de la discriminació dels descendents dels jueus conversos fins a dates molt recents.

Des de la coordinació de mossèn Pere Fiol Tornila, historiador, cronista diocesà i rector emèrit, diversos especialistes ens n'ofereixen una acurada visió de conjunt.

En primer lloc, Mn. Pere mateix analitza el paper dels quinze llinatges *assenyalats* en el nostre presbiteri secular diocesà i en seglars eminents de Mallorca per la projecció de les seves obres apostòliques i intel·lectuals.

Després, el Dr. Leonard Muntaner Mariano presenta una síntesi breu de la història del poble jueu a Mallorca a través d'un recorregut per les diverses etapes històriques fins a l'actualitat, amb especial menció als antecedents dels fenòmens del segle XVII.

Llavors, el Dr. P. Josep Amengual Batle se centra en la discriminació que patiren en l'accés als ordes sagrats en el context aristocratitzant del segle XVIII.

A continuació, és el Dr. Pere Fullana Puigserver qui ens introdueix en la famosa polèmica entre dos preveres mallorquins del segle XIX: Mn. Josep Tarongí i Mn. Miquel Maura com a reflex de les tensions que expliquen la dinàmica d'aquell segle i que afloraren particularment durant el període

de la Restauració.

Albert Bonnín Fiol ens ofereix una panoràmica de les tendències actuals dins aquest col·lectiu, des de la superació a l'actitud minoritària de l'anomenat retorn a la fe d'Israel.

Completen el número dues aportacions relacionades amb la història d'Israel i del món antic i la presència cristiana a Terra Santa: l'obra de les peregrinacions contemporànies i el Col·legi del Pilar de Jerusalem a càrrec de la Dra. María Luz Mangado Alonso i la crònica del descobriment i desxiframent d'importants fragments de dues obres de la literatura egípcia antiga al Museu Bíblic de Mallorca per part de la Dra. Marina Escolano-Poveda, que ens fan Gerardo Jofre González-Granda i el director del Museu Bíblic de Mallorca i nostre, el Dr. Francesc Ramis Darder.

ELS 15 LLINATGES EN EL PRESBITEROLOGI MALLORQUÍ I MEMBRES QUALIFICATS DE LA NOSTRA ESGLÉSIA QUE PORTEN AQUESTS LLINATGES

Pere Fiol i Tornila
Rector emèrit

Resum

La pervivència del record de les condemnes inquisitorials sobre quinze llinatges concrets ha caracteritzat la història contemporània de Mallorca, sobretot en certs ambients clericals en què sorgiren polèmiques al respecte. L'autor analitza el seu paper en el nostre presbiteri secular diocesà i en seglars eminents per la projecció de les seves obres apostòliques i intel·lectuals.

Paraules clau

Aguiló, Bonnín, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. Xuetes. Preveres. Discriminació.

Pens que tots sabem l'origen d'aquests 15 llinatges. Quedaren estigmatitzats pels quatre actes de fe que es feren al Convent de Sant Domingo de Palma els dies 07.03.1691; 01.05.1691; 06.05.1691 i 02.06.1691. Els inquisidors Pedro Guerrero de Bolaños y Zambrano (andalús) i el navarrès José de Hualte són els qui els dugueren a terme. El primer presidí els quatre Actes de fe i el 1692 deixà Mallorca per anar a presidir el Tribunal de Còrdova. El segon començà per voler fer obres al Casal de la Inquisició i el 1693 volia fer pintar totes les gramalletes dels judicats a partir de 1645. Aquí començaren les discussions sobre per què gastar uns diners per una cosa

que no valia la pena, però hi havia massa interessos i sols es pintaren els quadres dels ajusticiats a partir de 1675, que són els quinze llinatges que han passat a la nostra història amb el sobrenom de «xueta» a causa del «que se renueven los sambenitos de 1675 hasta hoy y no más». Així han quedat: Aguiló, Bonnín, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. Cal dir que «Martí», normalment, no és considerat xueta (1).

Sabem que la ràbia que hi havia a Mallorca contra la Inquisició no era poca i pens que és una de les causes per la qual s'esbucà l'antic convent dominicà i es feu malbé el seu arxiu, per aquesta raó Miquel Forteza Piña (1888-1969) es traslladà a Madrid, on es guardava la còpia dels documents destruïts a Mallorca, i ens ha ofert tots els llinatges que foren judicats a Mallorca. Com podem veure, són pocs els que no hi passaren: (2)

Aguiló	Dameto	Massot	Rossinyol
Amorós	Daviu	Maymó	Sabater
Andreu,	Domènech	Miró	Saforteza
Arbona	Domingo	Monar	Sagranada
Arnau	Duran	Morro	Sala
Barbarí	Escales	Moyà	Salom
Barceló	Ferrando	Mulet	Salvat
Beltran	Ferrer	Muntaner	Sastre
Bennàssar	Fiol	Noguer	Segura
Blanch	Fornés	Noguera	Serra
Bonet	Forteza	Olivar	Soler
Bonnín	Franch	Parets	Suau
Bosch	Fuster	Pellicer	Sureda
Brondo	Galiana	Picó	Tarongí
Canet	Garau	Piña	Terrades
Carbonell	Garcia	Pomar	Togores

Cardona	Garí	Pons	Torrella
Castell	Garriga	Porsell	Torres
Castellà	Gener	Prats	Truyol
Castelló	Gilabert	Pujol	Umbert
Cavaller	Grau	Quart	Valentí
Cerdà	Gual	Ramon	Valleriola
Cerdó	Jordà	Rebassa	Valls
Colom	Jordi	Ribes	Vicens
Coll	Juan	Riera	Vidal
Company	Julià	Ripoll	Vila
Corretger	Llorens	Rius	Vilanova
Cortès	Martí	Rotger	Vives
Dalmau	Massip	Roig	

Els portadors d'aquests quinze llinatges tenien dificultats per accedir al ministeri sacerdotal?

Pens que llegint l'article sobre l'enfrontament Tarongí-Maura quedarà resolta la qüestió. Aquí sols vull fer notar que els problemes no eren sols per arribar al sacerdoci, el problema era per accedir a qualsevol professió, ja que no eren admesos als Gremis, a la Universitat..., és per aquesta raó que quan es va publicar la nova edició de *la Fee Triunfante* del P. Garau l'any 1755 (3), els xuetes van veure que hi havia gent interessada que la situació d'exclusió que patien es perllongàs, però els Borbons volien fer una nova nació, bastava veure els Decrets de Nova Planta que havien promulgat, i semblava que les paraules Despotisme Il·lustrat volien dir «revolució des d'alt». Era clar que els mallorquins volien mantenir l'exclusió, però era evident que el Govern volia anar per altres camins. Els xuetes elegiren sis representants que dia 12.02.1773 es presentaren davant el rei Carles III (1759-1788) presentant-li una súplica acompanyada d'uns certificats redactats pels rectors i superiors dels Convents de Palma dient que eren

bons cristians i fidels complidors dels preceptes de l'Església. Manifestaven que eren exclosos de tots els oficis, honors i avantatges legals tant de l'Estat Eclesiàstic com de l'Estat Secular. Afirmaven que eren bons per a pagar els impostos com qualsevol altre ciutadà, però no podien gaudir dels avantatges que les lleis oferien.

La Cort de Madrid va voler verificar els arguments presentats pels representants dels xuetes i la resposta que va sortir de Mallorca va venir:

De l'Estat Eclesiàstic.

Del rector de la Universitat i dels catedràtics.

De l'Audiència.

De la Ciutat de Palma, com a perllongadora de les institucions de l'antic Regne de Mallorca.

Del síndic clavari de la Part Forana de Mallorca.

La resposta era un clar **NO**. S'havia de mantenir la segregació i l'exclusió:

Manifiesto político Histórico Legal por la Ciutat de Palma y Síndicos Forenses de la Isla de Mallorca y su Real Universidad Literaria, sobre que en observancia con sus Estatutos, Ordenanzas, buenos usos y costumbres se deniegue la igualdad, que los descendientes de Estirpe Hebrea habitantes de aquella Isla, pretenden con los demás cristianos viejos mallorquines sin hacerse novedad con los estatutos y Ordenanzas aprobadas de los Cuerpos, Colegios, Gremios, Comunidades de que hasta ahora han sido excluidos los descendientes de Judíos (4).

Les raons que donaven els representants del poble mallorquí no deixen de ser, almanco, pintoresques, ja que diuen que

no estan empegueïts de casar-se amb gent que ha estat condemnada per la Inquisició, que cap d'ells, per malalt que estigui, no va a l'Hospital com fan els altres, sinó que entre ells s'ajuden. Com no ho havien de fer si l'Hospital els barrava les portes i hi havia una oposició frontal a matrimonis «mixts»? Tot això, com sempre, es volia vestir de seny, argumentant que s'havia de fer a poc a poc i d'aquesta manera es volia consagrar que no es mogués res i tot seguís igual.

Dia 10.12.1782 el rei Carles III donà la que es coneix com a **Primera Pragmàtica** rebutjant tots els arguments presentats. La **Segona Pragmàtica**, rebutjant els nous arguments presentats, fou donada dia 09.10.1785 i amb paraules prou clares diu que declara «a los referidos individuos, vulgarmente llamados de la Calle, aptos al servicio de mar y tierra en el Ejército, y Armada Real, y para otro cualquier servicio del Estado» (5).

Què hi havia de prohibicions?

Les Constitucions de la Sapiència

Sens dubte era la inèrcia de la història, però quan s'aprovaren les Constitucions del Col·legi de **la Sapiència** dia 13.09.1633, a l'article II «De numero et qualitate collegialium», diu que els col·legials han de ser mallorquins, pobres, han d'haver complit els 18 anys en el moment que entrin «ex honestis parentibus non natis seu convictis, vel aliis infamibus» (6) i aquesta actitud s'ha mantingut fins als nostres dies, com recentment ho ha recordat Miquel Alenyar i Fuster en el llibre *Dels meus records. Memòries 1939-2017* (7).

Si les Constitucions de la Sapiència ho diuen així de clar l'any 1633, poc havia variat la situació quan el bisbe Pere

d'Alagó i Cardona (1621-1701), bisbe de Mallorca de 1684 a 1701, qui va viure la cremadissa dels jueus de 1691, va fer els Estatuts de la Universitat Pontificia de Mallorca i el 1697, dia 16 d'octubre, aconseguí l'aprovació del rei perquè pogués funcionar. És evident que quan fundà el Seminari Conciliar de Mallorca dia 29.06.1700, en els Estatuts es recollia aquesta preocupació de tancar les portes als fills dels conversos.

Les Constitucions del Seminari

La biblioteca del Seminari guarda l'exemplar que pertanyia a l'antic Convent de Sant Francesc i que gràcies a les gestions que es feren en temps del rector Pere Josep Llompart i Campins (1807-1893), rector del Seminari de 1854 a 1893, i de Miquel Maura i Muntaner, rector de 1895 a 1915, acabaren amb l'entrega d'«un ejemplar de cada una de las obras que por duplicado existen en aquel establecimiento» (Biblioteca de Palma de Mallorca), on s'havien arreplegat tots els llibres dels extingits convents dels frares exclaustrats (8). L'edició conservada en la biblioteca del Seminari porta dues inscripcions fetes a ploma, una indica la procedència del Convent de Sant Francesc, i l'altra diu «Al fin están las del Colegio de la Sapiencia». Malgrat aquesta nota he de dir que no hi són i que es veu que han estat arrabassades (9).

Aquestes Constitucions tenen un títol prou aclaridor: *Constituciones del Seminario de San Pedro, que conforme a lo dispuesto por el Sacro Concilio de Trento ha erigido en Mallorca el Ilustrísimo Señor Don Pedro de Alagón Arzobispo, Obispo de dicha Ciudad, y Reyno, y del Consejo de su Magestad. Mallorca por Miguel Capó Impresor. Año MDCC.*

Hi ha 12 Capítols o «Títulos».

Título I Del número, y calidades que han de tener los que se

han de recibir para Seminaristas. 13 articles.

Título II De la vida, y costumbres de los Seminaristas, y ejercicios de virtud. 22 articles.

Título III De la enseñanza de las letras, y ejercicios litterarios. 10 articles.

Título IV Del gobierno doméstico del Seminario. 26 articles.

Título V De la administración de la hacienda del Seminario. 18 articles.

Título VI Del Oficio del Retor. 5 articles.

Título VII Del oficio del Vice-Retor. 6 articles.

Título VIII De los Consiliarios. 2 articles.

Título IX De los Familiares. 5 articles.

Título X De los salarios que ha de pagar el Seminario. Un sol article.

Título XI De los juramentos que han de prestar los del Seminario. Un sol article on hi ha la fórmula que han de dir: rector, vice-rector, Seminaristes, consiliaris, familiars.

Título XII De las Constituciones, y penas. 5 articles.

És l'article 4 del Títol primer el que prohibeix l'entrada al Seminari dels portadors dels 15 llinatges, i ho fa amb aquestes paraules:

«Las calidades que han de tener los Seminaristas, han de ser, que sean naturales de nuestra Diocesi, y de legítimo matrimonio, que tengan por lo menos doze años, que sean de sangre limpia, que sepan leer, y escribir razonablemente, cuia habilidad, é inclinación dé esperanças que han de perseverar en el camino de la Iglesia, que haian de ser hijos de Padres pobres, pues la principal mira que ha tenido el Concilio en la erección destes Seminarios, ha sido aiudar á aquellos que tienen buen natural, y habilidad, é inclinación á los Estudios, que por falta de medios no pueden emplearse en ellos, y que haian de tener primera tonsura, ò que no

quede por ellos recibirla; y las mismas calidades han de tener los Convictores, excepto la de la pobreza,»

L'article 5 del mateix Títol I ens diu que després que s'hauran rebut totes les sol·licituds per entrar al Seminari, s'ha de fer una investigació secreta «y en cuanto à la vida, costumbres, y limpieza de sangre, ha de ser la instrucción que se ha de remitir al que se diere la comission conforme la que se despacha para Ordenes sacros».

Malgrat que ja sigui un fet conegut, direm que dia 29.06.1700 el Seminari començà amb 8 seminaristes pobres i atesos per la Diòcesi i 4 «convictors», o sigui seminaristes la família dels quals es feia càrrec de les despeses. Estava previst que quan s'acabassin les obres podria aixoplugar 16 seminaristes i 8 convictors i més si el lloc ho permetia i es podia habitar amb comoditat. És evident que no n'hi ha cap dels 15 llinatges.

Les Constitucions de la Universitat 1697

Constituciones. Estatutos, y Privilegios de la Universidad Luliana del Reyno de Mallorca foren aprovades per decret reial de 16.10.1697 i publicades a Can Guasp el 1698. Hi ha 30 «Títulos» que van regulant la vida humana, social, espiritual i acadèmica dels estudiants, i és en el Títol XVIII, tot parlant «De los grados de Theologia» que ens diuen: «Item estatuimos, y ordenamos, conformándonos con lo que los Magníficos Jurados nos han representado, que ninguno pueda graduarse en esta Universidad, que tenga algun impedimento público de sangre no limpia, de malas costumbres, ó de otra infamia pública: y para esto el Retor antes de admitirle á examen alguno, lo considere y examine, no dando lugar á sospechas, ni á calumnias, ni á detraçiones, sino solo á infamias manifiestas, y claras: y para acertarlo, apareciendose reparo,

convocarà al Collegio de la facultad, de que se pretendiere graduar, y precediendo juramento de proceder según sus consciencias, y de Secreto, les requerirà por su juramento, si saben en la persona de tal pretendiente algunos de los dichos impedimentos de infamia clara, y manifiesta, y soltado el reparo passara á admitirle, ó no admitirle á los examenes» (10).

El bisbe diu clarament que segueix el camí que els jurats li han demanat o mostrat. Pensem que les constitucions de la Universitat es redacten el 1697 i les del Seminari el 1700. És el mateix bisbe i per a la mateixa societat, per tant, no canvia res.

L'arribada dels Borbons i la implantació que coneixem amb el nom de *Despotisme Il·lustrat* i la nova manera que tingueren d'organitzar el Regne, explicat en el Decret de Nova Planta, feren aixecar moltes esperances. No oblidem que Jovellanos (1744-1811) residí a Mallorca i, malgrat que fos un presoner o desterrat, tenia fort ascendent i bé predicà que calia reformar Espanya proposant la Reforma Agrària, la Reforma Universitària i el desmantellament de la Inquisició. He de dir que en els Pontificats de Juan Díaz de la Guerra (1772-1777), en el pontificat de Bernat Nadal i Crespí (1794-1818) i en el de Rafael Manso (1847-1851) hi hagué algunes ordenacions de xuetes, però fou de manera més aviat personal i tant Guerra com Manso no gaudiren de gaire bona fama, de totes maneres els aires reformistes que es respiraven a la fi del segle XVIII foren la causa de la moguda dels xuetes mallorquins que arribà a Madrid i les respostes de Carles III (1759-1788) expressades en les pragmàtiques de 1782, 1785 i 1788. Tira-tira s'anaren destruint barreres, però no les eclesiàstiques, com diu Tarongí el 1877: «Antiguamente [haver nascut xueta] les impossibilitaba de ejercer cargos y

empleos civiles y militares; pero esa imposibilidad ha caido en desuso, gracias á la ilustración y adelantos generales. Pero los teólogos mallorquines no entienden en eso de ilustración; allá se quedan ellos con sus debilidades del siglo XVII» (11).

L'afany reformista que es manifestava en diferents fronts, el podem concretar a Mallorca en la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País (SEMAP), que, creada el 1778, anirà alimentant diferents projectes reformistes, mentre també ajudà a implantar el liberalisme. Un dels projectes que pogué dur endavant fou la creació de l'Institut Balear (1836), que passà per moltes i diferents etapes: Estudi General Lul·lià; Monti-sion... En principi es pensava que fos un Seminari de Nobles, però anà canviant cap a un centre educatiu modern, obert a tots els sectors socials amb ensenyaments generals i moderns, gratuït i altruista. Una bona temporada aixoplugà un Internat possibilitant que els joves de la Part Forana poguessin accedir als estudis superiors (12).

Aquest Centre, malgrat que una bona part de la nostra societat desitjàs que es convertís en Centre Universitari, no hi arribà mai, per aquesta raó el bisbe Antonio Pérez de Hirias (1825-1842) hagué d'anar creant les càtedres pròpies dels estudis eclesiàstics al Seminari, com bé ho recorden aquestes paraules que encapçalen el primer «Llibre de Matrícula» del Seminari, «empezado en el año 1830»:

«Advertencia. En el año mil ochocientos treinta, teniendo en consideración el Illmo. Sr. D. Antonio Pérez de Hirias Obispo de esta Diócesis, que en esta Isla no quedaban públicas escuelas de Teología en razón de haber el Rey N. Sr. suprimido la Universidad de este Reyno por su Rl. Orden de 28 Diciembre del año anterior, en la que tuvo á bien hacer algunas alteraciones en el Plan vigente de Estudios; resolvió,

siguiendo la mente del Sto. Concilio de Trento y el ejemplo de muchos otros sabios y zelozos RR. Prelados de la Iglesia, establecer Catedráticos en este Seminario que enseñasen las ciencias eclesiásticas y Filosofía á los Seminaristas y Fámulos estudiantes del mismo establecimiento, haciendo igualmente estensiva esta enseñanza á los escolares externos de buena conducta y constante aplicación que concurriesen con puntualidad y aprovechamiento á las Cátedras que por entonces debían instituirse; y no sugfragando para dotación de estas, la Cortedad de rentas del Seminario, resolvió también satisfacerla de su propia mensa hasta que para ella hubiese conseguido arbitrios suficientes.

Para el cumplimiento de esta tan sabia como ventajosa resolución, en trece de Octubre del mencionado año 1830 el memorado Sr. Obispo, oido el parecer de los Señores Diputados de Disciplina D. Juan Muntaner y D. José Vilella Canónigos de esta Sta. Iglesia, nombró Catedrático de Instituciones Teológicas al R.P.M.Fr. José Desiderio, idem de Teología Moral y Religión al R.P.M.Fr. Gonzalo Ferragut, ambos Dominicos; Catedráticos de Filosofía al R.P.Fr. Nicolás Buadas, Agustino, Lector de Filosofía y Teología al R.P.Fra Jayme Roselló, Franciscano, Lector de Filosofía y Catedráticos los dos en esta facultad de la suprimida Universidad, y á D. Pedro José Llompart, Diácono actual fámulo y cursante del 4º año de Teología, preveniendo que el curso debía empezar el día 18 del mismo Octubre con los libros de asignatura y bajo las condiciones prescritas en el Plan General de Estudios y posteriores Reales Ordenes; lo cual á la letra verificado, quedó este Seminario, en virtud de los artículos 9 y 10 del citado Plan General incorporado á la Universidad de Cervera, por ser esta á la cual mencionada Real orden de 28 Diciembre, agregó la suprimida Universidad de Mallorca sustituida en el Seminario Conciliar.

En consecuencia de esta incorporación, pudo este Seminario dar matrículas y probar cursos de Filosofía y Teología á sus internos Alumnos, como también á los escolares externos, pero de Filosofía solamente concurriendo en unos y otros los requisitos prevenidos en el susodicho Plan, y haciéndose cuanto él y Reales Ordenes disponen en esta materia. En cuya suposición, y usando de la predicha facultad, se continuarán en este libro todas las diligencias que se practicarán para matricular y probar cursos, no solo á los Alumnos internos, sino también á los cursantes externos á que haya lugar conforme lo establecido en el Plan y resuelva en todos tiempos la superioridad. Antonio Jaume, Rector (firmat)» (13).

El primer curs d'aquesta nova singladura del Seminari (1830-31) hi hagué matriculats entre externs i interns, 30 seminaristes, dels quals dos deixaren. No hi ha cap xueta. Diré que el rector era Mn. Antoni Jaume i el vicerector el P. Antoni Vich SJ. En el curs 1834-35 fa exàmens per entrar al Seminari Josep Martí i Pou de Palma. És bo de fer pensar que fou considerat no xueta per l'ambivalència d'aquest llinatge, però en el curs següent, el 1835-36, veim matriculat a primer de Filosofia, com a alumne extern, el solleric Pere Antoni Marqués i Miró (14). Josep Martí i Pou està matriculat a segon de Filosofia Aquest curs hi ha canvi de rector, és Mn. Joan Gamundí (15). El llibre I de Matrícula acaba al foli 64. Sabem que el Seminari restà tancat fins el 1846, ja que les disposicions del Govern prohibint les ordenacions *in sacris* feien del tot innecessari el treball formador per a novells preveres. Sabem que un bon grapat dels nostres seminaristes passaren a Itàlia i que allà foren ordenats, entre ells Pere Antoni Marqués i Miró (16).

Passada la tempesta, s'obrí de bell nou el Seminari per iniciar el curs 1846-47. La Diòcesi estava en Seu Vacant perquè

dia 18.12.1842 havia mort el Dr. Antonio Pérez de Hirias. S'havia intentat, infructuosament, que el prevere mallorquí Mn. Joan Muntaner i Garcia (1766-1847) acceptàs la Mitra mallorquina. Dia 22.04.1843 havia estat nomenat bisbe de Mallorca el canonge de València Miquel Cortés, qui s'estimà més ésser senador per Castelló. S'haurà d'esperar fins a 1848 perquè arribi el nou bisbe Rafael Manso (1847-1851) (17). Aquesta nova etapa del Seminari estarà presidida per un rector nou, Mn. Mateu Jaume i Garau (1811-1886), qui havia estat secretari de Cambra del bisbe Pérez de Hirias, ho serà de Rafael Manso i de Miquel Salvà fins que serà nomenat bisbe de Menorca. L'any 1835 el senyor bisbe l'havia volgut nomenar catedràtic de Teologia Dogmàtica, però els altres professors el vetaren. L'any 1849 es llicencià en Teologia en la Universitat Central de Madrid i en aquesta nova etapa del Seminari és el rector i té com a vicerector, secretari d'Estudis i majordom, Mn. Cristòfol Feliu i Mora (18).

Aquests anys trobam que el Seminari torna a organitzar-se tira-tira. Veim com seminaristes, que hagueren d'interrompre els estudis per la «desaparició» del Seminari, ara volen tornar a seguir, tal és el cas de Jaume Pons i Morro de Campanet, qui era alumne de Teologia en el curs 1835-36, es torna a matricular a Teologia en el curs 1848-49. El cas més extrem seria el de Miquel Barceló i Amengual (1820-1887), germà de Mn. Andreu (1818-1872), ambdós oncles materns del futur bisbe Pere Joan Campins i Barceló (1898-1915). Andreu, quan es tancà el Seminari per la prohibició d'ordenar *in sacris*, passà a Itàlia i allà fou ordenat prevere el 01.11.1843. Miquel deixà els estudis, es casà amb Anna Nicolau i Campins, obrí un forn en la parròquia de Sant Miquel, però quedà vidu i sense fills, per aquesta raó pensà de seguir els estudis eclesiàstics (19), el 1859 demanava Tonsura. Dia 19.07.1860 feia Títol de Patrimoni per poder passar als Ordes Majors i

en les Tépores de setembre de 1862 era ordenat prevere a la capella del Palau. Fou uns anys vicari d'Escorca, atenent els pelegrins que pujaven a Lluc, fins que retornà a Palma, quedant adscrit a la Seu, on li arribà la mort, als 62 anys, dia 17.08.1882. La nota necrològica ens parla d'«ejemplar y apreciable sacerdote» (20).

A més del Seminari, hi havia altres camins per arribar al sacerdocí?

La resposta és ben afirmativa. Ho acabam de veure en el cas de Mn. Miquel Barceló i Amengual i crec que és el camí que feren gran part de joves xuetes que veien com no eren gaire ben vistos en el Seminari i tenien altres camins per poder arribar al sacerdocí, i atès el cas que tenc documentat el de Mn. Miquel Tortell i Simó (1802-1868), esbrinarem aquest camí.

El mes de juny de 1819 mor l'organista de Muro Mn. Antoni Franch i Calvó. El Reverend Comú d'aquella parròquia tria el jove Tortell com a organista, té 17 anys. Dia 26.05.1820, a la capella del Palau, rep la clerical Tonsura i així podrà gaudir del Benefici de l'orgue de la parròquia nadiua. Dia 20.11.1823 es convoquen oposicions per a organista de la Seu i el jove clergue Tortell s'hi presenta, es fan els exercicis pertinents i dia 22.12.1823 era elegit organista. Comença la tasca i gaudeix del Benefici, però també tindrà el deure de preparar-se per al sacerdocí i, aconsellat per la gent de la Seu, seguirà el camí que aquests certificats ens mostren, tot demanant rebre els Ordes Menors i el Sotsdiaconat:

1^a «L'abaix firmant certifica que D. Miquel Tortell, Clergue i Beneficiat a l'Església Catedral, estudia amb mi les regles de

l·latinitat, i perquè consti on calgui firm la present certificació a Palma, dia 10 de Febrer de 1824. Fra Ignasi Ramis, Trinitari (firmat).

2ª Certificat firmat pel Dr. Pere Josep Galmés, prevere i domer de la Seu que «asiste al coro y es hombre de buena fama vida y costumbres» 15.02.1824.

3^a El prevere Guillem Pujol certifica que «frecuenta los Sacramentos de Penitencia y Eucaristía bajo mi dirección» 09.02.1824.

Presenta també quatre testimonis com mentre és persona de bons costums i té idoneïtat per al ministeri sacerdotal. Els testimonis declaren dia 13.03.1824. El primer és Miquel Brotat i Muntaner, notari, de 59 anys, fill de Jaume i Anna. El segon és Miquel Brotat, prevere beneficiat a la Seu, té 26 anys. El tercer és el prevere Jaume Serra, de 25 anys, i el quart, un tal Bernat Calvó, fill de Bernat i de Joana Maria, jove murer que estava estudiant Filosofia a Palma i tenia 21 anys.

Es mana que es facin publicades a les parròquies de Santa Eulàlia de Palma i a la de Muro. La resposta de Muro diu: «Les presents s'han publicat en aquesta parròquia de la Vila de Muro en tres dies de Festa, al temps de l'Ofertori de la Missa Major, i passades les 24 hores des de la darrera publicada, no s'ha manifestat cap impediment ni un. I perquè així consti, firma a Muro i en la Vicaria, dia 22 de Març de 1824. Rafel Janer, Prevere i Vicari de Muro (firmat).»

Aquests documents acompanyaren la instància que, dirigida al senyor bisbe, firmava Tortell:

«Il·lustríssim i Reverendíssim Senyor

Miquel Tortell, Tonsurat, Beneficiat i Organista en esta Santa Església, amb el més degut respecte a V.S. Il·lustríssima exposa: que des de la seva més tendra edat l'han acompanyat sempre vivissims desitjos de servir Déu en l'estat Eclesiàstic, per això es dedicà als estudis de llatinitat i en la professió de tocar l'Orgue; fruit del seu esforç fou aconseguir, per oposició, dia 22 de Desembre del proppassat any, l'ofici col·latiu d'Organista en la dita santa Església. I com que una de les condicions que aleshores li posaren és la de suplir als Sotsdiaques quan faltassin i no estàs ocupat en el seu ofici. Per tant a V. S. Il·lustríssima suplica que acompanyant dels documents necessaris i tenint ja l'edat competent, es digni, en la propera celebració d'Ordes generals, admetre'l per a les quatre menors i el sagrat orde dels Sotsdiaconat; favor i gràcia que espera aconseguir de la notòria bondat de V. S. Il·lustríssima. Palma 13 de Febrer de 1824. Miquel Tortell (rúbrica) Tonsurat. Beneficiat d'Orgue.»

Dia 03.04.1824 rebia els quatre Ordes menors i el Sotsdiaconat de mans del bisbe González Vallejo (1819-1824). Els esdeveniments polítics feren que aquest bisbe sortís de Mallorca quan acabà el trienni liberal i s'hagué d'esperar que entràs un nou bisbe, el Dr. Antonio Pérez de Hiras (1825-1842), qui l'ordenaria de diaca dia 18.02.1826 i de prevere dia 10.03.1827 (21).

Aquest camí fou emprat per no pocs mallorquins per arribar al sacerdoci i sols tira-tira s'anirà complint el manament de Trento sobre l'internat en els Seminaris. Molts portadors dels 15 llinatges empraren aquest camí per consagrar-se al Senyor.

Quan es rebien els Ordes?

Poc hi ha a veure amb la manera com la majoria dels capellans actuals férem aquest camí. Ens poden servir de mostra les disposicions que sortiren dia 07.08.1891:

Tonsura. Cal haver aprovat la Llatinitat (4 cursos)

Menors. Cal haver aprovat la Filosofia (3 cursos)

Majors. Cal haver aprovat el IV de Teologia els alumnes de la carrera llarga.

Els alumnes de la carrera Curta bastava haver aprovat el segon curs de Moral (22).

Posteriorment i mirant d'afavorir l'internat, dia 09.11.1891, sortiran aquestes altres disposicions:

Tonsura i Menors: Els interns hauran de cursar el primer de Filosofia.

Els externs hauran de fer primer de Teologia.

Sotsdiaca: Els interns hauran d'estar en IV de Teologia.

Els externs hauran d'haver acabat IV de Teologia.

Prevere: Ja no es preveu que hi hagi externs.

Els de carrera normal hauran d'haver aprovat IV de Teologia.

Els de la carrera curta hauran d'haver aprovat el segon de Moral (23).

Resseguint els llibres de Matrícula del Seminari

En el curs 1856-57 s'instaura la carrera abreujada. No hi trobam cap xueta que s'hi apuntàs. En els estudis normals hi ha tres alumnes de Llatinitat, dos a Humanitats i un a Filosofia. Així va el curs al Seminari. Hi ha un gros traspàs d'alumnes que havent fet el segon ensenyament a l'Institut, passen al Seminari per fer els estudis eclesiàstics. Quan s'obrí

el curs 1866-67 hi ha un Reial Decret, firmat per la reina i pel ministre de Foment, Manuel de Ondio, en el qual s'equiparen els estudis del Seminari als dels Instituts. Hi ha d'haver examen i pagament de matrícules i s'exigeix als professors del Seminari que hagin de tenir la mateixa titulació que els professors dels Instituts, donant-se un termini de tres anys perquè puguin graduar-se (24). Per aquest curs hi ha cinc alumnes xuetes a primer; dos a segon; un a tercer; cap a 4t, 5è i 6è; 3 a primer de Teologia; un a 6è i un a primer de Cànon. Dia 11 i dia 16 s'enviaren les notes a la Universitat de Barcelona (25).

Seguint els llibres de Matrícula, podem veure que cada any hi ha xuetes que entren al Seminari i crec normal que també n'hi hagi que deixen. He notat que els de Palma hi entren més joves: 11 o 12 anys; mentre que els de la Part Forana ja són més grans, 16 o 17. Atès el cas que el llatí s'estudiava fora del Seminari, n'hi ha que, havent aprovat primer, es presenten a segon o tercer, uns anys després.

Referent a l'Ordenació Presbiteral, seguint les llistes que surten al BOBM, he de dir que normalment ho fan amb els altres mallorquins que eren ordenats. Cal tenir present el que hem dit abans, era un procés molt personal. Durant el llarg pontificat del Dr. Antonio Pérez de Hírias (1825-1842) i gairebé fins a l'estabilitat que mostrà el pontificat del Dr. Miquel Salvà i Munar (1851-1873), molts seminaristes mallorquins hagueren d'anar a ordenar-se a Menorca o a València. De totes maneres, he pogut fer aquest resum dels sacerdots xuetes ordenats, o almanco l'any que feren el Títol de Patrimoni per poder accedir als Ordes Majors. Cal no oblidar que, per ser ordenats fora, havien de tenir les lletres dimissòries donades per Mallorca i que quedaven incardinats a la nostra Diòcesi.

N'he trobat 13 d'ordenats abans de 1800. L'any 1800, 1802 i 1803 un, 1808, 2; 1809 un; 1810 un, 1811 tres, 1812, un; 1813 un; 1816, un; 1817 dos; 1818 quatre; 1824 dos; 1827 un; 1829 un; 1830 dos; 1831 un; 1845 un a Itàlia; 1852 un; 1861 dos; 1864 dos; 1868 un; 1872 quatre; 1875 dos; 1877 un; 1879 un; 1880 un; 1882 tres; 1886 tres; 1887 tres; 1888 un; 1889 un; 1891 dos; 1892 dos; 1895 tres; 1896 un; 1897 tres; 1898 un; 1899 un; 1900 tres; 1901 un; 1903 un; 1905 un; 1906 un; 1911 un; 1912 un; 1913 cinc; 1916 un; 1918 un; 1920 un; 1922 un; 1925 un; 1926 dos; 1928 dos; 1930 un; 1933 un; 1937 un; 1941 tres; 1942 un; 1945 un; 1946 un; 1950 un; 1955 un; 1956 dos; 1959 un; 1962 dos; 1966 un; 1967 un; 1973 dos; 1996 un; 2004 un.

Càrrecs i oficis

Partint de la distribució que hi ha a la Guia de 1904, he de dir que hi ha 717 preveres censats, dels quals 29 són dels 15 llinatges. Hi ha 3 vicaris, 23 preveres adscrits i 3 que són fora Mallorca.

Diré que a les planes 107 i 108 del mateix BOBM hi ha un llistat de 85 quaresmers, dels quals 6 són xuetes. Mn. Bartomeu Pinya i Cortès (26) la predicarà a la parròquia ciutadana de Santa Creu, Mn. Claudi Fuster i Pomar, que estava adscrit a Santa Catalina, la predicarà allà, i els altres quatre ho fan a Alaró, Andratx, Petra i Pollença.

A la Guia de 1906 hi trobam poques variacions, ja que hi ha 24 adscrits i dos vicaris. L'any 1913 hi va haver les oposicions a Rectoria que suposaren una oportunitat grossa davant la creació de nombroses parròquies i la necessitat de nous vicaris. Entre els 85 preveres que firmaren les oposicions no hi ha cap xueta. En canvi, en trobam set que foren els

quaresmers per aquell any: Mn. Francesc Segismond Forteza per a Santa Eulàlia, Mn Joan Aguiló per a Manacor, Mn. Miquel Fuster per a Petra, Mn. Miquel Pomar per a sa Pobla, Mn. Nicolau Cortès per a Valldemossa, Mn. Joan Aguiló per a Capdepera i Mn. Francesc Fuster per a Lloret.

A la Guia de 1928 ens trobam que hi ha 585 capellans censats, dels quals 35 són xuetes. Hi ha dos rectors, vuit vicaris, 15 adscrits i dos que habiten fora de Mallorca.

A la Guia de 1959 tenim 454 preveres diocesans i que tinguin els dos llinatges dels 15 n'hi ha 17, dels quals 2 són rectors, 7 vicaris i ja no hi ha cap adscrit. N'hi ha que estudien fora Mallorca i altres de vinculats a Col·legis i altres Institucions.

A la Guia de 1973 hi trobam 471 preveres diocesans dels quals 14 són xuetes. Hi ha 4 rectors i 5 vicaris. No hi ha cap adscrit, però sí preveres jubilats i d'altres que s'han secularitzat.

A la Guia de 1985, dels 365 preveres que hi ha censats, n'hi ha 9 que tenen els dos llinatges xuetes i dos que sols en tenen un. Hi ha 7 rectors, un vicari i tres adscrits.

A la Guia de 1993, hi ha 318 preveres, 6 que tenen els dos llinatges, 4 que en tenen un. A la de 2010, són 263 els preveres. N'hi ha dos dels dos llinatges, 4 d'un sol llinatge. Crec que el panorama presentat és prou clar per veure com tira-tira «la preocupació» s'ha esvaït.

Acceptació o rebuig?

Pens que cal matisar la resposta. És molt diferent la resposta que trobam a Ciutat o a la Part Forana. Als pobles, els

preveres xuetes són acceptats de la mateixa manera com són acceptats els altres membres del poble. El caràcter, la senzillesa, la humilitat de cadascun, la disponibilitat a servir la feligresia, el despreniment o l'afany d'enriquir-se, bo o no tan bon predicador..., són les virtuts que el poble valora d'un capellà i si un capellà té les virtuts sacerdotals que els fidels aprecien i valoren, no hi ha problemes i no podem oblidar que als pobles tot se sap i tot es judica. Potser on pitjor sigui acceptat sigui entre els altres capellans, perquè a l'hora de repartir les distribucions, com més són, manco toca a cadascun.

A Palma, el problema és molt diferent atesa la circumstància de l'abundància de clergat. Hi ha un fet que pens que pot donar-nos molta llum. Mentre s'anaven fent les gestions per a la creació de les noves parròquies, dia 20.10.1906 es publicà un edicte per cobrir una Vicaria a la parròquia de Santa Eulàlia. S'hi presentaren 18 preveres. Dia 20 de novembre es feren els exercicis al Seminari i dia primer de desembre fou nomenat, per un trienni, Mn. Francesc Segismond Forteza i Pinya (27).

Crec que cal valorar el factor personal, factor que és molt difícil calibrar. Mn. Tarongí ens parla de dos casos que ell havia viscut de manera ben propera perquè n'era família. Parla de Mn. Miquel Tarongí, que diu que morí encolicat, i de Mn. Ignasi Cortès, que emigrà a Mèxic. He de dir que foren molts els capellans mallorquins que anaren a Amèrica per tenir un queviure. N'hi havia fins i tot que a l'hora de fer el Títol de Patrimoni per poder accedir als Ordes Majors partien cap a Amèrica perquè sabien que allà serien ordenats sense aquest requisit.

Aquest factor personal el podem veure en dos germans: Mn.

Nicolau Cortès i Segura (1864-1939) i Mn. Manel (1868-1952), ambdós germans de l'avi matern de Carmel Bonnín i Cortès. El major, Mn. Nicolau, dia 27.09.1880, té 16 anys i s'examina de primer de llatí al Seminari. Seguí estudiant a l'Institut i aprovats els 4 cursos de llatí, passà a Filosofia. El curs 1884-85 començà la Teologia com a alumne extern. Sempre aconseguia la nota *Benemeritus*. A l'Advent de 1884 rebia la clerical Tonsura. Quan estudia 3r de Teologia, dia 17.12.1886 rep els Ordes Menors i el Sotsdiaconat, havent fet Títol de Patrimoni dia 25.08.1885. Fou ordenat diaca dia 26.03.1887, estudia 3r de Teologia. Dia 17.12.1887, estant en 4t de Teologia i essent seminarista extern, fou ordenat prevere. Havent descansat uns anys d'estudi, el curs 1890-91 fa el 5è de Teologia i el curs següent el 6è. No crec que s'examinàs en cap Universitat Eclesiàstica ni que obtingués cap grau acadèmic. Sempre exercí el ministeri a Mallorca, tenia fama de bon predicador i se'n conserven 75 sermons predicats a Ciutat i a la Part Forana entre 1891-1929, on trobam temes diversos: novenaris, quaresmes, panegírics, festes patronals, Sagrat Cor de Jesús i altres devocions (28). L'any 1920 fou nomenat vicari de Sant Nicolau, fruit de llargues estades a Establiments, on morí dia 23.01.1939 (29).

El seu germà, Mn. Manel, havia nascut el 1868 i dia 26.09.1883, als 14 anys, s'examinava al Seminari del primer curs de llatí. Aprovats els quatre cursos de llatí, en el curs 1887-88 fa el primer de Filosofia i l'acaba el curs 1889-90 com a alumne extern. Comença la Teologia el curs 1890-91 i començant-ne el segon curs fou tonsurat dia 19.09.1891. En aquest curs és alumne intern. Dia 24.09.1892, ha començat 3r de Teologia, rep els quatre Ordes Menors. Dia 17.02.1894, havent fet el Títol de Patrimoni, rebia el Sotsdiaconat. Començant el 5è de Teologia era ordenat diaca el 22.09.1894 i dia 09.03.1895 fou ordenat prevere. Aquest home tenia la sensació que no

era acceptat per part d'un sector del clergat mallorquí, per aquesta raó s'autoexilià a l'illa de Gomera (Canàries), exercint el ministeri en la parròquia de Vallehermoso. Retornat a Mallorca, vivia al carrer dels Bastaixos i era adscrit a la parròquia de Sant Nicolau, gaudint de passar estones de lleure vora la mar, a la casa que s'havia comprat a la zona des Molinar. Morí a Palma dia 06.08.1952 (30).

NOTES

1. Miquel Forteza a l'obra *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca, quatre mots de la veritat*. Publicat a la col·lecció Xeixa l'any 1966 i una tercera edició a la Biblioteca Raixa, núm. 79. Editorial Moll Palma de Mallorca 1972. A la pàgina 19 ens diu que els llinatges Fuster, Martí i Miró són ambigus. N'hi ha que ho són i n'hi ha que no ho són. D'una manera senzilla el tema queda explicat en el volum II de la *Història de Mallorca* pàgines 119-120 VV.AA. Editorial Moll, Col·lecció Els treballs i els dies. 1982.
2. *Ibidem* pàg. 150.
3. *La Fee Triunfante en quatre autos* fou publicada l'any 1691 i l'any 1755 se'n feu una segona edició. Modernament l'any 1984 se'n feu una nova edició per l'editor Miquel Font, i el 1999 la tornà a reeditar com a segona edició.
4. Miquel Forteza, obra citada pàg. 42.
5. *Ibidem* pàg. 47.
6. «Article II Del nombre i qualitats dels col·legials: han de ser de pares honrats, no nascuts de pares heretges o de pares convertits de l'heretgia o d'altres infàmies.» *Constitutiones Col·legii sub invocatione B. Mariae semper Virginis Sapientiae Matris fundati*, al fulletó del P. Miquel Alcover *Noticia històrica de la Fundación, Progresos*

e Ilustres varones que ha producido el Colegio de la Sapiencia, pàg. 98-99.

7. Publicat per Leonard Muntaner. Editor, 2017 i recollit a l'entrevista que Llorenç Capellà li feu i que fou publicada a la revista *Brisas* de dia 03.06.2017. Es tracta de Mn. Joan Baptista Munar i Ramis. Costitx 09.06.1902 - Palma 1974, qui el 1918 entrà a la Sapiència, encara no havia complit els 18 anys, ordenat prevere el 28.12.1924. Exercí el ministeri en diferents llocs. El 1937 fou nomenat ecònom de Lloret, el 1947 de la populosa barriada de Santa Catalina i el 1951 ecònom de Sant Jaume. En el pontificat del Dr. Enciso Viana (1955-1964) fou canceller-secretari i exercint aquest càrrec fou nomenat visitador de la Sapiència. Es veu que hi havia coses que havien canviat dels estatuts de la Sapiència, però aquesta no. Per altra part Mn. Francesc Payeras i Mulet (1903-1966), rector del Seminari, s'oposà a aquest ingrés perquè Alenyar no era pobre.
8. Fiol i Tornila, Pere. *Estudio documentado del período 1891-1948 de la Historia del Seminario de Mallorca*. Tema 11 del LXVI Certamen Científic Literari pàg. 104.
9. És un llibre *in quarto* enquadernat en pergamí. Al lloc duu una etiqueta amb el número 1389 i a la portada, escrit a tinta, porta el número 1085.
10. *Constituciones. Estatutos, y Privilegios de la Universidad y Reyno de Mallorca*, pàgina 126.
11. Taronjí, José: *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca. Polémica contra las preocupaciones de clase. Capítulos para la Historia del pueblo Balear*. Palma de Mallorca Impremta de P. J. Gelabert, pàg. 27-28.
12. Ja a les Constitucions de la Universitat, en el decret reial d'aprovació dirigit al senyor bisbe dia 16.10.1697, a les pàgines 184-185 hi trobam «y assimismo mandamos

que los tres Seminarios, que ay en la parte forana se mantengan con calidad, que los lugares de Porreras, y de Inca, que tienen cuydado de destinar Maestros, para los suyos devan cuydar, y cuyden que los Maestros, que destinaren devan subir y suban examen para su destinación».

13. A.S. *Primer Libro de Matriculas del Seminario Conciliar de San Pedro de Mallorca empezado en el año 1830*, foli 1.
14. Aquest curs, a causa del «sorteo de los cien mil hombres ultimamente decretado», els que estaven en aquesta edat no pogueren sortir del seu poble, per aquesta raó la matrícula es va haver de fer dia 22.01.1836. A la fi del curs veim que hi ha hagut canvi de rector, car és Mn. Joan Gamundí qui presideix tots els exàmens, A.S. Libro I, foli 60.
15. Joan Gamundí i Penya (1791-1842). Havia nascut a Deià i el 1806 professà com a Franciscà. El 1816 era catedràtic de la Universitat Literària de Mallorca. En l'exclaustració de 1821 passà al clergat secular, on tenia dos germans, Mn. Andreu, que morí el 1825 essent el prior de la Sang, i Mn. Pere, que morí el 1817 essent el rector de Felanitx. El 1822 es doctorà en Dret Canònic. Fou el director de la Biblioteca Pública de Palma, recollí i classificà els llibres dels Convents. L'any 1837 publicà *Gramàtica escolar de la lengua castellana* i *Nociones elementales de ideología y lógica*.
16. Mn. Pere Antoni Marqués i Miró va morir a Sóller dia 12.02.1895, als 83 anys. Retornat d'Itàlia, fou nomenat vicari d'Alaró, on romangué 7 anys per passar a Sóller també com a vicari, càrrec que tingué durant 15 anys. Era conegut com el capellà Pinoi i durant un bon grapat d'anys pagà la renda de la casa que habitaren les Germanes de la Caritat quan fundaren a Sóller. BOBM

- 1895,100.
17. ACM Actes Capitulars 1843 seg. Folis 70v fins a 81.
 18. Mn. Cristòfol Feliu i Mora era natural de Porreres, on morí dia 08.08.1892 als 86 anys. Durant nou anys en fou vicerector i majordom BOBM 1892, 226.
 19. No apareix matriculat al Seminari durant els cursos de 1858 a 1863 per aquesta raó. Pens que es degué fer deixeble d'algun bon religiós exclaustrat, qui degué fer els certificats necessaris, i així compliria el seu ideal de juvenesa, ésser sacerdot.
 20. BOBM 1882, 296.
 21. Fiol i Tornila, Pere. Carbonell Castell, Xavier. *Miquel Tortell i Simó, sacerdot i organista*. Muro 2002 pàgines 76-79.
 22. BOBM 1891, 239.
 23. BOBM 1891, 305.
 24. A.S. Llibre I, folis 245-246.
 25. Ibídem, foli 262.
 26. Mn. Bartomeu Cortès i Pinya havia nascut a Palma dia 10.12.1862 i a Palma moriria dia 21.02.1947. Després de fer el Batxillerat a l'Institut entrà al Seminari i fou ordenat a Monti-sion amb tots els seus condeixebles, entre ells el futur bisbe Llompert, dia 18 de desembre de 1886. Fou prevere adscrit a la parròquia de Sant Nicolau fins que dia 13.11.1905 fou nomenat secretari de la Inclusa, i l'any 1930 en fou nomenat director. Cal dir que, segons que ens diu Miquel Forteza a la pàgina 74 del llibre *Els descendents...*, un ajuntament republicà li va comanar el sermó de la Conquesta a la Seu. Ell, veient que el convit venia d'una entitat civil i no del Bisbat, sabent que un xueta no havia predicat mai a la Seu, no l'acceptà. Poc temps després, el canonge magistral Llorenç Moià i Ferrer (1857-1904), magistral de 1898 a 1904, demanà permís al senyor bisbe, i el va

fer predicar un diumenge llis.

27. BOBM 1906 Edicte pàg. 221; Nomenament 228-229. És l'únic xueta que s'hi presentà, els altres 17 són: Jaume Abraham Bestard, Gabriel Andreu Ballester, Jeroni Calafell Nadal, Macià Crespí Vidal, Mateu Coll Rubí, Joan Femenia Payeras, Gabriel Fiol Vallès, Joan Gual Siquier, Antoni Juan Ripoll, Bartomeu Juan i Coll, Pere Antoni Magraner Coll, Antoni Moragues Gual, Joan Munar Oliver, Jordi Poquet Fornés, Pere Quetgles Rayó, Bartomeu Vaquer Obrador, i Francesc Àngel Vidal Renois.
28. Mn. Bartomeu Bennàssar Vicens: «El sermó, vehicle de formació religiosa, moral i cívica». *Comunicació* núm. 32-33 (1984) pàg. 55-64, en presenta un estudi.
29. BOBM 1939, 25
30. BOBM 1952, 420. Cal dir que el segon i tercer de Teologia els feu com a seminarista extern, cosa estranya en aquell moment. Carmel Bonnín, en la recent publicació *El Secret de Cas Xigarro* (Leonard Muntaner, editor 2017), aporta diferent informació sobre aquests avantpassats seus.

S I G L E S

A.S. Arxiu del Seminari

BOBM *Butlletí Oficial del Bisbat de Mallorca*

Membres qualificats de la nostra Església que porten aquests llinatges

En aquest apartat voldríem parlar de diferents cristians mallorquins que han excel·lit per la seva aportació humana, cristiana i social a la nostra Església. Sabem de molts que són ben coneguts i valorats en el camp de les nostres lletres,

molts dels quals es declaraven ben obertament cristians, defensant aquells valors que mamaren en la Religió Catòlica. El llistat és llarg i la seva producció esponerosa. Altres han excel·lit en el camp de l'art i l'orfebreria religiosa que hi ha als nostres temples n'és un valuós testimoni. D'altres, bons coneixedors de la indústria i el comerç, han donat feina i menjar a nombroses famílies de la nostra terra i han fomentat el culte dels nostres temples pagant funcions religioses i obres materials de què encara ara podem gaudir. No han mancat xuetes que, exercint el ministeri sacerdotal, han estat, als ulls de la gent i de la jerarquia eclesiàstica, vertaders pares del poble i fidelíssims deixebles de Jesús. Sols mirant als nostres dies podem recordar **Mn. Pere Bonnín i Bonnín** (1903-1955), Fill Il·lustre de Manacor, a qui l'Ajuntament de Manacor dedicà un carrer (1955), i el de Sant Llorenç des Cardassar feu el mateix l'any 1983, i la biografia del qual fou publicada el 1960. **Mn. Antoni Aguiló i Valls** (1885-1976), a qui el 1997 li fou obert el procés de canonització, el 2006 l'Ajuntament de sa Pobla li dedicà un carrer i el 2007 fou publicada la seva biografia. I més recentment podem posar els ulls en el també prevere **Mn. Ferran Bonnín i Aguiló** (1930-2006) qui, en els nous temps que viu l'Església en la societat líquida que ens pertoca evangelitzar, va saber llegir els signes dels temps, i mirant Jesucrist, el seu Mestre i Model, intentà ser-ne un fidel deixeble i seguidor.

Com a seglars podríem posar els ulls en dos que fruitaren a Mallorca en temps molt diferents, però arrelats en Jesús i delerosos perquè Jesús fos conegut, estimat i seguit pels nostres conciutadans:

Estanislau de Kostka Aguiló i Aguiló. Palma (1859-1917). Segons la GEM, volum I, 39, erudit i bibliòfil. Fill de Tomàs Aguiló i Forteza. Es llicencià en dret civil i canònic

a la Universitat de València (1879). Ingressà el 1886 al Cos de Bibliotecaris i Arxivers i fou nomenat director de l'Arxiu Històric de Mallorca el 1895 i de la Biblioteca Provincial de Palma el 1902. El 1899 va ser elegit president de la Societat Arqueològica Lul·liana, i director del seu Bolletí, en el qual aparegueren la majoria dels seus treballs, alguns en col·laboració amb Josep Maria Quadrado. Va ésser membre de la Reial Acadèmia de la Història i de la Comissió Editora Lul·liana. Quan va morir donà la seva casa i la seva biblioteca a l'esmentada Societat Arqueològica Lul·liana, que en va fer la seva seu. No podem oblidar la gran vinculació eclesial que hi havia entre l'Arqueològica, sortida de l'Església i amb els estatuts fets pel bisbe Mateu Jaume. La Comissió Editora de l'obra de Lluç fou creada pel bisbe Campins. I manco oblidar que la seva finca, ben propera a Ciutat, fou donada a l'Església perquè hi pogués aixecar tot el complex del conegut com Patronat Obrer, un temps ubicat a les mateixes avingudes i encara ara en la mateixa finca i fent un formidable servei a la societat i a l'Església.

Bonnín i Aguiló, Eduardo. Palma 04.05.1917 - 06.06.2008. La figura d'aquest cristià està ben arrelada en l'Acció Catòlica que l'Església de Mallorca va anar posant en marxa i donant vida a les nostres parròquies. La festa de Jesucrist Rei, establerta pel papa Pius XI el 1925, ja fou celebrada a la Seu el 1926, i el BOBM anava mostrant la manera d'anar implantant l'A.C. a les nostres parròquies. El Sínode Diocesà, celebrat pel bisbe Miralles el 1932, potencià la creació de la Junta Diocesana de l'A.C. La primera Assemblea Diocesana celebrada a Lluç el 1935 encoratjà la creació dels Cercles d'Estudi i fundà l'Escola de Dirigents, eines que bé treballaran pel gran esdeveniment que suposà la Peregrinació a Santiago de 1948, en la qual participaren 700 joves mallorquins. A la IX Assemblea de Joves que se celebrà a Palma, començant el

31.01.1948 a la Sapiència, Eduardo surt elegit com a president i a l'acte de clausura dona la consigna pel curs: «¡En marcha! Hay que cometer con brío inasequible al cansancio, la etapa que ha de llevar a los Jóvenes ante las sagradas cenizas del Apóstol de la Hispanidad.» Cal dir que Mn. Pere Sureda i Rosselló era el director espiritual de l'Escola de Dirigents i Mn. Sebastià Gayà i Riera n'era el consiliari.

Eduardo ja havia celebrat el primer Curset de Cristiandat el mes d'agost de 1944 i serà a partir de 1949 que es començaran a oficialitzar-se i enumerar-se.

Ens posàrem en contacte amb el moviment de Cursets perquè ens donassin la seva visió del fundador dels Cursets, i un veterà cursetista, Bartomeu Arrom, ens ha enviat aquestes paraules:

«Eduardo Bonnín Aguiló nació el cuatro de mayo de 1917 en el seno de una familia católica dedicada al comercio. Cursó estudios con los PP. Agustinos y en el Colegio de La Salle de Palma, pero, sobre todo, con profesores que sus padres contrataban al efecto. “Por tanto, Eduardo Bonnín se educó en un ambiente de fe profunda, de una forma aislada, en contacto prácticamente tan solo con los ambientes afines a su familia y con los ambientes rurales de la isla que correspondían a la actividad del comercio familiar.”

En 1937 Eduardo iniciará una experiencia que resultó esencial en su vida: la prestación del servicio militar obligatorio. “Eduardo Bonnín pasó bruscamente de vivir en unos ambientes tradicionales y cerrados a relacionarse con todas las clases sociales y con la realidad más auténtica de la juventud masculina de esa época” y “llegó en estos años a la conclusión que resultaría trascendental de que el hombre

“normal” que le rodeaba en el cuartel, pese a vivir en unos ambientes no solamente descristianizados, sino clara aunque calladamente hostiles a la religión católica, conservaba sin embargo intactos una serie de valores y comportamientos netamente evangélicos; más cristianos, a su parecer, que los imperantes en los ambientes “píos” que tan bien conocía”.

Un discurso de Pío XII, dirigido a los párrocos y cuaresmeros de Roma, el 6 de febrero de 1940, llamó la atención e hizo mella en el alma de Eduardo. Este hecho, junto a las reflexiones a que le había llevado su situación personal, dieron lugar a la redacción del texto del “Estudio del ambiente”, donde está ya condensado gran parte del contenido de los futuros Cursillos.

Toda esta inquietud cristalizó en el primer Cursillo de Cristiandad, que tuvo lugar del 20 al 23 de Agosto de 1944 en un chalet de Cala Figuera, convirtiendo a Eduardo en el primer rector de Cursillos de Cristiandad de la Historia.

Al principio solo se celebraron Cursillos en Mallorca, pero en 1953 ya se celebró el primero en Valencia y poco después el primero de Barcelona. Desde entonces su difusión ha sido constante, pudiéndose decir que en estos momentos están presentes en los Cinco Continentes.

Los Cursillos se definen como un método para dar a conocer la mejor noticia –la de que Dios nos ama– dada a conocer a lo mejor de nosotros mismos –que es nuestro ser de persona– transmitido a través del mejor medio –que es la amistad. Amor de Dios, persona y amistad están presentes en toda la mentalidad de los Cursillos.

Para realizar de un modo concreto esta amistad, los cursillistas tienen la Reunión de Grupo y las Ultreyas. Mediante la

primera se convive periódicamente, a la luz de la fe, el intento de ser cristiano de un grupo de amigos que se han escogido previamente, y, mediante la segunda, se pretende que esta experiencia llegue a los más posibles. Eduardo daba tanta importancia a la Reunión de Grupo que decía que se hacían Cursos para que se hicieran reuniones de grupo y no reuniones de grupo para que se hicieran Cursos.

Eduardo habló mucho sobre el concepto de persona. En el libro *Ideas Fundamentales*, dice: “Todo hombre, por el hecho de serlo, es persona. Es alguien fuente individual y permanente de valores vivos. Alguien singular, único, irreplicable, incanjeable, intransferible, vivo, consciente, dinámico, concreto, abierto a su propio valor y al de los demás.”

Daba tanta importancia al valor de la persona, que cualquier otra consideración, tal como rico o pobre, joven o viejo, hombre o mujer, o la pertenencia a una determinada raza o etnia carecían de relevancia para él.

Lo entrecomillado ha sido sacado del libro *Historia y Memoria de Cursos* de Francisco Forteza Pujol.»

B. Arrom

Cal dir que la bibliografia sobre Eduardo i sobre els Cursets és llarga. I que existeix la Fundació Eduardo Bonnín Aguiló: <http://www.feba.info/> creada per preservar els llibres, documents i escrits d'Eduard.

ELS XUETES DE MALLORCA
(ASSAIG DE SÍNTESE)

Leonard Muntaner i Mariano
Editor i historiador

Resum

La comunitat jueva, documentada a Mallorca almenys des del segle V, ha estat una constant en la seva història. Les conversions massives al cristianisme després dels assalts al Call de 1391 i durant el segle XV crearen el fenomen dels conversos sota sospita de sincretisme, que desembocà en el grup conegut com a *xueta*. L'autor intenta fer-ne una síntesi a través d'un recorregut per les diverses etapes històriques fins a l'actualitat, amb especial menció als antecedents dels fenòmens del segle XVII.

Paraules clau

Jueus, conversos, xuetes, cristians vells, conversió al cristianisme, pràctiques i persones judaïtzants.

L'illa de Mallorca fa part d'una civilització que desenvolupà formacions socials, el comú denominador de les quals era la mar Mediterrània. Al Mediterrani Occidental, Mallorca esdevingué un lloc estratègic, un lloc de pas, cruïlla de camins entre continents (Àfrica-Europa) i entre illes (Sicília, Còrsega, Sardenya), la qual cosa va permetre als seus habitants uns nivells elevadíssims de comunicació: intercanvis comercials, culturals i ètnics. En nombroses ocasions, la seva estratègica situació geogràfica convertí Mallorca en una peça preuada per uns i altres que usaren l'illa com a plataforma per controlar el comerç i per annexionar nous territoris. Com a conseqüència de tot això, la història de Mallorca, des del segle I, és una

història condicionada per la influència de diverses cultures: la dels pobles de la mar, la jueva, la islàmica i la cristiana, entre les més destacades.

En aquest context, la història de Mallorca és testimoni d'un fet paradigmàtic, de llarga durada, que no es localitza en cap altre indret del món: es tracta de la pervivència del grup dels anomenats *xuetes*, hereus directes de les primeres comunitats de jueus que s'establiren a les Balears a inicis del segle V. Es tracta, per tant, d'una pervivència de quinze segles, complexa d'esbrinar, atenent-nos per una banda als conflictes generats pel contacte entre dos o més grups humans que mantenen models culturals, religiosos i antropològics propis. Per altra banda, aquests conflictes culturals es reforçaran quan el grup dels jueus, conversos i *xuetes*, segons les èpoques, assoleixin un paper destacat en el si de l'economia illenca. L'antijudaisme primer, l'antixuetisme i, finalment, l'antisemitisme, esdevindran l'expressió més cruenta de la barreja d'aquests conflictes.

A Mallorca són considerats *xuetes* un grup relativament reduït de famílies, descendents dels jueus conversos de Mallorca, que porten algun dels quinze llinatges «maleïts»: Aguiló, Bonnín, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí, Valentí, Valleriola i Valls. El llinatge Serra, en algunes ocasions, també és considerat *xueta*.

La paraula *xueta* data de les darreries del segle XVI, quan els cristians vells posaren de moda aquesta paraula amb la finalitat d'insultar els conversos que d'amagat seguien practicant el judaisme. Aquests darrers anys (1988-2004), l'etimologia de la paraula *xueta* ha estat motiu de diversos debats entre filòlegs i historiadors. El prestigiós *Diccionari*

Català-Valencià-Balear d'Alcover-Moll afirma que la paraula prové de *juetó*, un diminutiu de *jueu*. En alguns treballs que he publicat aport documentació que indica que el mot *xueta* deriva de la paraula *xulla* (cansalada), aliment totalment prohibit als jueus per ésser carn de porc. Aquesta procedència concorda amb el fet que la paraula *xueta* històricament ha estat considerada com un insult.

Si, com hem dit, els xuetes són els descendents dels jueus conversos de Mallorca, convé, per una qüestió d'ordre, remuntar-nos als orígens del judaisme a l'illa, seguint els pas dels jueus als conversos per entendre en quin moment aquests es convertiran en xuetes.

Segons els erudits mallorquins del segle XVI, especialment a partir de la *Història General de Mallorca* de Joan Baptista Binimelis i Garcia, és molt probable que els jueus s'establissin a les Balears a les darreries del segle I o inicis del segle II, concretament després de l'any 70 o del 123, dates que marquen la destrucció del temple de Jerusalem, la darrera a mans dels emperadors romans Titus i Vespasià. La diàspora dels jueus, feta en diverses onades, per terra i per mar, donà lloc a l'establiment de petites comunitats jueves en diverses ciutats, les més importants de la Mediterrània Oriental i de l'Occidental. És probable que una d'aquestes comunitats s'hagués establert a les Balears. Aquesta teoria, però, encara no ha estat suficientment comprovada, car la documentació arqueològica que tenim a l'abast és molt minsa, restant els investigadors a l'aguait de noves trobades que demostrin els fets d'una manera més feaent. Els historiadors professionals d'avui en dia afirmen que la presència de les primeres comunitats jueves a les Balears cal datar-la a partir de l'any 417, gràcies a una font escrita definitiva: la carta encíclica del bisbe Sever. Anant aquest bisbe del nord d'Àfrica a

Roma, narra l'epístola que feu escala a Menorca, on apaivagà l'enfrontament entre dues comunitats, la cristiana i la jueva. Per primera vegada, per tant, Sever narra amb pèls i senyals un conflicte d'enfrontament religiós, especificant a més a més l'existència d'una altra comunitat jueva a l'illa germana de Mallorca. De llavors ençà la comunitat de Mallorca va conviure, tancada dins el call de la ciutat de Mallorca, amb els successius invasors de l'illa, especialment amb els àrabs, que permeteren als jueus conservar el call, practicar el judaisme i mercadejar amb les més importants ciutats de la Mediterrània Occidental. Totes aquestes llibertats, però, a canvi del pagament d'un impost anual. Amb l'entesa, la Madina Mayurqa àrab assolí moments d'un creixement econòmic mai vist.

La conquesta catalana de Mallorca el 1229, marcà un tall molt fons en la història de l'illa, i n'afectà de bell nou la formació social. La incorporació dins l'òrbita del cristianisme occidental implicà l'adaptació del feudalisme –un mode de producció en franca decadència al segle XIII– així com la incorporació del model de societat estamental. La repoblació de Mallorca, al marge d'aragonesos, catalans, càtars i occitans, també introduí un petit grup de jueus que majoritàriament s'establiren a la ciutat de Mallorca, convivint amb els jueus autòctons. En un inici els conflictes entre la comunitat jueva i la cristiana foren inexistents, atès el grau de protecció dels jueus per part dels monarques de la Corona d'Aragó. És ben conegut que aquesta protecció responia als interessos de la monarquia a mantenir un grup de poderosos banquers jueus, a qui s'acudia en moments de necessitat a l'hora de finançar guerres (annexió de nous territoris) i fins i tot obres públiques. Les qüestions religioses restaren en segon terme, tot i la introducció de la Inquisició pontificia a l'illa, durant els primers anys de la conquesta. Els interessos de

la monarquia en aquest sentit pesaren fort i, a més a més, la mateixa Inquisició aleshores restava més preocupada per combatre les divisions internes de l'Església provocades per múltiples heretgies (càtars, fraticels i occitans, entre d'altres) que per combatre el judaisme.

Els primers brots de violència contra els jueus de Mallorca daten de 1391, quan un grup de pagesos, afectats per temps de carestia (climatologia adversa i males anyades en la producció del blat) i increment d'imposts, acudiren a saquejar les cases nobles de Ciutat. Amb astúcia la noblesa desvià els avalots contra el call jueu, on foren assassinades més de tres-centes persones. La desfeta provocà la radicalització del fenomen de l'antijudaisme fins a un nivell desconegut, s'introduí la por dins el call, com a element de convivència quotidiana, i els robatoris i enderrocaments de cases empobriren l'esponerosa comunitat jueva de l'illa. Després de la desgràcia, un petit grup de jueus decidí convertir-se al cristianisme, d'altres preferiren escapar i emigraren al nord d'Àfrica, a Sicília i a altres ciutats de la Mediterrània on podien practicar el judaisme en llibertat. Els testimonis sobre aquests esdeveniments són nombrosos i de gran qualitat humana. Per no allargar, podem afirmar que Mallorca, el 1391, va perdre en aquella emigració forçada un contingent important d'intel·lectuals i de professionals qualificats, entre els quals hi havia grans poetes, metges, juristes i mercaders de renom. Un dels casos més sagnants fou el del rabí Simó ben Tsémakh Duran, el qual dècades després de la desfeta, des del nord d'Àfrica estant, encara atenia les consultes que li feien els jueus de Mallorca. Les seves *Responsa* foren introduïdes per Isidor Epstein el 1930 i fa uns anys (2001) foren reeditades en una traducció catalana a càrrec de Jordi Gendra i Manel Frau.

Dels jueus que restaren a l'illa, ja hem dit que alguns es convertiren al cristianisme, encara que amb el pas dels anys continuaren practicant el judaisme. Això i les successives crisis econòmiques que assolaren l'economia illenca esdevingueren una bona llavor per revifar l'antijudaisme. Per acabar de complicar la situació, vers 1413-1414, el dominicà sant Vicenç Ferrer visità Mallorca per predicar-hi una antologia dels seus sermons. Tot i que desconeixem els sermons concrets que hi feu, no hi ha dubte que, vista la literatura del sant, les citacions antijueves foren molt nombroses i força pujades de to.

Vint anys després, el 1435 tingué lloc la conversió definitiva i oficial dels jueus de Mallorca al cristianisme, amb la qual cosa s'inaugurà un nou període a partir del qual els jueus desapareixen per donar pas als conversos. Tot succeí quan un rabí de la comunitat fou denunciat al governador per un fet criminal segurament fals. El rabí, ajudat per altres companys, en plena Pasqua, havia torturat un dels seus esclaus moros, fent-li patir les mateixes ignomínies que havia patit Jesucrist. És a dir, l'havien assotat, escopit, crucificat i mort. El governador, a la vista d'aquest crim, condemnà tots els jueus del call a morir degollats. La pena, finalment, no s'executà gràcies a la intervenció del bisbe de Mallorca, que aconseguí permutar aquell càstig per la conversió en massa dels jueus al cristianisme. Els batejos dels jueus tingueren lloc a la Seu de Mallorca en un acte litúrgic extraordinari, en què molts nobles i rics mercaders hi prengueren part com a padrins de fonts, donant els seus noms i llinatges als nounats conversos. Els jueus perderen els seus llinatges hebreus i adoptaren més d'un centenar de llinatges catalans (els dels cristians vells), inclosos els quinze llinatges xuetes. La pregunta del lector llavors és obligada: quines són les raons per les quals des de finals del segle XVII fins avui

només són considerats xuetes aquelles famílies que porten els quinze llinatges esmentats? La resposta és relativament senzilla. Després de 1435 els conversos de Mallorca iniciaren nombrosos matrimonis mixts (conversos / cristians vells) i ho feren abans i després de la instauració a Mallorca el 1488 del tribunal de districte de la nova Inquisició espanyola. Aquests matrimonis mixts durant gairebé dos segles esvaïren la memòria de molts llinatges conversos, excepció feta d'un petit grup molt endogàmic, localitzat al cor de la ciutat, entre el carrer de l'Argenteria i el de Sant Bartomeu de Ciutat. Una part d'aquests conversos durant el darrer terç del segle XVII foren condemnats per la Inquisició després que aquesta demostràs que judaïtzaven. Aleshores, al petit call, després de dos-cents anys de viure amuntegats, tothom era família. Aquestes famílies, que reiteraven algun dels quinze llinatges, foren coneguts amb el nom de *xuetes*. A partir dels grans actes de fe de 1679 i 1691 es revifà l'aversion contra aquests xuetes, primerament contra els que havien judaïtzat, encara que en poc temps el fenomen de l'antixuetisme també es va fer extensiu als que no ho havien fet. L'antixuetisme que seguí els grans actes de fe esmentats són figures d'altre paner i caldrà dedicar-hi una atenció especial tant pel seu desenvolupament com per la injustícia que representa, la injustícia del poder establert (el poder de la noblesa, de la jerarquia eclesiàstica i en determinats moments del poder polític) encaparrats tots a infligir un sofriment sense sentit a un grup de mallorquins antics, això en benefici d'un poder que necessitava crear un enemic visible per tal de no perdre poder de prestigi.

Com hem vist, la qüestió xueta no és una qüestió de llinatges, sinó una qüestió de famílies. A Mallorca els descendents dels conversos de 1391 i 1435 són molts més nombrosos que els xuetes, fins fa poc considerats com els únics descendents

dels conversos. Les fonts històriques de 1435, molt abans que el concili de Trento obligàs la clerecia a portar els llibres sacramentals, no ens permeten destriar entre aquelles famílies de cristians vells que cediren els llinatges i la d'aquells conversos que els adoptaren. Per a un mallorquí de llinatge Soler, Dameto, Montaner i molts d'altres és impossible conèixer si la seva ascendència resta relacionada amb la família cristiana que aportà el llinatge o amb la família de conversos que la va rebre. Avui per avui, els únics que amb seguretat poden assegurar la seva ascendència jueva són els xuetes de Mallorca.

Quan la Inquisició espanyola arribà a Mallorca el 1488, dedicà una especial atenció als conversos que seguien judaïtzant. Entre finals de segle XV i inicis del segle XVI el Tribunal del Sant Ofici desenvolupà un període de gran activitat amb nombrosos actes de fe. Fent un repàs general a aquesta activitat podem afirmar que, en relació amb els delictes jutjats, la majoria ho foren per judaisme. Quant a les penes, el percentatge més elevat correspon a les relaxacions en efigie enfront de les reconciliacions i de les relaxacions en persona. Això significa que la majoria de conversos aconseguiren escapolir-se de la justícia fugint de l'illa. En realitat alguns autors pensen que la Inquisició no feu altra cosa que aplicar als conversos judaïtzants mallorquins el Decret General d'expulsió dels jueus d'Espanya, signat pels Reis Catòlics l'any 1492.

Entre 1530 i 1675, la Inquisició deixà d'actuar contra els conversos i dirigí les seves energies a perseguir delictes menors relacionats amb els cristians vells, especialment bigams, blasfems, bruixeria i capellans sol·licitadors, entre d'altres. Aquesta manca d'activitat contra els conversos era lògica si pensam que la comunitat dels conversos després de

les condemnes havia quedat reduïda a la mínima expressió. Aquest fet, però, no significa, com veurem, que els conversos haguessin desaparegut de Mallorca. La por al Sant Ofici els havia carregats de prudència i no hi ha dubte que diversos grups de famílies seguien practicant el judaisme d'amagat. Molt abans que la Inquisició descobrís el 1677 que un nombre considerable de famílies xuetes judaïtzaven, alguns conversos eren insultats pels cristians escridassant-los pel carrer amb els mots de *xuia, xuia, xuia*. Cap a 1630, el Dr. Fontamar, promotor i advocat fiscal del Sant Ofici, redactà una acusació contra els conversos, dividida en trenta-tres grans apartats. Entre els més importants destacava:

Que els conversos no admetien en les seves reunions els cristians vells, i en cas d'aproximar-se algun extern al grup, tot d'una canviaven de conversa. També que tenen com una ofensa el fet que algun d'ells es casi amb cristians vells, anomenant els que així actuen *malmesclats*.

Que en ser batejats, els pares trien sempre noms de sants de l'Antic Testament que no hagin conegut el martiri. De la mateixa manera, de les parets de les seves cases no pengen mai pintures de Jesucrist, de la verge Maria ni d'altres sants del Nou Testament, sinó totes de l'Antic Testament, com Moisès, Josuè, Aron, Abraham i Elies, entre d'altres.

Que usen maneres de jurar i maleir distintes a les que acostumen a usar la resta de ciutadans.

Que tenen avorrits els cristians i que només es casen entre ells, pagant sumes de diners molt grosses per les dispenses, ja que sovint solen casar-se cosins germans amb cosines germanes.

Que la majoria desenvolupen oficis de pesos i mesures, com mercaders, argenters, velluters i d'altres, per així poder enganyar millor els vertaders catòlics.

Que fan moltes diligències per obtenir beneficis eclesiàstics per injuriar millor la llei evangèlica.

Que tenen justícia separada, la qual administren en moments de bregues entre ells.

Que fomenten l'ajut mutu entre ells, fent un fons comú amb les almoines que recullen entre els germans per ajudar els més pobres.

Que procuren estudiar llatí per entendre la Bíblia, especialment l'Antic Testament i les vides dels patriarques i profetes.

Que no sols no mengen carn de porc, ni de xot si ha estat mort a una carnisseria. Per enganyar els cristians confeccionen la sobrassada amb carn de vaca i molt de pebre vermell.

Tampoc no mengen peix d'escata, ni animals de pèl com cabrits i conill. Si en alguna ocasió reben aquests obsequis, els posen tot d'una en venda. Convidats a dinar a cases de cristians, excusen els menjars amb aquestes viandes.

Paguen qualsevol preu pels xots, la seva carn preferida, i tampoc no mengen aus que no hagin pogut matar ells.

Avorreixen la confessió i el sagrament de l'extremunció, i moren la majoria d'ells sense rebre el dit sagrament. Per dissimular davant els cristians vells, acostumen a avisar els capellans una vegada que el familiar és mort i ho fan fent

creure a la parròquia que tenen molta pressa.

Durant les malalties greus no permeten ser visitats per capellans i religiosos, perquè no els ajudin i, sobretot, no els vegin morir. En general, en el moment de la mort els familiars els giren cara a la paret i no permeten visites d'amics, especialment si són catòlics.

Una vegada mort el familiar, tenen un home per a cosir i amortallar els homes difunts i una dona per a les dones. Aquestes dues persones sempre han d'ésser xuetes. Les mortalles són sempre de llenç nou. Cas que la família sigui pobra, els llenços nous són adquirits per la comunitat i regalats com a almoïna.

Quan duen a soterrar els morts, un grup de xuetes segueix de prop la cerimònia, sense perdre de vista la caixa, fins que aquesta ha estat coberta de terra.

Els morts, generalment són enterrats als convents de Sant Francesc i al de Nostra Senyora del Carme, a l'exterior en terra verge on hi pugui ploure o prop d'una canal d'aigua corrent, la qual cosa no és habitual als enterraments dels cristians vells, fets als interiors dels temples.

Aquestes i altres acusacions del promotor Fontamar el 1630 no caigueren dins sac buit pel que fa als inquisidors de la Suprema de Madrid, encara que aquesta institució ajornà les detencions dels xuetes quaranta anys, a l'espera de proves més feaents contra ells. Per un atzar de la vida, el 1675 tingué lloc a Mallorca un acte de fe, on fou condemnat i cremat viu Alonso López, un adolescent de setze o disset anys que havia estat capturat dins d'un vaixell que feia escala al port de Ciutat. Amb ell també foren cremades les efigies d'altres sis

conversos portuguesos que havien aconseguït fugir. A aquell acte de fe, segons les cròniques del moment, s'hi amuntegaren més de 30.000 mallorquins, constituint aquesta «festa» una de les més solemnes mai celebrades a Mallorca.

Fou, potser, un primer avís del Tribunal a la comunitat xueta, sobre la qual, com ja hem vist, els inquisidors havien obert una investigació secreta i amb profunditat. La llarga tasca d'informació a la fi es concretà un 26 d'agost de 1677, quan s'arrestà Pere Onofre Cortès, un dels caps visibles de la petita comunitat de criptojudaitzants, que actuava de rabí. Aquesta feta produí tota una partida de detencions en cadena, la qual cosa a la vegada provocà els cinc grans actes de fe de 1679, en què el Sant Ofici reconcilià 221 condemnats xuetes. Les penes imposades suposaren, per una banda, l'empobriment més absolut de les famílies condemnades (la Inquisició espanyola el primer que aplicava era la confiscació dels béns del reu) i, al mateix temps, el dany moral de les penes de presó, obligació de portar les gramalletes (o *sambenitos*), i inhabilitacions diverses, com les de no poder portar joies, sedes i muntar a cavall engalanats. Les confiscacions, segons Baruch Braunstein, muntaren fins a l'esgarrifosa xifra de 1.500.000 pesos, la qual cosa convertia els rics en pobres i, segons un informe del comte de Montenegro, la dita mesura amenaçava de mutilar la indústria i el comerç de l'illa.

Davant aquestes circumstàncies tan greus, que només constitueixen una primera part de l'actuació contra els criptojudaitzants, la por s'ensenyorí al call de la ciutat de Mallorca. La segona part d'aquesta persecució fou d'una crueltat desmesurada, a jutjar per la gran quantitat de reus condemnats a mort. Tot s'inicià amb l'anomenada complicitat del 1688, la qual arrossegà molts xuetes a les presons i allargà els judicis durant tres anys, per concloure en els

grans actes de fe de 1691, en què nombrosos xuetes moriren a volta de garrot i tres d'ells foren cremats vius. Aquest espectacle barroc fou narrat amb pèls i senyals pel jesuïta gironí Francesc Garau en un dels llibres més esfereïdors que mai s'hagin escrit: *La Fee Triunfante en cuatro autos de fe...* (Palma, 1691). A Mallorca aquest llibre ha conegut més de vuit reedicions, la majoria de les quals es posaren a l'abast dels lectors amb la finalitat de fomentar l'antixuetisme. Contràriament, les darreres edicions de 1984 i 1999 porten un estudi preliminar del doctor Lleonard Muntaner, engrescat a aclarir científicament aquells fets.

Amb els grans actes de fe del darrer terç del segle XVII (quan la comunitat xueta restà ferida en cos i ànima) semblava que el fenomen de l'antixuetisme (aversió als xuetes) desapareixeria d'arrel. No va ser així i l'antixuetisme dels insults i dels gests arrelà amb força entre els mallorquins, allargant la seva ombra durant els segles XVIII i XIX i fins ben entrat el segle XX.

Al llarg dels darrers tres segles, l'antixuetisme popular dels mallorquins ha rebrotat en nombroses ocasions, sempre esperonat per determinats grups hegemònics que retemien el poder econòmic, polític, ideològic i àdhuc el poder del prestigi. Al marge dels casos individuals, de bregues entre xuetes i no xuetes, insults i altres malifetes, habituals al llarg de cada any, l'antixuetisme d'alta tensió (el més violent i integrista) es desenvolupà en moments històrics de grans canvis econòmics, socials, polítics i ideològics. Entre els més importants destacarien:

La gran activitat inquisitorial de l'últim terç del segle XVII, moment a partir del qual els xuetes foren definitivament estigmatitzats pels mallorquins. Les condemnes pel delicte de

judaisme i, especialment, les penes aplicades als reconciliats i relaxats en uns actes de fe de vistosa pietat barroca, reforçaren en la població la idea medieval del poble deïcida, veient-los com a vertaders delinqüents. A més a més, d'anys endarrere les diferències amb els cristians vells eren ben patents: vivien segregats al barri del Segell, amb costums propis (guardaven el dissabte, no menjaven carn de porc, ni animals de pèl, ni peix sense escata i morien tots sols cara a la paret). La majoria exercien oficis de pesos i mesures, d'altres eren negociants i mercaders, capbussats en companyies navilieres i d'assegurances de mercaderies que anaven i venien per mar d'un i altre continent. Per a més *inri*, un percentatge considerable d'aquells mallorquins *rarencs*, a la vegada que es dedicava als préstecs amb interès, acumulava una fortuna amb tot tipus de censals, especialment amb els censals consignatius sobre particulars, anaps i viles de Mallorca. Les confiscacions contra els xuetes de 1679 i 1691, comptabilitzen nombroses partides de béns penyora als nobles, eclesiàstics, menestrals i pagesos. Naturalment, l'exercici d'aquestes activitats econòmiques, congriadores de recels, odis i enveges, no afavoriren mai els xuetes i manco en els moments difícils en què eren acusats del pitjor crim que es podia cometre.

En tot aquest procés, però, no podem deixar d'esmentar l'actitud integrista de la noblesa mallorquina com a promotora de *La Fee Triunfante*, tant en la primera edició de 1691 com en la de 1755. La noblesa com a grup hegemònic de l'illa en retenia el poder econòmic i polític, a més d'un altre poder aleshores en voga: el poder del prestigi. Quan els inquisidors de Mallorca J. Hualte i P. Guerrero de Bolaños acudiren a la Suprema de Madrid per informar que calia restaurar les velles gramalletes penjades al convent de Sant Domingo des de la creació de la Inquisició, el 1488, la noblesa s'esgarrifà

de bon de veres, pensant que de tan lluny molts dels seus llinatges (cedits als conversos de 1435, com ja hem vist) es confondrien amb els dels conversos i xuetes condemnats. Aquesta por a perdre el prestigi de la «sang neta» els feu elaborar una estratègia perfecta, consistent en un vertader joc d'intrigues a Madrid, per tal d'ajornar les peticions dels inquisidors de Mallorca. Amb el temps i moltes influències ho aconseguiren ben entrat el segle XVIII, quan les gramalletes només es renovaren des de l'any 1645, moment en què els seus llinatges ja no es podien confondre amb els dels condemnats.

Aconseguir ajornar a Madrid la confecció de les noves gramalletes en substitució de les velles, proposant com a alternativa la redacció del libel *La Fee Triunfante* del jesuïta Francesc Garau, esdevingué una jugada genial dels nostres poderosos. D'haver-se dut a terme aquella renovació de les gramalletes, amb més de mil cinc-cents noms de condemnats, la taca del judaisme s'hauria estès gairebé a tota la societat mallorquina. El gruix del poble sota sospita.

Un altre moment de tensió tingué lloc el 1755, gairebé amb circumstàncies semblants a les de la primera edició. Un grup de mallorquins vinculats a les classes dirigents i fidels als seus interessos, en ple segle XVIII, el segle de la Il·lustració i les llums, s'esforçaren a refrescar la memòria dels mallorquins pel que feia als sanguinaris actes de fe de 1691, manant estampar una nova edició del libel de Francesc Garau *La Fee Triunfante* (Palma, 1691 i ara 1755). Aquell recordatori era una manera de perpetuar l'antixuetisme del poble de Mallorca, en un moment en què la Inquisició rehabilitava les gramalletes a partir de l'any 1645 ençà i editava un famós fullet amb els noms dels condemnats titulat: *Relación de los Sambenitos...* (Palma, 1755). Els interessos d'uns pocs

tornaren a obrir les ferides del darrer terç del segle XVII; xuetes i antixuetes aixecaren les veus engrescats en una lluita que esdevingué xerrameca per tota la ciutat. En passar a les mans, els xuetes adquiriren a senallades una part de la nova edició amb la intenció de fer-ne una foguera. Finalment, en els aldarulls, hi prengué part la justícia, a l'Audiència de Mallorca.

Durant l'últim terç del segle XVIII, una bona part de les famílies xuetes confiscades el 1679 i el 1691, amb molts esforços i treball havien aconseguit una recuperació econòmica sense precedents. Àdhuc, algunes famílies de xuetes d'orella alta (els més benestants, econòmicament parlant), havien establert una veritable competència econòmica amb els nobles terratinents, adquirint nombroses possessions de muntanya. Aquestes terres aleshores constituïren un bon negoci per als xuetes gràcies a la qualitat de l'oli que produïen (aquest era l'únic producte agrícola que els mallorquins aconseguïrem exportar amb assiduïtat), i gràcies també a les infraestructures de què disposaven aquelles possessions (tafones de gran capacitat, algunes amb més de dos trulls), aljubs a les cases dels xuetes de Ciutat per emmagatzemar l'apreciat líquid i, finalment, els vaixells i les assegurances també en les seves mans. Es tractava d'un negoci rodó que els tornava a situar al cim de l'economia mallorquina. Tot i aquests elements, els temps, ideològicament parlant, havien canviat ferm des del segle XVII. De la Península arribaven aires frescs, aires renovadors de la Il·lustració, la qual cosa possibilità que un grup de xuetes (els anomenats *perruques*) acudissin a la cort de Carles III, amb un manifest que es feu estampar el 1773, on a la vegada que narraven la història de la seva marginació (i la de la intolerància dels mallorquins), suplicaven al monarca ésser considerats amb els mateixos drets que la resta dels mallorquins: poder exercir totes les

arts i els oficis i entrar a l'exèrcit, entre d'altres. Espantats els grups hegemònics de l'illa perquè la dita petició no anàs endavant a Madrid, prepararen tot un seguit de contramanifests reclamant deixar les coses en el seu estat de sempre. L'oposició als xuetes, feta també per escrit i estampada a Palma els anys que seguiren, estava integrada per l'Ajuntament de Palma i els síndics de la Part Forana, per la Reial Universitat Literària i el bisbe i els canonges de Mallorca. Després de nombroses anades i vingudes d'uns i altres a Madrid, Carles III i els seus ministres decidiren tombar la balança del costat dels xuetes, concedint-los tots els drets i signar a favor seu tres reials cèdules datades el 1782, 1785 i 1788. Tanmateix a Mallorca aquests documents es convertiren en paper banyat, ja que no es respectaren mai en la seva totalitat. L'integrisme de l'Església i la intolerància dels altres grups dominants una vegada més reproduïren el discurs antixueta acceptat al peu de la lletra per la majoria de mallorquins.

A inicis del segle XIX, amb l'aprovació de la Constitució de 1812, era natural que molts xuetes s'adherissin a una carta magna que els atorgava una llibertat que fins llavors els havia estat segrestada per la intolerància. Tanta era la alegria i l'esperança dipositada en aquella carta magna que un dels xuetes més rics de Mallorca ho celebrà convidant més de tres mil pobres a un gran àpat que tingué lloc a l'antiga esplanada de la Rambla. L'antixuetisme soterrat, però, tornà a reviure amb fúria quan el 1814, Ferran VII instaurà l'absolutisme i amb aquest reviscolà la Inquisició espanyola. Per espai de diversos dies, els realistes saquejaren el call xueta de Palma, ferint persones i cremant els mobles, entre els quals hi havia nombrosos retrats de «La Gloriosa». La «normalitat» tanmateix no es restabliria fins a 1821-23, moment en què els liberals aconseguirien el poder polític.

Durant el regnat d'Isabel II, els xuetes s'hagueren d'enfrontar a noves onades d'antixuetisme, especialment les que es derivaren d'una polèmica arran de la publicació del llibre de Juan de la Puerta Vizcaíno titulat: *La Sinagoga Balear o historia de los judíos de Mallorca* (València 1857). Vizcaíno era un escriptor valencià, d'escriptura mediocre, que havia estat contractat per diversos antixuetes, segurament relacionats amb els nobles mallorquins. Desconeixem els motius que provocaren aquest encàrrec, encara que és ben patent la mala intenció dels qui hi participaren. L'original, carregat d'improperis contra els jueus i els xuetes, no fa sinó reproduir amb tots els ets i uts les infames paraules de Francesc Garau a *La Fee Triunfante*. Indignats els xuetes, contractaren un altre escriptor valencià, Tomàs Bertran i Soler, per redactar la rèplica, publicada en forma de llibre un any després i titulada: *Un milagro y una mentira. Vindicación de los cristianos de estirpe hebrea* (València, 1858). Bertran en aquesta obra acusà, amb un cert retard, el jesuïta Francesc Garau d'haver perpetuat la calúmnia contra els xuetes i alhora el fanatisme dels mallorquins. La història continuaria.

Una de les polèmiques antixuetes més envitricollades de tostemps fou la que protagonitzaren el 1876, d'una banda, el capellà xueta Josep Taronj i Cortès, d'altra banda, mossèn Miquel Maura i Muntaner. Enfadat Taronj per haver-li prohibit predicar unes quaranta hores a l'església de Sant Miquel de Palma (el motiu no era altre que la seva condició xueta), valent i sense manies investí molt durament els seus companys de ministeri fent públic un fullet titulat: *Libros malos y cosas peores* (Palma, 1876). En aquest escrit, d'una manera molt reivindicativa, denunciava la injustícia a què havia estat sotmès i a la vegada culpava la clerecia mallorquina d'haver perpetuat l'antixuetisme dels mallorquins. La resposta no es feu esperar i mossèn Maura (germà del polític

i cap del govern espanyol Antoni Maura) li va respondre en un altre fullet que duu per títol *Una buena causa mal defendida* (Palma 1876). Taronjí encara tornaria a insistir en *Una mala causa a todo trance defendida* (Palma, 1876). La polèmica fou recollida en un llibre, *Algo sobre el estado social i religioso de la isla de Mallorca* (Palma, 1877). Val a dir que el llibre causà un vertader aldarull a Mallorca i que fins i tot transcendí a la Península, especialment a Barcelona i a Madrid, on els diaris més importants de l'època publicaren articles en pro i en contra de Taronjí. Els articles a favor foren més nombrosos, encara que els intel·lectuals xuetes que vivien a Barcelona, com Marià Aguiló, Tomàs Aguiló i Tomàs Forteza, se'n mantingueren al marge, tot pensant que de la qüestió xueta més valia no parlar-ne, confiant que amb el pas del temps l'antixuetisme s'esvairia per si mateix. L'enrenou tingué unes conseqüències nefastes per a Taronjí, que hagué d'emigrar de l'illa cap a Granada, on guanyà per oposició una canongia al Sacromonte.

El 1936, Falange Española per una banda i el consolat italià a Palma, per l'altra, confeccionaren dos llistats per separat amb els noms dels xuetes de Mallorca, amb la intenció de deportar-los a camps de concentració nazis. L'operació, però, tanmateix no arribaria mai a port, entre altres raons perquè diversos xuetes afiliats a Falange ho impediren, argumentant que no tan sols ells, sinó la major part dels mallorquins tenia sang jueva.

La darrera gran polèmica antixueta del segle XX té com a protagonista un altre llibre: *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*. (Palma, 1967). El seu autor, Miquel Forteza i Pinya, fou un enginyer de camins, encara que també humanista, escriptor i gran traductor. La seva versió de l'antixuetisme aixecà una gran

polseguera a Mallorca i Catalunya. Entre els intel·lectuals que hi intervingueren, destaquen: Joan Pla, Llorenç Villalonga, Baltasar Porcel i Gabriel Cortès, entre d'altres.

Actualment (2018), l'antixuetisme ha esdevingut una resta arqueològica, i és contemplat com una curiositat per la majoria. Això, però, no significa que entre els mallorquins més vells, en ocasions especials no pugui rebrotar alguna resta d'intolerància. Els especialistes pensen que vers els anys 1960, amb la introducció a l'illa del turisme de masses, no varià només l'economia i la societat, sinó també les maneres d'entendre el món, les idees i opinions dels mallorquins. El boom turístic, per tant, acabà amb una rèmora d'intolerància, reiterada fins al fàstic durant quinze segles.

ELS CONVERSOS JUEUS I EL SEU ACCÉS A L'ORDENACIÓ MINISTERIAL I ALS ORDES RELIGIOSOS, AL SEGLE XVIII

Josep Amengual i Batle, MSSCC

Resum

Després dels fets de 1691 i de la Guerra de Successió, l'aristocràcia i l'alt clergat que hi està connectat endureixen l'accés als ordes sagrats i a la vida religiosa per als descendents de conversos, en una discriminació que havia de perdurar llargament, amb excepcions i conflictes sagnants.

Paraules clau

Xuetes, conversos, ministeris ordenats, condicions per als candidats, clergat, aristocràcia, netedat de sang, discriminacions.

Un cop més hem de retornar sobre una qüestió prou esbrinada, que fa enuig tractar, en primer lloc, perquè mostra la manca d'humanitat en els que la van provocar, i, en segon terme, perquè no podem documentar-la degudament. En efecte, caldria arribar a un escorcollament exhaustiu de les sèries documentals dels arxius, i arribar al fons de la qüestió. Es tracta, com ho hem indicat al títol d'aquest assaig, de copsar el fet i l'abast estadístic de l'exclusió dels conversos i dels seus descendents de l'accés a l'ordenació ministerial i de la professió en els ordes religiosos.

L'any 1691 s'introdueix l'exigència de tenir sang neta, per a ser ordenat sobre l'admissió dels candidats al ministeri no tenia res de particular, sinó que seguia el dret comú. Una

minoria, que solia pujar als càrrecs més vistosos i més ben retribuïts, provenia de les famílies aristocràtiques. D'entre les nissagues dels conversos, n'hi havia moltes de ben acaabalades, fet que contribuï a la seva dissort. També ens consta que, sobretot a partir de la segona meitat del segle XVII, els xuetes trobaven el camí ple d'obstacles per accedir a la clerecia.¹ El primer filtre legal el va fabricar el mateix any de la cremadissa a la plaça Gomila, el sínode de l'any 1691, presidit per l'arquebisbe-biesbe Pere d'Alagó. Es va imposar que, a més de ser fills de legítim matrimoni eclesiàstic, i altres requisits, com no tenir antecedents familiars d'heretges, de musulmans, etc., els preveres havien de ser extrets de famílies de sang neta, restricció que fitava la mirada en els descendents dels jueus.² Deu anys més tard, el mateix bisbe, en les Constitucions que havien de regir, des del seu començament, el Seminari de Sant Pere, que regulaven l'admissió dels candidats, manava que els qui havien de ser ordenats *sean de sangre limpia*.³

També s'exigia la puresa de sang per a ser prevere, i tam-

¹ Cf. l'al·legació de l'Ajuntament de Palma, el 03-03-1777, segons la qual els bisbes no havien volgut ni tan sols concedir dimissòries perquè els xuetes poguessin ordenar-se fora Mallorca, a Francesc RIERA MONTSERRAT, «Algunes notícies inèdites sobre la qüestió xueta en el segle XVIII», BSAL, 39 (1982), 187. Ja abans, l'autor insistí en aquest punt, força conegut, *Lluites antixuetes en el segle XVIII*, (Els Treballs i els Dies, 9), Mallorca: Moll 1973, pàg. 79-101.

² Josep AMENGUAL I BATLE, «Una improcedent consulta a Roma del bisbe Benet de Panyelles (1734) sobre els eclesiàstics xuetes», dins *Francesc Riera Montserrat des de l'abundància del cor*, PORQUERES I GENÉ, Enric, (ed.), Mallorca: Lleonard Muntaner 2012, pàg. 358.

³ Pere d'ALAGÓ, *Leges Synodales Maioricensis Episcopatus Statutae, et Promulgatae in Synodo, Dioecesana quam in sua Cathedrali Ecclesia celebravit, Illustrissimus, et Reverendis[simus] Dominus D. Petrus de Alagon, Archiepiscopus Episcopus Maioricensis, Anno 1692*, (Apud Michael Capó Typographum, Maioricae), pàg. 101 i les *Constituciones del Seminario de San Pedro, que conforme a lo dispuesto por el sacro Concilio de Trento ha erigido en Mallorca el Ilustrísimo Señor Don Pedro de Alagón*, Mallorca 1700, pàg. 54. Sobre preveres xuetes durant el segle XVII, a P. DE MONTANER, «Reflexions entorn de les relacions entre xuetes i cristians vells a la segona meitat del segle XVII», *Lluc*, 58/núm. 745 (1988), pàg. 10 (106), Taula II.

bé per entrar com a funcionari de la Inquisició.⁴ A més, era impossible arribar al canonicat i a ser rectors de parròquia. Adesiara s'escolava qualque dimissòria que admetia a les ordenacions qualque descendent de conversos, de manera que podem trobar alguns preveres beneficiats xuetes.

D'aquí que, en els àmbits eclesiàstics de Mallorca, al llarg del segle XVIII la causa dels xuetes es concentrava més en les discriminacions que es donaven en els cercles clericals. Els ordes religiosos no els admetien.

Riera Montserrat afirma que els bisbes de Mallorca, majoritàriament forasters, no participaven dels prejudicis dels clergues mallorquins. Amb tot, per la nostra part no ho veiem tan clar. Que a les seves terres d'origen no hi havia una població conversa tipificada com a Mallorca, és cert. Però, recordem-ho: D'Alagó, no era mallorquí, sinó nadiu de Càller (Sardenya). Tampoc no ho fou, un poc més tard, Benet de Panyelles, i qualcun altre. És cert que els bisbes podien ser pressionats per l'alt clergat mallorquí i ho foren. Però també sabien oposar-s'hi amb fermesa. Senzillament consideram que a qui exerceix el poder, amb formes molt clares i a vegades absolutes, li hem de reconèixer els èxits i els desencerts. El judici moral no correspon a l'historiador. Però és evident que, quan hi ha qüestions de justícia i de drets humans, els veredictes es dicten per si mateixos. Què passava en l'interior de les persones no és observable. Aleshores, ens fariem un poc lluny de creure que els bisbes forasters no participaven de la mentalitat hostil als descendents dels conversos. La història és plena de manifestacions adverses a ells i als seus

4 Vegeu *la Instrucción Nueva Orden, que han de tener, y guardar los Comissarios, Notarios, Nuncios, Familiares, y otros ministros del Santo Oficio de la Inquisicion de la Ciudad, y Reino de Mallorca, y su distrito, en las informaciones, y diligencias que les fueren cometidas, tocantes á la calidad, y limpieza de los pretendientes.* [...] Dada en la Inquisición de Mallorca á 11 de Julio de 1773, 4 p. fol.

descendents, i no direm que entre aquests no hi hagués vers cristians de sempre, com també tenien grans mèrits històrics els hostils als conversos.

El primer conflicte provocat pel Capítol de la Seu

Establert l'anterior, i passada la guerra de Successió, recollim que el Capítol de la Seu, a la mort del bisbe Atanasio Esterripa, en la sessió capitular de dia 5 de juliol de 1721, decidí recomanar al vicari general, en temps de seu vacant, que no obrís la porta de les ordenacions ministerials als xuetes.⁵ Riera Montserrat, pel motiu que fos, no va resseguir aquesta situació, que, probablement, a les actes capitulars deu constar amb detall. Nosaltres deixam la causa oberta pel que fa al treball arxivístic. Però creiem que podem afegir la informació que manca en l'esmentat autor. Tanmateix, un dels dos vicaris generals durant l'esmentada vacant rebé la resolució del Capítol de la Seu d'admetre un candidat convers a la possessió d'un benefici, aspirant que havia de ser tonsurat per a donar acompliment a la seva aspiració. La causa era que el presentava el Patronat del benefici.⁶ Fins aquí arriba Riera, i continua el paborde Guillem Terrassa, dient-nos que aquell beneficiat era N. Fuster, *no obstante de ser chueta, que el obispo lo devia ordenar; pero el obispo no quiso*.⁷ És a dir, Fuster era proposat pel Patronat d'un benefici, i hom havia d'accedir que aquelles persones que el patrocinaven quedassin satisfetes.

El bisbe ja era Juan Fernández de Zapata (1722-1727), el qual no volgué ordenar Fuster malgrat els decrets romans. La seva resolució va ser consultar els teòlegs de diversos or-

⁵ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 88.

⁶ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 89.

⁷ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 128.

des religiosos, i específicament alguns pertanyents a l'orde dels Mínims, els quals, com ho llegirem, no admetien descendents de conversos en l'orde, conducta general a Mallorca. Fuster obtingué l'autorització a Roma. Ho escriví el cronista Guillem Terrassa:

El chueta obtuvo de Roma un decreto o del papa, o de la Sagrada Congregación para que el Obispo lo ordenase: Éste consulto el caso con los hombres más doctos de Mallorca y especialmente de todas las Religiones, y ya por el mes de Junio de 1726, los teólogos más letrados de los Mínimos, y Calificadores del Santo Oficio, y Lectores Jubilados Fr. Antonio Petro, y Fr. Tomás Ripoll fueron de sentir no ser conveniente ordenar chuetas, y que en su religión no son admitidos, y se protesta a quantos se admiten de nulidad de Profesión, si por algún tiempo constare ser chuetas, que es descendiente de Judíos. En seguida de dichos informes trabaxó el Dr. Dn. Miguel Fullana Juez que fue de la Real Audiencia y Rector entonces de la Parroquia de Puigpuñent un voto en latín sobre la duda de si devian admitirse o repeler a los descentientes de Judíos de la consecución de los sagrados órdenes, que discurro remitiría a Roma el Obispo; pués está en latín, y es muy docto, erudito, y copioso.⁸

Terrassa assegura que el prevere doctor Miquel Fullana, antic jutge de la Reial audiència i rector de Puigpunyent, va elaborar un informe sobre si els descendents dels conversos havien de ser admesos o no al sagrament de l'Orde. Aquest vot havia de ser entregat al bisbe Zapata perquè l'enviàs a Roma, *pues está en latín, y es muy docto, erudito, y copioso.*⁹ Com ho veurem més avall, el Dr. Fullana va al·legar que no

⁸ Guillermo TERRASSA, [Anales del Reyno de Mallorca. VI], «Siglo XVIII. Desde el Año 1700 hasta 1747». ,BLR, Ms, BB-II-106-III, pp. 128-129.

⁹ TERRASSA, Anales de Mallorca. [VI], pàg. 128-129.

en sabia res que el bisbe Zapata hagués consultat Roma sobre aquesta qüestió dels fills dels conversos.

L'escena següent la protagonitzà un bisbe català, Benet de Panyelles (1730-1743), el qual l'any 1734 va quedar enxampat pel Capítol de la Seu i va exposar la situació en què es trobaven els descendents de conversos que volien accedir als ordes ministerials. Ara bé, de la gestió de Panyelles ja en tractarem al seu moment.¹⁰

Sense que ens consti que fos descendent de conversos, encara que el segon llinatge podria indicar-ho, el prevere Agustí Alonso Cortès, l'any 1736, va provocar un enfrontament entre el bisbe Panyelles i l'intendent, perquè aquest no havia permès a l'eclesiàstic que exportàs sense càrregues una gran quantitat d'oli. El bisbe convocà els teòlegs dels ordes religiosos, el rector de Puigpunyent, Dr. Fullana, ja conegut en l'afer dels xuetes que pretenien ser ordenats. Aquests eren del parer que l'intendent quedava excomunicat en virtut de la bul·la *In caena Domini*, que cada any es publicava amb ocasió del Dijous Sant. Res més imprudent, car un ús semblant era una font de turments espirituals per a molts catòlics, car contenia nombroses condemnes per a tota casta de catòlics, acció gens inspirada en el Sant Sopar. Malgrat això, cada any se'n reiterava la publicació, gens complicada, car el seu text figurava com a annex a les edicions mallorquines dels sínodes. En canvi, els jesuïtes foren del parer que l'intendent havia de rebre un sever monitori, amenaçant-lo amb l'excomunió, perquè no veien clar que ja hi hagués incorregut. El bisbe De Panyelles va seguir aquest parer. L'intendent volgué arribar a una avenença, que va aconseguir després d'un primer rebuig del bisbe.¹¹ No podem precisar si aquest

¹⁰ AMENGUAL I BATLE, «Una improcedent consulta a Roma», pàg. 355-367.

¹¹ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 152-153.

capellà Cortès era descendent dels jueus cremats o no. Fos el que hagués estat, hem adduït el seu cas com a emblema del que passava amb els clergues de l'oligarquia, tarannà que no diferia gens del que seguien els altres estaments privilegiats per molta estretor econòmica que afligís el poble. L'any següent, el conflicte vingué perquè el cap de la duana volgué retallar les immunitats eclesiàstiques, fins al punt que ni tan sols deixava importar cera sense taxes.¹² El canonge Llorenç Despuig fou comissionat per anar a la cort a resoldre el contenciós.¹³

Finalment, ens queda una greu pregunta, tant més greu perquè no la veiem mai plantejada per l'oligarquia catòlica, tan preocupada per l'honor de l'Església. La pregunta és d'ordre bíblic, i consisteix a demanar-nos quin sentit tenia el baptisme per a aquells doctors en teologia, canonges, jurats i bisbes? Vegem aquest sacrament radical des de la teologia dels evangelis sinòptics, o des de la que manifesta l'evangeli de Joan, o des de l'horitzó de sant Pau, no sabem què n'hem de fer d'aquest sacrament, en una església que definitivament exclou dels ordes ministerials un sector dels batejats. No es tracta que posem aquí una qüestió estrictament teològica. El fet és que si hom llegeix el Nou Testament, sigui quina sigui la seva situació religiosa, extreu literalment que el batejat té tots els drets i frueix de totes les possibilitats sacramentals. Enlloc hom no sentirà parlar que sigui possible ferir l'honor de l'Església, si no és amb l'odi.

¹² TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 155-157. El seguit d'excomunions no es feu esperar.

¹³ TERRASSA, *Anales de Mallorca*. [VI], pàg. 156-157.

Els borbons i el bisbe Juan Díaz de la Guerra obren la porta a la normalització de la situació dels descendents dels conversos

El temps inexorablement anava contra aquella discriminació eclesiàstica i mallorquina dels descendents dels conversos. Havien entrat noves idees, encara que ben controlades per la Corona i pels bisbes. Les comunicacions amb l'exterior, i l'intercanvi de notícies començava a fer badar els ulls a les persones culturalment privilegiades. D'aquí que, abans que passàs mig segle, els descendents dels conversos començaren a fer-se un lloc en la societat. Tanmateix no tot era tan planer. Carles III (IV) va pensar enviar-los a Amèrica i acabar així amb els problemes. Però el que ens interessa és que aquelles persones discriminades, l'any 1774, en temps del bisbe Díaz de la Guerra, presentaren un *Manifiesto*.

Com ho hem indicat, les circumstàncies de l'època els permeteren d'apel·lar al que succeïa als països estrangers, en els quals els descendents de conversos eren admesos a l'episcopat, al presbiterat i als ordes religiosos.¹⁴ Si és comprensible en els seglars desconèixer aquests fets, té menys explicació que ho ignorassin els canonges, en la seva resposta al *Manifiesto*,¹⁵ els quals feia pocs anys havien retret al bisbe Díaz

¹⁴ *Manifiesto [...] Sobre que, no obstante su estirpe hebrea, se les trate en todo como á los demás Vasallos Hombres-buenos del Estado General, por ser Christianos Católicos como ellos*, núm. 36, a Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación de los judíos mallorquines. Documentos para su estudio», I, «Introducción» de Francisco RIERA MONTSERRAT, (*Fontes Rerum Balearium*, V), Palma de Mallorca 1983, pàg. 148.

¹⁵ *Respuesta al Manifiesto [...] A fin de que no se conceda a los descendientes de los Judíos la igualdad que solicitan con los Hombres buenos del Estado general del Reyno de Mallorca, y se observen como hasta aquí los respectivos Estatutos de limpieza de aquella Isla, y la costumbre inmemorial de excluirlos de todas las Dignidades, Oficios públicos, y entrada en los Cuerpos y Gremios de Mallorca*, núm. 45, a Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación de los judíos mallorquines. Documentos para su estudio», I, RIERA MONTSERRAT, Francisco, (ed.) dins FRB, V Palma de Mallorca 1983, pàg. 220.

de la Guerra que anava contra els sínodes. Certament, en el vigent, el de 1691, per primer cop s'exigia que, per accedir al presbiterat, hom havia de ser de sang neta.¹⁶ De tota manera, quan el Capítol de la Seu escrivia en el frontispici de la susdita al·legació que des de temps immemorial s'excloïen els «individus del carrer de totes les dignitats», possiblement sabia que mentia. I n'hi devia haver bastants, d'aquests individus,¹⁷ si atenem els certificats dels rectors de la Ciutat i dels superiors dels ordes religiosos. La parròquia de Sta. Eulàlia, lloc ben significatiu, en comptava, almenys, quatre beneficiats, n'hi havia hagut molts a Sant Miquel i aleshores n'hi havia un.¹⁸ El manifest dels descendents dels conversos recorda que hi havia quinze religiosos, nou beneficiats a la Seu i a parròquies, un doctor a Roma i un altre a Tolosa.¹⁹ Aquesta situació que volien perpetuar la part alta de l'estament eclesiàstic –exceptuat el bisbe Juan Díaz de la Guerra i alguns clergues més–, l'Ajuntament de la Ciutat, els gremis, els síndics forans, la Universitat i l'aristocràcia en general, fou trencada jurídicament per tres reials cèdules publicades entre 1782 i 1788.²⁰ D'aquí que cridà l'atenció que el vicari general, governador eclesiàstic, designat per aquest bisbe, va ser magnànim a l'hora de concedir dimissòries als xuetes, perquè poguessin ordenar-se. Però, amb tan mala sort, que els bisbes de Catalunya no els volgueren ordenar.²¹

En els memorials dels anys 1770 a 1778, tant els individus del Carrer com els de la Ciutat, del Capítol, de la Universitat, etc., ignoren la història. Uns i altres queden polaritzats pels

¹⁶ Cf. pàg. 101, nota. 4.

¹⁷ Certificacions del 01-12-1770, sobre la bona conducta dels descendents dels conversos, ARM, *Protocolos de Ramon Pasqual*, pàg. 1240, pàg. 257-270.

¹⁸ PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 3-5.

¹⁹ PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», núm. 130, pàg. 184-185.

²⁰ Lorenzo PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación».

²¹ TERRASSA, *Anales del Reino de Mallorca*, [VIII], f. 177v. Era per l'abril de 1777.

processos de la Inquisició, que pesen com un autèntic recordatori de la causa antixueta. A reverdir aquesta memòria hi contribuí un cop més l'ordre de renovar els quadres del claustre de Sant Domingo, que l'any 1755 va emanar la Inquisició, «en que estan pintats los xulletas».²² També hi contribuí que aquest tribunal fes assotar pels carrers tres renegats forasters, després de l'auto públic celebrat a l'esmentat convent, l'any 1756.²³ El noticiari d'Amorós revela una mentalitat hostil als descendents dels conversos, fins i tot quan mostra que els fets s'havien avançat a les exigències d'aquest col·lectiu, que demanava poder habitar fora del Call, on de fet ja havia comprat cases. En el que tenien tot el dret i tota la raó era que no havien de ser molestats ni injuriats a causa de la seva nissaga. Quan va ser publicat el bàndol de prohibició, l'endemà els cartells aparegueren plens de brutícia. Amorós acaba les notes amb el text llatí de l'evangeli de Sant Mateu, 27, 25, en el qual els jueus demanaven que la sang de Jesús caigués sobre ells. Tota una expressió de violent menyspreu.²⁴

Els conversos del segle XVIII, un problema de la Ciutat o de Mallorca?

Cal retenir un altre component de la qüestió. Es tracta d'un contenciós de la Ciutat, originat per la seva oligarquia civil i eclesiàstica, contra persones de la Ciutat.²⁵ Per això, en sentit propi i originari hauríem de parlar dels «xuetes de la ciutat de Mallorca», i no simplement de Mallorca. Ni en les llistes que

²² Tomàs AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, dins SIMÓ, Carme, *Mallorca 1740-1800: Memòries d'un impresor*, (Biblioteca Marian Aguiló, 4), [Palma]: UIB-Publicacions de l'Abadia de Montserrat 1983, pàg. 49.

²³ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 49.

²⁴ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 94-95 i 99, pels anys 1782 i 1786.

²⁵ Miquel FORTEZA, *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*, Mallorca 1966 i ²1970, pàg. 14.

du Braunstein, ni en l'índex de la seva obra no hem sabut trobar el nom d'una sola vila de Mallorca com a lloc d'origen dels conversos encausats. A la zona de ponent sembla que els primers xuetes que s'hi establiren ho feren dins el segle XVIII.²⁶ Braunstein, en el pròleg, mostra que sap que a la Pobla hi ha un gran nombre de xuetes.²⁷ Els processos de la Inquisició, en concret el de 1679, tingueren efectes ben directes a les viles, perquè eren molts els qui tenien deutes amb els individus «del carrer del Satgell», i era arribada l'hora de satisfer-los, perquè ara el Sant Ofici n'urgia el pagament. Sabem que els Jurats de Felanitx actuaren amb prestesa per satisfer el que reclamava l'ominós tribunal.²⁸

Miquel Forteza ha assenyalat prou bé que la insularitat no explica el fet diferencial de Mallorca amb la creació i durada de la qüestió xueta. Ni la petitesa de l'illa, combinada amb la proporció de la població dels conversos, afavoreix aquesta singularitat més que, per exemple, a Menorca.²⁹

Moltes explicacions insuficients del problema dels conversos i els seus descendents.

²⁶ Juan Bta. ENSEÑAT Y PUJOL, *Historia de la Baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*. Comprende los pueblos de Andraig y S'Arracó, Calviá, Capdellá, Puigpunyent, Estallenchs, Marratxí, el llano de San Jorge y la parroquia de Santa Cruz de Palma, II, Palma: 1920, pàg. 231-244, especialment la pàg. 239.

²⁷ Baruch BRAUNSTEIN, *Els xuetes de Mallorca. Els conversos i la Inquisició de Mallorca*, (Biblioteca de Cultura catalana, 16) Barcelona: Curial, 1976, pàg. 12.

²⁸ RIERA MONTSERRAT, *Lluites antixuetes*, pàg. 17.

²⁹ FORTEZA, *Els descendents*, pàg. 31-35.

Quant a un rerefons judaïtzant dels conversos no cal dubtar-ne, malgrat les explicacions de Taronjí³⁰ i de Forteza,³¹ marcades per la mentalitat de l'època, que considerava més la fidelitat al catolicisme que a la pròpia consciència, avui ens pot semblar insuficient per a situar el problema en la seva arrel. La Inquisició tenia domicilis de conversos en els baixos del seu edifici. Fins i tot hom esmenta conversos col·laboradors del Sant Ofici.³² D'altres vivien ben prop i donaven senyals evidents de quines eren les seves pràctiques judaïtzants. Braunstein³³ i Selke³⁴ en són convençuts i, sobretot, els documents en parlen amb prou claredat. Més encara, hem de veure la situació amb els ulls dels mateixos judaïtzants: ells, en consciència i alguns fins al martiri, creien en el Déu tal com era presentat per l'Antic Testament. Obrar en consciència és el que exigeix tota moral, i és quelcom assolit per la teologia catòlica. Una cosa ben diferent és que aquest principi s'hagi aplicat sempre.

La inanitat de la defensa de l'Església mitjançant la justificació de la Inquisició és més gran si tenim present que amb aquest tribunal l'Església es va degradar per edificar la unitat religiosa de la monarquia. Hi ha un altre principi d'una determinada ètica que origina la persecució per motius religiosos. Això succeeix quan hom pretén defensar la veritat com hom la veu i s'oblida per complet la manera com la percep una altra persona. D'aquesta forma té més importància una

³⁰ José TARONJÍ, *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*, Palma: Imprenta: P. J. Gelabert 1877, pàg. 232-251, entre d'altres.

³¹ FORTEZA, *Els descendents*.

³² Pedro DE MONTANER, «Reflexions entorn de les relacions entre xuetes i cristians vells a la segona meitat del segle XVII», *Lluc*, 58/núm. 745 (1988) 104-105. Esmenta el cadastre de 1685.

³³ Baruch BRAUNSTEIN, *Els xuetes de Mallorca. Els conversos i la Inquisició de Mallorca*, (Biblioteca de Cultura catalana, 16) Barcelona: Curial, 1976.

³⁴ Angela SELKE, *Los chuetas y la Inquisición, Vida y muerte en el ghetto de Mallorca*, (Ensayistas- 80), Madrid: Taurus 1972.

interpretació d'uns principis que no la dignitat de la persona. De fet, són dues les febleses del cristianisme que varen congregar aquella i altres discriminacions. Una, no saber desenvolupar històricament la riquesa de la creació cristiana del concepte de persona, fruit de les controvèrsies trinitàries i cristològiques de l'Antiguitat cristiana. La segona va ser no treure conseqüències socials de la doctrina bíblica i patristica sobre la fe com a expressió de l'amor, és a dir, de la llibertat personal. D'aquí que, el cristianisme, de ser una religió perseguida, al cap de menys d'un segle, ja va començar a perseguir les altres maneres de creure, tot oblidant el recent passat.

Tanmateix, la complexitat de les situacions no ens dona dret a jutjar aquelles generacions, però la simple confrontació del missatge cristià amb la violència inquisitorial i les manipulacions de la història i dels textos bíblics, al segle XVIII, ens fa treure la conseqüència que la Inquisició era més allunyada del nucli de la religió que proclama que Déu és amor, que no ho era la pràctica del judaisme, del mahometisme i ja no diguem d'altres confessions cristianes, o de les mancances de tipus sexual.³⁵

En canvi, arribats al segle XVIII, la Inquisició ja és marginal i decrepita, no solament fora de la monarquia hispànica, ans també en totes les seves regions interiors. Aquest afebliment, fruit en bona part de la modernitat, que té arrels ben cristianes,³⁶ cobrí les espatlles dels conversos.

³⁵ Cf. Vegeu les causes més diverses a Llorenç PÉREZ MARTÍNEZ, Lleonard MUNTANER, Mateu COLOM, (eds.), *El tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe. 1578-1806*, I, Bartolomé ESCANDELL, (pròl.) (La rodella/10), Mallorca: Miquel Font 1986, 1986. També, a *Inquisición de Mallorca, Reconciliados y Relajados. 1488-1691*, Barcelona, 1946, als núm. 398-646, pàg. 163-199 i núm. 564-608, pàg. 268-275.

³⁶ Josep AMENGUAL I BATLE, «*Intellectum ualde ama*. «Estima intensament la intel·ligència». Sant Agustí, Ep. 120,III,13,4», dins *A la recerca del sentit de la Paraula. Miscel·lània*.

Però la reacció de l'oligarquia mallorquina no es donava per vençuda, ni la política de la monarquia era coherent. Per una banda, observam com els antixuetes –ara ja podem parlar així– traslladen la pressió a la cort. Allà es fan arribar memorials diversos i al·legacions de part dels gremis, de l'Ajuntament de Palma i del Capítol de la Seu, a les quals al·ludírem. Aquest és l'aspecte de l'obscurantisme mallorquí del qual parla Álvaro Santamaría.³⁷ Car, per un altre costat, aquests mateixos sectors, l'any 1778 inauguraven la Societat Econòmica Mallorquina d'Amics del País.³⁸ Encara l'aristòcrata més emblemàtic dels liberals, Guillem Ignasi de Montis, el 6 de febrer de 1804, escrivia segons estereotips ahistòrics i allunyats del reconeixement de la igualtat dels homes:

*La hipocresía y el interés parecen nacidos en los de esta raza industriosa y cobarde.*³⁹

Tot un símptoma de flagrant esquizofrènia. Les gestions de les institucions mallorquines davant la cort tingueren la corresponent rèplica en els documents que remetien els xuetes.⁴⁰

L'exposició de les gramalletes dels condemnats de 1691, ordenada per la Suprema, perpetuà l'estigma sobre els quinze llinatges

d'Homenatge al Prof. Dr. Josep Rius-Camps, dins Revista Catalana de Teologia, 35/2 (2010) 581-617 (311-347).

³⁷ Álvaro SANTAMARÍA, «En torno a la situación de los judíos conversos de Mallorca en el siglo XV», BSAL 31 (1955-1956) 197.

³⁸ Juan LLABRÉS BERNAL, «La Real Sociedad Económica Mallorquina de amigos del país y sus actividades (1778-1917)», dins BSAL, (1968-1972) 380-391.

³⁹ Isabel MOLL BLANES, «El liberalisme a la Il·lustració mallorquina. En Guillem Ignasi de Montis, en *Randa, 7: Història i literatura a Mallorca i Eivissa*, Barcelona 1978, pàg. 199.

⁴⁰ Cf., PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación». Vegeu, també, [Información sobre los Judíos mallorquines] del segle XVIII.

Sembla que a partir de la cremadissa de 1691 les relacions entre conversos i cristians vells s'enraren. Tres anys més tard, per obeir la Suprema, es varen renovar les quinze gramalletes més recents, que eren exposades al claustre de Sant Domingo de Ciutat. Aquestes túniques infamants portaven el respectiu nom del que havia estat condemnat. D'aquesta operació arranca l'origen del tracte discriminatori que reben les persones que porten un dels quinze llinatges qualificats de «xuetes». Per què solament foren quinze els llinatges perpetuats? La resposta es troba fora dels antres inquisitorials. La trobam a les cambres senyorials. En aquests ambients es va promoure l'oposició a la renovació de totes les gramalletes, tal com manava la Suprema, perquè molts de llinatges dels condemnats des del segle xv eren coincidents amb alguns dels que portaven els nobles i els notables. Els aristòcrates amb antecedents judaïtzants ja oblidats no podien consentir que els seus llinatges fossin suposadament embrutats com si fossin els dels xuetes recentment condemnats.⁴¹ Per marcar distàncies, varen aconseguir que devers l'any 1755 just s'exposassin les gramalletes dels quinze llinatges que hom volia infamar.⁴²

Malgrat això, encara el rei els imposà una contribució específica durant la guerra amb la Revolució Francesa, de 1793-1795.⁴³ Però, abans, tant l'Ajuntament de Palma com el Capítol de la Seu s'havien oposat que aquest sector del

⁴¹«Informe sobre el projecte de desterrar a Cabrera els descendents dels conversos», fet pel marquès de la Romana, l'abril de 1773, a PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 40.

⁴²Cf. MUNTANER, «Estudi preliminar», pàg. XXI-XXXII.

⁴³ Francesc RIERA MONTSERRAT, «Alguns projectes en el segle XVIII per a desterrar els xuetes de Mallorca», *Randa 2: Cultura i història a Mallorca Menorca i Eivissa*, Barcelona 1976, pàg. 45-56, i a «Algunes notícies inèdites», 194-195. La reial cèdula del 10 de desembre de 1782 la va publicar en el segle passat José Amador DE LOS RÍOS, *Historia social, política y religiosa de los judíos de España y Portugal*, a l'edició de Madrid 1973, pàg. 1023-1026.

poble mallorquí fruí dels mateixos drets que la resta dels ciutadans. La qüestió religiosa ja no interessava. El que dominava eren els interessos i l'enveja, com ho demostra la correspondència dels aristòcrates canonges Francesc Ferrer de Sant Jordi i Ramon de Togores, així com l'altre col·lega Martí Torrens, el qual a Madrid estant amb Miquel Gaietà Soler,⁴⁴ que hi era per defensar els interessos de la Universitat, combatien tot reconeixement dels drets ciutadans dels xuetes. Fins i tot un moviment hostil, en el qual no mancaren alts eclesiàstics, evidentment alguns de famílies aristocràtiques, i algun funcionari foraster, va elaborar plans detallats per desterrar els xuetes a Cabrera⁴⁵ i a Menorca, recentment conquerida als anglesos.⁴⁶ Una altra sortida era la de dispersar-los per Amèrica, per tal que no poguessin fer la competència als mallorquins de sang neta. Un altre recurs, amb el qual s'apuntava a l'extinció dels descendents dels jueus, era el d'espargir-los dins les forces navals i també implicar-los en les guerres contra la Revolució Francesa.⁴⁷ En efecte, Antoni Aguiló, àlies Tonió, l'any 1795 rebé l'ordre de reclutar 600 xuetes per anar a la marina en temps de la guerra amb França, però aquella gent era prou rica per poder fugir del perill, i amb diners subornaren l'inspector de Marina i quedaren lliures, mentre Tonió fou desterrat a treballs forçats a Cartagena, on romangué dos mesos. Amorós, coneixedor del

⁴⁴ Vegeu Francesc RIERA MONTSERRAT, *La causa xueta a la Cort de Carles III*, Mallorca 1996, pàg. 15-17 i Íd., «Un altre epistolari inèdit sobre la qüestió xueta a Mallorca en el segle XVII», *Fontes Rerum Balearium*, 1 (Nova etapa. 1990), pàg. 165 i 169-173.

⁴⁵ «Informe sobre el projecte de desterrar a Cabrera» cf. a PÉREZ MARTÍNEZ, «Reivindicación», pàg. 37-41. Cf. un tercer projecte a [Projecte sobre deportar els xuetes a Cabrera] BLR, Ms. I-132, 40, ff. 366r-367v. L'anterior fou considerat inviable, perquè es tractava de 402 famílies amb 1.774 individus.

⁴⁶ Francesc RIERA MONTSERRAT, «Els xuetes i la guerra contra França del 1793 al 1795», *Randa 7: Història i literatura a Mallorca i Eivissa*, Barcelona 1978, pàg. 31-37.

⁴⁷ Vegeu la taula vila per vila, amb el nombre de famílies xuetes, feta el 15 de juliol de 1795. El total era de 1.435 matrimonis, segons els *Documentos relativos à Mallorca durante las guerras del Rosellón*, II, BLR, Ms. I-120, pàg. 278-279.

que passava en les casernes dels militars, conclou amb l'adagi llatí de validesa sempre actual: *Pecuniae obediunt omnia*. «Tothom obeeix els diners».⁴⁸

Cal dir que no sembla que els motius de tipus confessional allegats es prenguessin amb seriositat de part dels acusadors. Mes tost eren la cobertura per tapar les enveges que provocaven les rendibilitats dels negocis que portaven els xuetes.⁴⁹ Els més afeixugats per deutes als xuetes eren els nobles, els cavallers, els municipis. Pel que hem recollit, no podem dir amb Miquel dels Sants Oliver que la fòbia antixueta que s'escola en el llibre del P. Garau, *es un reflejo, una emanación del espíritu colectivo*,⁵⁰ expressió massa influenciada per una determinada antropologia germànica del romanticisme.

A partir del segle XVIII s'afeblí l'activitat del tribunal inquisitorial, que encara dictà la darrera sentència de relaxació cap a la mort l'any 1720.

En realitat els llinatges dels jueus que no quedaren dins la curta llista inquisitorial no han creat cap tipus de recel. Però amb aquests quinze llinatges l'ànim discriminador era tan ferm i tan arrelat, que, com ha escrit Francesc Riera Montserrat, les reials cèdules de Carles III «no serviren per res i que amb cèdules o sense cèdules els mallorquins seguiren impertorbables en la seva secular idea racista».⁵¹ Les cèdules

⁴⁸ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 106.

⁴⁹ Cf., Francesc RIERA MONTSERRAT, «Un altre epistolari inèdit sobre la qüestió xueta a Mallorca en el segle XVII», *Fontes Rerum Balearium*, 1 (Nova etapa. 1990), 165-175.

⁵⁰ Miquel dels Sants OLIVER, *Mallorca durante la primera revolución (1808 á 1814)*, Palma: Imprenta de Amengual y Muntaner 1901, pàg. 116.

⁵¹ RIERA MONTSERRAT, «Algunes notícies inèdites», pàg. 199. A les pàg. 188-189, du la resposta del Capítol de la Seu, del 17-12-1782, a la primera Reial Cèdula. Cf. Francesc RIERA MONTSERRAT, *Xuetes i antixuetes. Quatre Històries Desedificants*, Mallorca 1993, pàg. 57, 87. ID., *La causa xueta a la Cort de Carles III*, Mallorca 1996, pàg. 13.

es coneixien.⁵² Amb tot, la generalització del racisme s'hauria de matisar. Ara bé, Riera Montserrat fa diana quan denuncia la inobediència a les reials cèdules, transgressió que es podria generalitzar a tants altres vessants de la vida, i que sovint és una autoprotecció davant l'abús de les autoritats, poc atentes al bé comú. En el cas de les cèdules el bé que es volia aconseguir era evident. Tanmateix l'enveja i els interessos eren molt forts. Quan era prop el segon aniversari de la mort de Carles III (IV), va bastar que un xueta hagués assassinat un cristià vell, com ens ho diu Amorós, perquè la fogatera dels odis es tornàs a encendre. Els descendents dels conversos no podien consentir que el seu col·lega fos penjat, car mai no n'havien penjat cap. No era cert. L'any anterior, 1790, els militars n'havien penjat un, a València.⁵³ Tanmateix el condemnat fou penjat.

Les grans riqueses dels conversos i els seus descendents: l'enveja dels cristians vells

Un altre factor capital era l'econòmic, que era capaç de capgirar la modernitat ideològica dels polítics. Tinguem present que les entrades de la Inquisició anaren en bona part a les arques de la Corona, que en la major part les va invertir en la defensa de Ciutadella, de Maó i d'Eivissa, per fortificar-ne les muralles,⁵⁴ contra els anglesos, durant la guerra de Successió.

⁵² Antoni PONS, *Dietari del Dr. Fiol. Memòries de Don Joaquim Fiol, de Mallorca, Doctor en Drets, que comprenen de l'any 1782 fins en 1788*, PONS, Antoni, (ed.) I, (Publicacions de la Societat Arqueològica Lul·liana; Ciutat de Mallorca MCMXXXIII, pàg. 86-97: es llegeix la cèdula el dia 21 de gener de 1873, en el Claustre de la Universitat.

⁵³ AMORÓS, *Relació de algunas curiositats escrites, comensant lo any 1740*, pàg. 102-103.

⁵⁴ Leonard MUNTANER MARIANO, *Els xuetes de Mallorca. Espai, economia i societat a finals del segle XVII*, Universitat de Barcelona, 1989, pàg. 787-857, especialment, les pàg. 844, nota 33, per a Menorca i pàg. 806-818, per a Eivissa i Maó.

Com ho acabam d'observar, el bisbe Juan Díaz de la Guerra va trencar l'oposició a la discriminació dels descendents dels conversos, i els va admetre en la clerecia. Però eren els anys en què l'aversion social s'estenia, i fins i tot el monarca i altres estaments els volien deportar. Així com en la discriminació eclesiàstica no hi hem vist motivacions econòmiques, en canvi en les actuacions de les autoritats els diners eren probablement els que despertaven enveges, que eren la font d'aquells projectes cruels i inhumans. És clar que, en aquest ambient social, no arribà la normalitat de l'entrada dels hereus dels conversos en els ministeris ordenats ni en la vida religiosa. Tot i que no entrarem en la història dels segles XIX i XX, direm que, la llavor de la discriminació havia arrelat i granat, i no la va ofegar la qualitat espiritual, pastoral, literària i política de moltes d'aquestes persones de famílies dels conversos de feia més de dos segles i mig. Aquests col·lectius no fruïren d'un reconeixent normal per l'Església, és a dir, pels seus pastors i pels fidels. Com s'han sentit i se senten no correspon a l'historiador explicar-ho. Sí que cal repetir que les motivacions discriminadores del segle XVII, al llarg de la centúria següent varen traslladar-se dels prejudicis religiosos a les ambicions econòmiques. No debades Amorós va recordar: *Pecuniae obediunt omnia*. Per tant, un problema religiós es va desplaçar a la societat en general.

**HAVIA ARRIBAT L'HORA DE PARLAR.
RESISTÈNCIES DE LA CRISTIANDAT DAVANT
LA MODERNITAT: DEBAT ENTRE ELS PREVERES
JOSEP TARONGÍ I MIQUEL MAURA**

Pere Fullana Puigserver, UIB

Resum

La polèmica entre els preveres Josep Tarongí i Miquel Maura sobre la pervivència de la discriminació xueta entre el clergat il·lustra distints aspectes del debat entre cristiandat i modernitat al segle XIX, i singularment durant l'inici del període de la Restauració que el cloqué i resumí amb totes les conseqüències.

Paraules clau

Polèmica, Maura, Tarongí, xuetes, preveres, cristiandat, modernitat, igualtat, drets, liberalisme, societat.

Introducció

La denominada polèmica clerical sobre la causa xueta entre els joves preveres ciutadans Josep Tarongí Cortès (Palma 1847-1890) i Miquel Maura Montaner (Palma 1843-1915), esdevinguda a les acaballes de 1876, és un fet conegut i inqüestionable. La historiografia eclesiàstica tradicional, pròpia de la cristiandat, intentà suavitzar els fets i diluir la polèmica, com una qüestió menor, sense importància. La història la van escriure, gairebé fins al Concili Vaticà II, els hagiògrafs de mossèn Miquel Maura, un prevere de prestigi reconegut i de perfil místic tradicional, pròxim al poder i respectat en l'estament eclesiàstic. La seva actitud comptava

amb el suport de clergues i intel·lectuals xuetes, integrats o reticents a mantenir confrontacions públiques, molt més en una conjuntura en la qual el catolicisme illenc experimentava espurnes d'assetjament.

El creuament d'escrits públics no va ser un fet casual ni gens anecdòtic en aquell marc de 1876, en plena eufòria de la Restauració política i només uns mesos després que Mateu Jaume Garau prengués possessió del Bisbat de Mallorca. Un temps, el de la Restauració borbònica, que per una banda augmentà un suport a l'Església catòlica, però en què, per altra, aquesta mateixa Església hagué de plantar cara a sectors que obertament es podien manifestar favorables a la llibertat de cultes o es mostraven pròxims a les minories socials marginades històricament. Les elits socials i les classes populars, tots, aspiraven a la redempció social, però en els cercles eclesiàstics s'imposava, com gairebé sempre, el concepte de redempció més moderada i més continuista.

Fa poc més de cinquanta anys que el motiu d'aquella polèmica s'ha apergaminat i ha quedat arxivat en la memòria col·lectiva com una actitud pròpia del passat i impròpia dels temps actuals. Fins a la caiguda definitiva de la cristiandat, durant la dècada de 1960, semblava que no es podia parlar ni de qüestionar el poder establert. Molt menys, encara, a l'interior de l'estament eclesiàstic. Tarongí, que era un home modern i de perfil burgès, plantà cara a la situació, seguint una tradició que era bastant freqüent a l'interior de l'Església, per bé que la historiografia ha marginat la gran majoria dels protagonistes del descontent. En molts casos es tracta de personatges que no encaixen en allò que eren els prototips clericals de l'època, com ara Jeroni Bibiloni (FERRER FLÓREZ, 1996), Rafel Oliver Mudoy (FULLANA, 2012) o el mateix Josep Tarongí (MUNTANER, 1984), preveres

que, tots ells, vists en perspectiva històrica, tenen en comú un component típic dels redemptors socials de perfil liberal. Es tracta de sacerdots que no es dediquen professionalment al culte, sinó que les seves biografies estan associades a la cultura, les utopies polítiques o la tècnica.

El 1876, Miquel Maura actuava a títol personal, el seu cosí germà Joan Maura Gelabert, futur bisbe d'Oriola, mantingué amb Tarongí una relació d'una naturalesa diferent i Antoni Maura tot just s'estava iniciant en la vida professional a Madrid. El maurisme com a corrent i com a grup de poder no es constituí fins a 1881. Aquesta precisió és imprescindible per contextualitzar el més correctament possible aquest debat de caràcter estratègic. Una confrontació que expressava de forma testimonial la feblesa de l'Església davant la diversitat i la por al liberalisme.

El context

En el marc de la Restauració borbònica de 1875, per a l'Església i els sectors conservadors de la societat, s'havia iniciat l'entrada d'una etapa nova, després del Sexenni Democràtic. Josep Tarongí havia participat en aquell corrent cívic i cultural que havia crescut en un ambient de llibertats. La Constitució de 1869 havia suscitat esperances de signe liberal, amb repercussions evidents en el pla de la llibertat religiosa. Entre els xuetes segurament augmentà la certesa que el progrés i la llibertat havien d'acabar amb segles de discriminació i de marginació.

La redacció i posterior aprovació de l'articulat de la Constitució de 1876 suscità un debat tens i la seva recepció no va ser unànime per part dels sectors religiosos. La confrontació se centrà en el contingut i la interpretació de «l'article 11 de la

Constitució» dedicat a la llibertat de cultes, a la diversitat.¹ Aquell article de la Constitució va ser considerat només parcialment permissiu pels sectors liberals i excessivament liberal i obert per a la majoria de catòlics espanyols. Pels xuetes més compromesos amb el canvi suposava una frustració i un pas enrere. L'actitud recalcitrant dels sectors catòlics més tradicionalistes i intransigents en el pla de les llibertats frustrà qualsevol expectativa de canvi i possibles avenços en el terreny de la inclusió social. El tradicionalisme no imaginava la institució eclesiàstica sense la custòdia del Tribunal de la Inquisició, i això exacerbava els xuetes.

Ens trobam davant una Església escassament democràtica i poc sensible a l'esperit liberal. Els sectors xuetes més dinàmics i moderns s'havien significat, en conjunt, durant el denou pel seu compromís a favor de la llibertat. No era sols una qüestió d'idees, també eren emocions mal canalitzades, i oprobis històrics que a mesura que avançava el segle XIX imaginaven que es podien superar i esbombar amb aquella naturalitat que no havia existit anteriorment. El carlisme primer, amb un gran pes entre els sectors de poder de l'Església catòlica, i l'integrisme, després, perpetuaren el relat intolerant i intransigent de l'Església. Nobles i burgesos dels cercles de poder local i la majoria dels integrants de l'estament clerical nodrien aquell esperit de menyspreu i d'humiliació permanent contra els xuetes.

Com a conseqüència de la interpretació de capellans, polítics intel·lectuals i periodistes de diversa significació ideològica,

¹ Article 11: «La Religión Católica, Apostólica, Romana, es la del Estado. La Nación se obliga a mantener el culto y sus ministros. Nadie será molestado en territorio español por sus ideas religiosas, ni por el ejercicio de su respectivo culto, salvo el respeto debido a la moral cristiana. No se permitirán, sin embargo, otras ceremonias ni manifestaciones públicas que las de la Religión del Estado.»

el tema dels xuetes transcendia les fronteres de Mallorca i anava més enllà de la qüestió religiosa. La majoria d'aquells que es posicionaven clarament a favor de la causa xueta i no reculaven demostraven fer part d'un corrent ideològic liberal, progressista, tolerant, sense que les seves idees mostrassin indicis d'anticlericalisme. És una qüestió de discriminació social, un tema de marginació que afecta un col·lectiu de perfil burgès, aliat amb la modernitat, amb el comerç i el naixent capitalisme i els valors que portava associats. Per aquesta mateixa argumentació, els que pretenien acabar amb la marginació xueta eren criminalitzats des dels sectors tradicionalistes com a «protestants» i «liberals».

Tot plegat, la polèmica és una demostració més del protagonisme clerical, i del fet que aquestes problemàtiques esdevenien icona i metàfora dels grans temes que la societat de la Restauració havia de resoldre i no trobava el camí per fer-ho amb normalitat. El 1868, s'havia engegat per primera vegada, sense èxit ni continuïtat, un debat rigorós sobre la llibertat religiosa, sobre la tolerància i sobre el paper de la religió en la societat moderna. La Restauració borbònica hauria tornat al punt de partida, sense capacitat per afrontar el problema de fons. La llibertat d'expressió, la supressió de la Inquisició i les garanties del sistema constitucional havien avalat un cert clima de tolerància. La marginació i la causa contra els xuetes semblava un tema del passat, una temàtica que hauria quedat superada socialment. Però la realitat superava la ficció, com es pot seguir en el Plet de Cartagena (1850-1855) (PIÑA HOMS, 2005).

Davant el projecte de Constitució de 1855, el primer de març, 691 electors van signar a Palma una carta dirigida a les Corts, reclamant la unitat catòlica i manifestant així la seva oposició a qualsevol concessió a la llibertat de cultes. Entre aquests

signants hi figuraven 52 contribuents xuetes, la majoria propietaris o comerciants, un 7,5% del total dels signants. Una manifestació més de la divisió ideològica entre els xuetes i una constatació més que molts xuetes eren partidaris d'assumir la realitat i sublimar el seu patiment de classe.² Un percentatge semblant s'havia expressat en les protestes i les signatures que els catòlics mallorquins adreçaren a les Corts Constituents de 1868. Es fa difícil interpretar la irrupció de Tarongí en l'escena de la polèmica sense tenir ben present el clima de pluralitat existent a l'interior de l'Església catòlica, una varietat que també s'expressava en el clergat. L'Associació de Catòlics, creada el 1869, i *La Unidad Católica* (1869-1873) no van aconseguir unir carlistes, monàrquics i possibilistes o neocatòlics.

Els protagonistes i la seva circumstància

Des del 1984, amb les aportacions de Leonard Muntaner, disposam d'una visió panoràmica completa de l'afer Tarongí-Maura. De moment, el relat només se n'ha beneficiat en petits matisos, durant els darrers trenta anys. Per ventura es podria aprofundir sobre la personalitat de Josep Tarongí el 1876 i el seu protagonisme en l'Església de Mallorca i en els cercles cultes. Ja hem dit que el 1876 quan rebenta la polèmica pública sobre els xuetes, Josep Tarongí tenia 29 anys. Havia nascut el 1847 i molt probablement comptava amb suports entre el clergat ben posicionat de la Diòcesi, tant de Menorca –on hi ha un grup de mallorquins que acompanyen el bisbe Mateu Jaume– com de Mallorca. S'havia ordenat el 21 de desembre de 1872, a Ciutadella, de mans del bisbe d'aquella Diòcesi, el mallorquí Mateu Jaume Garau. Allò que caracteritzava la seva trajectòria personal i clerical està relacionat amb la cultura i la seva figura s'emmarca en el moviment de la Renaixença,

² *El Balear*, 4 març 1855, 3-4.

al costat de clergues rellevants i de catòlics significats. Havia obtingut dos accèssits als Jocs Florals de Barcelona de 1871, un any abans de rebre l'ordenació sacerdotal. Tarongí coneix la història de la persecució als xuetes, especialment la radicalització des de 1691 fins al començament del segle XIX. El relat sobre el desenvolupament i la gestió de les llibertats durant el vuit-cents posava en relleu que els xuetes majoritàriament estaven a favor de la llibertat i no enyoraven el Tribunal del Sant Ofici. Aquesta institució era reivindicada en les publicacions catòliques antiliberals, entre d'altres pels col·laboradors de *La Unidad Católica* (Miquel Maura, Josep Maria Quadrado, Joan Maura i tants altres).

Entre 1865 i 1868 Tarongí havia coincidit amb Miquel Maura Montaner a les aules del Seminari Conciliar de Sant Pere. Cap dels dos no hi cursà els estudis com a intern. Encara que segurament per motius ben diferents. Després de la seva ordenació sacerdotal, Josep Tarongí s'havia dedicat a preparar la llicenciatura en teologia, títol que aconseguí en el Seminari de València al començament de 1876. Durant aquests quatre anys, si hom s'ha de fiar dels nomenaments publicats al Butlletí Oficial del Bisbat, Tarongí no hauria rebut cap encàrrec de caràcter pastoral. Entre 1873 i 1876, la Diòcesi va ser governada per mossèn Simó Alzina, en qualitat de vicari capitular Seu Vacant i segurament es feren els nomenaments mínims, bàsicament per suplir vicaris que es jubilaren o moriren durant aquests anys.

Miquel Maura Montaner era fill d'un empresari dedicat a l'adob de pell, coneix el món liberal, els negocis, les societats mercantils, les associacions i el funcionament de la societat. No és un trabucaire que ha descendit de la muntanya per entrar al Seminari. Tampoc no està al servei de cap família de poder. És un sacerdot lliure, no té necessitat de pagar

peatges, conviu a casa amb germans que han rebut una influència directa del republicanisme federal. Potser aquest fet l'ajudà a construir una identitat cristiana seguint la pràctica i el plantejament de Pius IX, especialment arran de 1870, i plantant cara als processos revolucionaris. El perfil de Maura respon al d'un neocatòlic, implicat en la defensa del catolicisme davant les amenaces del liberalisme i la irrupció pública de les classes populars el 1868.

Josep Tarongí i Miquel Maura han viscut dues vides paral·leles, semblants en molts aspectes, segurament es coneixen i controlen l'univers cultural i religiós. Ambdós s'havien format en el Seminari i havien viscut les inclemències del Sexenni, especialment en allò que afectava el catolicisme. La primera escolarització de Josep Tarongí sots el mestratge de Joan Bo, mestre col·laborador de l'exfranciscà Jeroni Bibiloni, i la seva formació a l'Institut Balear havien configurat la personalitat de Tarongí, amb un perfil crític i amb un rigor acadèmic amb matisos clarament diferents dels components clericals que caracteritzaven la formació inicial de Miquel Maura. Però emocionalment ho havien viscut de forma ben diferent.

La divisió dels catòlics illencs es manifestà d'una forma explícita a partir de 1876, amb la Constitució projectada per Cánovas del Castillo per garantir l'estabilitat política de la Restauració monàrquica. El 1876, feu fallida definitivament l'Associació de Catòlics. Desaparegut el setmanari *La Unidad Católica*, els catòlics no disposaren d'un mitjà de comunicació confessional fins a 1880 amb la fundació d'*El Ancora*. Al marge del carlisme militant, nodrit per clergues, dues mentalitats dominaven l'escenari confessional. Per una banda els més tradicionals, antiliberals i antirevolucionaris, els nostàlgics i intransigents, favorables a la Inquisició –un grup que comptava amb Miquel Maura com un dels seus

líders, i que tenien en la figura de Fèlix Sardà i Salvany el seu referent. Per altra banda, existia un col·lectiu heterogeni religiosament i políticament, proper o favorable a la llibertat d'associació i partidari de les llibertats polítiques, alguns fins i tot vells militants del republicanisme com mossèn Jeroni Bibiloni, candidat del Partit Republicà Federal el 1869. Fins i tot el vicari capitular Seu Vacant (1873-1876) Simó Alzina i el seu germà Domingo Alzina havien estat col·laboradors del sistema constitucional i liberal. Els clergues joves xuetes, com Josep Tarongí Cortès, Francesc Forteza Cortès, Ignasi Tarongí Bonnín o Ignasi Aguiló Forteza, navegaven en aquestes aigües i no devia ser fàcil per a ells, sabent que difícilment rebrien la confiança de la jerarquia eclesiàstica. Ignasi Aguiló el 1872 se n'anava a València i poc temps després va ser nomenat responsable del santuari de la Bonanova, de Palma.³

Miquel Forteza Pinya a les seves memòries, publicades el 1998, aporta informació sobre alguns dels clergues xuetes mallorquins, especialment aquells que tingueren algun protagonisme en la vida social i eclesiàstica de la segona meitat del XIX. Allò que certament apareix com a més evident és que la gran majoria de preveres xuetes no tenien accés als àmbits de poder eclesiàstic. El perfil de Josep Tarongí emergeix amb algunes singularitats en relació amb el to dominant en el conjunt. La seva trajectòria encaixa perfectament en l'itinerari dels denominats «homes d'altar» a l'època contemporània, un individu amb aspiracions i amb un potencial idoni per accedir a les instàncies més altes de la jerarquia en l'àmbit local (BARREIRO, 1996). Tarongí aspirava legítimament a obtenir alguna prebenda eclesiàstica, però el 1876 se n'havia adonat que a Mallorca per a un xueta això era una utopia. Per exercir el ministeri sacerdotal dignament, un clergue xueta sabia que se n'havia d'anar fora de Mallorca.

³ BOEOM 14, 1874, 300.

Josep Tarongí va ser ordenat prevere a Ciutadella de Menorca el 21 de desembre de 1872 juntament amb 14 diaques més, dos dels quals xuetes. Si s'analitzen amb cura els nomenaments eclesiàstics entre 1873 i 1876, es pot constatar com els xuetes no accedien a càrrecs pastorals ni gaudien de la confiança de la jerarquia diocesana com a integrants de la Cúria ni en les diferents funcions pastorals.

Mateu Jaume Garau, al començament de 1876, poques setmanes abans d'abandonar Menorca, havia convocat oposicions a la canongia lectoral i Josep Tarongí, que havia obtingut la llicenciatura en Teologia i ja tenia els requisits, es presentà a la dita oposició, sense èxit, tot i haver aprovat els exercicis. El Capítol de Menorca tenia diversos canonges d'origen mallorquí, clergues de confiança del bisbe llucmajorer. El març de 1876, el bisbe Jaume feu la seva entrada com a bisbe de Mallorca i el mes de juny de 1876 es convocaren oposicions a dues canongies (Penitenciari i Lectoral) a la Catedral de Mallorca. Josep Tarongí oposità a Lectoral juntament amb Joan Maura i Joan Lladó, i feu els exercicis entre l'11 i el 17 de juny de 1876. Els tres opositors van superar les dues proves (punts de teologia i sermó)⁴ i la comissió escrutadora, que exercia com a tribunal d'oposició, procedí a la votació. Maura obtingué tres vots, Lladó un i Tarongí cap. Pel currículum de Tarongí, haver superat dues oposicions de moment li atorgava prestigi, especialment a l'interior de la institució eclesiàstica. Sembla pels comentaris de Miquel Forteza reproduïts per Leonard Muntaner (1984, XV) que mai no va dir que li haguessin fet cap injustícia. Durant el primer mig any de 1876, Josep Tarongí havia viscut experiències de primeríssim nivell per a un eclesiàstic jove, amb pretensions i amb prestigi reconegut com a escriptor

⁴ Arxiu Capitular de Mallorca 1681: Actes Capitulars 1868-1877, 223r-224: «Aprobados por unanimidad los ejercicios literarios de los tres opositores».

i com a predicador. Era una persona formada, segurament tenia un bon currículum acadèmic i tot just iniciava aquella etapa de reconeixement dels mèrits, en una Església en la qual els principals ministeris els exercien els doctes i els bons comunicadors.

Cronologia del principals elements que configuren la disputa entre els preveres Josep Tarongí i Miquel Maura

1876, 6 abril	Josep Tarongí obté la llicenciatura en Teologia, a València.
1876, abril	Josep Tarongí oposita a Magistral, a la Catedral de Menorca.
1876, 1 juny	Mn. Miquel Frau Ferrà nomenat ecònom de Sant Miquel, de Palma. Entre els primers nomenaments del bisbe Mateu Jaume. Tomàs Rullan, vicari general.
1876, 7-22 juny	Josep Tarongí oposita a la canongia Lectoral de la Catedral de Mallorca.
1876, 3 agost	Josep Tarongí obté un guardó amb «El Trovador mallorquí», a la <i>Sesión Apologética y certamen histórico-literario en honor del rey D. Jaime el Conquistador celebrado en Valencia el 28 de julio de 1876.</i>
1876	Tridu a la Parròquia de Sant Miquel, patrocinat per Jordi Aguiló Cetre. Vetén Mn Josep Tarongí.
1876, novembre	«Libros malos y cosas peores», de Josep Tarongí, a <i>Almanaque Balear.</i>
1876, desembre	<i>Una buena causa mal defendida</i> , de Miquel Maura Montaner.
1877, gener	<i>Una mala causa a todo trance defendida</i> , de Josep Tarongí.
1877, 25 gener	Comunicat de Miquel Maura. <i>El Isleño</i> , 25.01.1877, on manifesta que es retira de la polèmica.
1877, 19 juny	Josep Tarongí es dirigeix per carta a F. Sardà i Salvany: el fa conscient del «asunto grave, gravísimo, en el cual se interesa la salvación de las almas y la unión de los católicos mallorquines».
1877, 10 juliol	Josep Tarongí es dirigeix per segona vegada a F. Sardà i Salvany: defensa que els condemnats per la Inquisició el 1691 no eren judaïtzants i ataca l'obra del P. Garau. Tarongí mostra la seva disposició a iniciar una campanya fora de Mallorca fins a arribar a Roma, a Pius IX, atent a la veu de la justícia i del dret.

1877, 4 agost	Article de Sardà i Salvany, a la <i>Revista Popular</i> (a favor de Tarongí): parla d' <i>ignomínia, tono agrio, apassionament, enverinament</i> , felicita Tarongí per la santa causa.
1877	Josep M. Roqué veu en Tarongí «sabor protestante». ⁵
1877, 15 novembre	El <i>Museo Balear</i> es manté neutral tot i la pressió de <i>La Renaixensa</i> .
1877	<i>Estado religioso y social de la isla de Mallorca. Polémica contra las preocupacions de classe.</i>
1877	Castelar, <i>Recuerdos de Italia</i> , Madrid 1877.
1877	Joaquim Fiol, <i>Una preocupació mallorquina</i> .
1877	Alexandre Rosselló Pastors, <i>La cuestión social en Mallorca</i> .
1877	<i>Un agre-dolç no esmusa ni embafa</i> , de Rafel Oliver Mudoy.
1877	<i>Notas y apuntes de campaña</i> , por un Veterano, Imprenta Guasp, Palma.
1877	<i>Balas de mi fusil: continuación de Notas y apuntes de campaña</i> , por un Veterano, Imprenta Guasp, Palma.
1877, 8 i 31 octubre	<i>La Renaixensa</i> : dos documents.
1878	<i>Juicio de la prensa española sobre la cuestión social mallorquina y sobre el libro de polémica titulado Estado religioso y social de la Isla de Mallorca...</i>
1878	Polèmica d' <i>El Siglo Futuro</i> .
1878, maig	Josep Tarongí, canonge del Sacromonte, Granada.
1879, 3 gener	Carta als pares.
1879	<i>El Magisterio Balear</i> , 30 agost 1879.
1879	<i>El Anunciador</i> , campanya contra <i>El Siglo Futuro</i> (Cladera - Molins)
1879	<i>El Siglo Futuro</i> (Antonio Valbuena)
1886	Tarongí, rector del Colegio de San Dionisio.
1887, juny	Baixa com a rector, per malaltia.

La polèmica, la recepció i la repercussió

La publicació de l'article de Josep Tarongí titulat «Libros malos y cosas peores» originà una polseguera espectacular, principalment a Mallorca, on les ferides eren més profundes. Tarongí, en aquest article, deplorava la manca d'il·lustració del clergat de Mallorca, dispara directament contra l'ecònom de Sant Miquel –paradigma del pensament i les pràctiques eclesiàstiques dominants–, i es lamenta del poc pes intel·lectual dels membres de la Diòcesi, tot fent un repàs pel Seminari, escoles, centres de poder eclesiàstic i fins i tot la Companyia de Jesús. «Sé que lanzo terribles acusacions; á buen seguro que nadie, que de leal y honrado se precie, tendrá valor para desmentirlas, Obras son amores, que no buenas razones. No ha habido uno, uno solo, que pretendiera firmemente resolver nuestra cuestión social» (MUNTANER, 1984, XXVII): *Algo*, 35). Leonard Muntaner confirma que es tracta d'un article de circumstàncies, emocionalment i racionalment dolgutíssim per l'actitud de marginació i de manca d'esperit evangèlic per part dels representants de l'Església mallorquina.

La resposta de Mn Miquel Maura també va ser ràpida i contundent. Li recorda a Tarongí que no basta tenir raó, perquè allò més rellevant és la forma com un defensa els seus arguments i els seus ideals. L'escrit de Tarongí, segons Maura, no obeeix al respecte i la generositat que corresponia a un clergue. «El mal que se combate es un mal social, inveterado y terco, y por consiguiente su desarraigo no puede ser sinó lento y paulatino» (MUNTANER, 1984, XXIX). Aquesta parsimònia que Maura aconsellava, ell no l'havia practicada amb la seva contesta, pensada com un tallafoc per frenar en sec un clergue que semblava un «cavall desbocat i enfurit».

Maura era conscient que la situació era insostenible, però no s'atrevia a condemnar-la i es mostrava partidari de deixar que fos el temps l'encarregat de sanar una ferida secular, que, al seu parer, difícilment es podia capgirar amb actituds com la de Tarongí.

Ni els clergues ni els xuetes, ni les elits de la societat illenca no estaven acostumats a parlar obertament d'aquesta temàtica. Potser hi havia una majoria que batejava seguint aquest esquema mental i persistia en un univers simbòlic del passat, sense adonar-se que els temps estaven canviant. Potser feia dècades que el clima social i cultural havia canviat globalment en el món civilitzat. Allò que qüestiona profundament Tarongí és el model clerical i aristocràtic de la societat mallorquina, formalment és una societat liberal, però en realitat persisteixen el clientelisme i el caciquisme, un cert estamentalisme i un clericalisme exagerat.

Josep Tarongí defensa la igualtat. Excepte el clergat, la resta de la societat illenca, sobretot la xueta, havia entrat en una fase d'igualtat després de la Constitució de 1812. La igualtat civil ha tingut en el clergat el seu principal enemic: «El clero se ha opuesto a nuestro progreso social, impidiendo que se celebraran matrimonios entre las dos razas; el clero, mis hermanos en el Señor, por cuyo buen nombre y por cuya exaltación derramaría mi sangre, el clero tiene cerradas las puertas de los claustros a nuestros jóvenes, las puertas del Seminario, las Asociaciones religiosas, las indulgencias de las terceres órdenes, etc.etc.» (MASSOT, 1992, 28). «El clero, amigo mio –li insistia Josep Tarongí a Sardà i Salvany el 10 de juliol de 1877– està preocupado, no el pueblo. No es preocupación popular; porque el pueblo nos admite en todas las sociedades mercantiles, literarias, artísticas, etc. Si yo quisiera citar ejemplos de exclusivismo de parte del pueblo, no podría, porque no los hay. Exclusivamente en las

cosas religiosas hay un exclusivismo y una intransigencia inconcebibles. Y si el pueblo estuviera preocupado, el clero es el que tiene el altísimo deber de predicar y de obrar en contra del mal. ¿Y que ha hecho el clero para ilustrar al pueblo? Ah! Nos ha cubierto, no con el manto sagrado de la madre Iglesia, sino con las escorias de la ignominia y del insulto» (MASSOT, 1992, 28).

Allò més evident és que la Diòcesi de Mallorca no manifestà en cap moment el parer ni donà instruccions públiques sobre aquell afer. L'entorn de Josep Tarongí devia conèixer perfectament el *modus operandi* de la Cúria Eclesiàstica, i es limitava a interpretar l'acció de l'entorn dels nuclis de poder del Bisbat. Només documentació de caràcter personal i privat del bisbe Mateu Jaume, el vicari general Tomàs Rullan i alguns del seu entorn, ens podria aportar elements nous referents a aquesta qüestió. L'exili de mossèn Josep Tarongí segurament rebaixà el clima de tensió i desactivà un combat que podria haver pujar el to encara molt més.

Si observam amb cura la cronologia dels fets, el gran debat tingué bàsicament dues fases. Una de mallorquina, entre 1876 i 1877, i una segona de projecció a l'exterior, coincidint amb la desvinculació de Tarongí de la Diòcesi de Mallorca, entre 1878 i 1879, sobretot. El debat entre Josep Tarongí i Miquel Maura ocupà el primer tram de la primera etapa (1876-1877), mentre que en la segona el protagonisme correspongué a liberals i republicans favorables a Tarongí, i la radicalització dels sectors més tradicionalistes illencs, contraris a qualsevol encaix liberal en el catolicisme. La segona etapa ens presenta el ressò que la polèmica tingué sobretot en els mitjans d'arreu de la geografia espanyola, entre d'altres motius, perquè Tarongí havia cercat aquesta

ressonància i havia tantejat els diferents cercles d'influència amb un cert èxit. Avui sabem que gràcies a aquella estratègia el debat persisteix com un dels moments més simbòlics de la modernitat, en tot allò que afecta la discriminació religiosa i social, en el marc de l'antisemitisme.

Les diverses interpretacions.

El tema xueta divideix els catòlics mallorquins, tal com Tarongí manifestava a Sardà i Salvany el 19 de juny de 1877. Sardà, al marge de la seva ideologia, és un personatge amb una gran autoritat entre els catòlics espanyols. Tarongí cerca que els influents de l'exterior es posicionin a favor de la causa que ell defensa. L'actitud contra els «xuetes» és una causa «impia», fomentada pel clergat: «Una parte del clero (oh dolor, Dios mio!) ha fomentado estas preocupaciones, y ha impedido que se verificasen matrimonios entre una y otra classe de familias. Nos han excluido de las congregaciones religiosas, nos han hecho sufrir durante los dos últimos siglos, lo que se hace sufrir a los esclavos. Yo no puedo callar más. Es un deber de conciencia: un deber que he conocido a los pies de Jesús Crucificado el clamor contra esas malditas preocupaciones. La hora de abolirlas, de trabajar contra ellas ha llegado» (MASSOT, 1992, 26). Tarongí demana a Sardà que s'expressi a favor dels xuetes i d'aquesta manera el clergat mallorquí canviarà: «Se lo suplico con vivas ansias. Su periodico de V es muy leido en la Isla. Yo le mando un ejemplar de mi libro 'Estado religioso y social de Mallorca' que he escrito para despertar conciencias dormidas en el error, para contar nuestra historia triste para que dando al Olvido librotas como el del P. Garau, los mallorquines nos amemos y seamos uno en Cristo» (MASSOT, 1992, 26).

Miquel Forteza Pinya es pot considerar una figura essencial

en el procés de desdramatització i de distensió respecte a l'exclusió social dels xuetes. Potser les seves memòries, *Del meu temps*, publicades el 1998, encara han servit per desencallar del tot aquell afer. Ell mateix parla de la reacció desafortunada de mossèn Miquel Maura, i contextualitza l'actitud de Tarongí en el paisatge natural. Ho fa en el capítol dedicat a Jordi Cetre, tot ambientant el paisatge amb les figures d'alguns capellans xuetes beneficiats que, arribat el cas, es posicionaren al costat de la institució eclesiàstica i no donaren suport a Tarongí. Concretament els mossens Bruno Pomar, Francisco Diego i Joan Pomar, que van enviar una carta al canonge Pere U. Julià, «protestant pels articles d'en Tarongí, i dient que estaven disposats a aguantar amb paciència totes les infàmies i vexacions que en Tarongí atacava» (FORTEZA, 1998, 9). La carta feia olor de sagristia de Sant Nicolau, segons Miquel Forteza, perquè “fos com fos, lo que és cert era que tant don Francisco, com don Tomàs Diego eren contraris al cèlebre cabdill [...]. Contava don Jordi que en Tarongí llegí als seus partidaris alguns articles de la seva contestació a en Maura, abans de publicar-los. Sobretot causà una vertadera emoció el famós article: «Yo no amenazo con el protestantisme», que acaba amb el Credo. Tots els oients ploraven a llàgrima viva quan sentien en Tarongí, que a més de gran escriptor era un orador formidable i entusiasitava els qui el sentien amb la seva oratòria. Aquesta polèmica d'en Tarongí amb tot el contingut del seu llibre «Algo sobre el estado político y social de Mallorca», va influir constantment en tota la vida de don Jordi, que sempre fou un defensor de la nostra gent i conservà en tot moment, amb dignitat britànica, l'altesa de la nostra raça, despreciant tots els seus detractors» (FORTEZA, 1998, 9-10).

Entenem que la gran oposició a la causa xueta i més

concretament a Josep Tarongí prové de les files del carlisme espanyol, especialment d'*El Siglo Futuro*, i en un to menor del carlisme català, com es posa de manifest amb les respostes de Sardà Salvany i el suport que Tarongí tingué dels carlins implicats en el corrent renaixentista. Maura no era carlí i ben aviat abandona la disputa, només la segueixen els combatents tradicionalistes. Maura simbolitza l'estratègia, Tarongí la indignació i el malestar de fons que ha existit històricament a l'interior de l'estructura eclesiàstica.

Algunes conclusions

L'essència del debat. Davant les flamarades d'ira que expressava Tarongí, Maura respon al tacticisme, tan característic de l'estament eclesiàstic. Aposta pel canvi «paulatino». És a dir, per una transformació ordenada, sistemàtica i natural dels processos. Tarongí s'indigna encara més davant allò que considera hipocresia i manca de fermesa i compromís, i afirma «me repugna esta hipócrita y mauresca palabra». Es referia a «paulatina». Pels sectors integrats i favorables a l'estabilitat, sempre més aparent que real a l'interior de l'Església, l'actuació del jove prevere del Carrer respon a una «taronginada». Estam en una Església majoritàriament «mauresca», que aposta pel canvi moderat i *paulatí*, i una minoria liberal, indignada, que associa la «taronginada» a una explosió d'aire revolucionari. Les metàfores i figures associades a aquest afer, per part dels més tradicionalistes, fan referència a la guerra, les campanyes i la balística, tan pròpies de l'integritisme històric hispànic.

La polèmica resulta incòmoda encara avui per alguns sectors eclesiàstics i per alguns sectors de l'Església. En realitat s'ha d'interpretar en el marc d'un temps nou, que ha emergit arran de la llibertat d'opinió i de la llibertat de premsa. Els clergues, en qualitat de ciutadans escriptors o protagonistes

de determinats episodis, també fan ús dels mitjans escrits. Perquè les capçaleres periòdiques no estan només al servei de la propaganda, sinó també de les idees i expressen punts de vista plurals.

L'afer també expressa algunes de les característiques que tenia el tema xueta en clau interna de l'Església: clergat, laïcat, deixes pies, testaments, associacions, components essencials en la musculatura de l'Església del segle XIX. La primera Conferència de Sant Vicenç de Paül constituïda a Palma era formada per xuetes. Miquel Forteza destacava que les doctrines de Tarongí (que no eren altres que les de l'Evangelí, afirmava) «van donar aviat el seu fruit: va ser un ajuntament republicà el primer que va comanar el sermó de la Conquesta de la Seu a don Bartomeu Enric. Després de consultar don Jordi, don Bartomeu va creure que no havia d'acceptar el sermó i així ho va fer. Perquè la iniciativa trobaven que no havia de sortir d'un ajuntament republicà, sinó dels mateixos canonges de la Seu. Pocs dies després de la renúncia, el canonge Moyà va anar a demanar an el bisbe Campins si tenia cap inconvenient que donàs el primer sermó, que li tocava predicar a ell, a don Bartomeu Enric. El bisbe Campins va dir que no tenia cap inconvenient i don Bartomeu acceptà l'encàrrec. Gran emoció hi va haver a dins Ciutat aquell dia. Encara que fos un diumenge llis, la Seu estava plena de gom a gom, i don Jordi emocionat, lo mateix que tots nosaltres que assistíem a aquell esdeveniment. Don Bartomeu, amb la seva ponderació i altesa de mires, va fer un sermó com pertocava, un sermó de diumenge llis, explicant l'evangelí pulcra i senzillament, com si ja hagués predicat a la Seu cada diumenge. Jo comprenc que un dels més emocionats fos don Jordi, primer per la seva amistat amb don Bartomeu i després per veure l'èxit formidable

dels esforços titànics d'en Tarongí, que don Jordi defensava amb el seu talent i amb els seus discursos des que tenia desset anys. Després de don Bartomeuet, només ha tornat a predicar a la Seu, dels nostres capellans, don Pedro Bonnín, fill d'aquell famós don Perico Marrop a qui hem al·ludit ja en aquestes notes» (FORTEZA, 1998, 12-13).

El bisbe Jesús Enciso (1955-1964) manifestà que «esto de los apellidos ha terminado. Santa Palabra», una frase lapidària que convindrà comparar amb la realitat quotidiana a la Mallorca en transformació que visqué aquest prelat d'origen basc. El 1959, a Mallorca hi havia 455 preveres, 24 dels quals portaven llinatges xuetes, la qual cosa representava el 5,27% del clergat illenc. Era una minoria, fora dels nuclis de poder, sense presència a la Cúria Eclesiàstica, sempre al marge de les estructures d'influència i de l'entorn de confiança dels representants de la jerarquia local. Només nou d'aquests 24 eren vicaris. Exceptuant un adscrit a la Catedral, la resta ocupava espais molt menors i que es podrien considerar irrelevants en el marc de l'estructura diocesana.

Des de la dècada de 1960 fins avui, durant aquests cinquanta anys llargs, el problema s'ha anat desdramatitzant i ha entrat en una fase de normalització, a mesura que ha desaparegut l'Església de cristiandat. El model de societat ho ha facilitat, però també el clima de llibertat religiosa i social. El Concili Vaticà II ha estat una oportunitat renovadora de llegir la història i d'interpretar alguns dels vells esquemes que tant influïen a l'interior de l'Església i de la societat. Xuetes i mallorquinistes, dues característiques, dues notes que no gaudien de reconeixement en l'estructura de poder polític ni eclesiàstic de Mallorca.

A manera d'anècdota val la pena finalitzar citant Tarongí, amb una frase que segurament molts convertirien avui en eslògan

de lluita contra tantes i tantes ignomínies que persisteixen. Deia Tarongí: «Mallorca és una copeta d'or plena de brutor i de fems de porc.»

Bibliografia

BARREIRO FERNÁNDEZ, X. R. (1996). «Edad contemporánea: los Hombres de altar (Aproximación al clero secular como grupo social)». *Semata. Ciencias Sociales e humanidades* 7-8, 181-232.

DD.AA. (2017). *Ramon Picó i Campamar. Un home de la Renaixença*. Pollença: El Gall Editor.

FERRER FLÓREZ, M. (1996). *Socialismo y utopia en Mallorca: Jeroni Bibiloni 1802-1876*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor.

FORTEZA PINYA, M. (1998). *Del meu temps*. Barcelona-Palma: Universitat de les Illes Balears - Publicacions de l'Abadia de Montserrat, II.

FULLANA PUIGSERVER, P. (2012). «Rafel Oliver Mudoy, clergue, inventor i polemista», a E. Porqueres i Gené (coord.). *Francesc Riera, des de l'abundància del cor*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 367-380.

MASSOT MUNTANER, J. (1992). «Feliu Sardà i Salvany a Mallorca (1871-1915)», A: DD.AA., *L'Església mallorquina davant la Restauració*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 21-88.

— (2012). «Josep Tarongí i el seu “Juicio de la prensa española sobre la cuestión social mallorquina”», a E. PORQUERES i GENÉ (coord.). *Francesc Riera, des de l'abundància del cor*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor, 315-339.

MUNTANER, L. (1984). «Estudi preliminar. Mossèn Josep Tarongí i Cortès del ressentiment a la controvèrsia», a J. Tarongí. *Algo sobre el estado religioso y social de la Isla de*

- Mallorca*. Palma de Mallorca: Miquel Font Editor, VII-XLVII.
- PIÑA HOMS, R. (2005). *El Plet de Cartagena. Una Mallorca ferida per la intolerància*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor.
- RIERA, F. (1966). *Els descendents dels jueus conversos de Mallorca. Quatre mots de la veritat*.
- (2003). *Els xuetes. Des de la intolerància a la llibertat (Segles XVIII-XX)*. Mallorca: Leonard Muntaner Editor.
- ROSEMBERY, *La España contemporánea y la cuestión judía*, 2010: 20-25 (tema xueta).
- SANCHEZ ALONSO, M. L. (1999). *Fidelidad sacerdotal. Biografía de Miguel Maura Montaner*. Salamanca: Editorial Sigueme.
- SANCHEZ FERRIZ, Remedios, «El artículo 11 de la Constitución de 1876», *Revista de Estudios Políticos* 13 (1980) 119-146.
- TARONJÍ, J. (1984). *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca. Polémica contra las preocupaciones de clase*. Estudio preliminar: Leonard Muntaner. Palma de Mallorca: Miquel Font Editor.
- TOMÀS, Margalida (2008). «Aproximació a la tasca intel·lectual de Josep Taronjí». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* LXIV, 169-194.

ELS XUETES CONTEMPORANIS

Albert Bonnín Fiol

Avui, ser jueu consisteix en bona manera a recordar allò que, en un altre temps, volia dir ser jueu.

TONY JUDT (2011)

Resum

La discriminació secular, des del segle XVII, d'un grup de descendents de conversos identificat amb quinze llinatges, s'ha transformat profundament en les darreres dècades de la vida mallorquina en tres grans direccions: la integradora i superadora, tal volta amb alguns trets de record d'actitud vergonyant, la de l'assumpció dels propis orígens fins a un cert orgull de casta, i la minoritària del retorn fins a la identificació amb la fe hebrea i la seva pràctica, a més de la posició simplement i volgudament ignorant.

Paraules clau

Xueta, hebreu, jueu, retorn, orgull, vergonya, fidelitat, autoconsciència.

L'Institut Nacional d'Estadística ens permet conèixer la freqüència d'un determinat cognom i la seva distribució per províncies.

Si els xuetes han estat identificats durant segles pel seu llinatge, aquesta informació hauria de ser suficient per a tenir idea de quantes persones formen part d'aquest grup social i poder contestar la pregunta; quants xuetes hi ha?

Malgrat això, resulta del tot impossible saber la resposta i els motius són evidents:

- El mot xueta s'utilitza per a anomenar només alguns dels descendents dels jueus conversos de Mallorca, concretament els portadors dels cognoms següents: Aguiló, Bonnín, Cortès, Fortesa, Fuster, Martí, Miró, Pomar, Picó, Pinya, Pomar, Segura, Tarongí,¹ Valentí, Valleriola i Valls. Ser titular d'un d'aquests cognoms ha estat condició necessària però no sempre suficient per a ser considerat xueta, perquè cal recordar que els jueus preïen en la seva conversió el nom d'algun cristià vell que els apadrinava i per tant han conviscut i perdurat fins a l'actualitat els mateixos cognoms; uns d'ascendència hebraica amb altres que no ho són.² Les conclusions sortirien també esbiaixades si no tinguéssim en compte els xuetes i descendents d'aquests que resideixen arreu del món.
- El cognom, fins ara, de transmissió patrilínea era el principal marcador per a reconèixer els xuetes, però el fet que des de l'any 2000 els pares puguin escollir l'ordre dels cognoms dels fills i que des del juny del 2017 no prevalgui cap ordre, ens portarà a una situació on cada vegada serà més complicat conèixer les nostres arrels. Els membres d'aquest grup social, avui assimilat, no podran ser identificats sense un estudi genealògic o genètic.

Tot i això, encara podem analitzar les diverses actituds que s'aprecien en aquelles persones portadores de llinatges xuetes.

¹ Trobam aquest cognom escrit també com Taronjí.

² Cognoms com Martí, Miró, Valls, Forteza, Fuster i fins i tot Pomar són compartits per població mallorquina que a priori no té res a veure amb descendents de jueus conversos. Igual succeeix amb altres cognoms com Segura, Picó i Cortés, freqüents a la resta d'Espanya.

Quan a principis dels anys setanta els professors Eva i Juan F. Laub realitzaren un treball de camp sobre els xuetes mallorquins,³ ja van observar tres postures diferenciades entre els integrants del grup d'acord amb la seva edat, el seu nivell cultural, econòmic, etc. L'heterogeneïtat mostrada, que els antropòlegs van resumir en tres postures, ha anat en augment paral·lelament com ho ha fet la societat mallorquina immersa en l'heterogeneïtat homogènia que suposa la globalització. Tot i així, afegiríem només una quarta i cinquena actitud que resumirien la situació actual.

Seguint la classificació dels antropòlegs esmentats, trobam:

1. La postura vergonyant

Actualment només trobam aquesta postura en gent molt gran i de forma minoritària, són persones que per la seva edat encara van patir directament insults i marginació. Més que vergonya semblen témer que el fet de recordar el tema els pugui perjudicar i marginar una altra vegada.

Aquesta actitud no és nova i ja la trobam al segle XIX en personatges tan coneguts com el poeta Tomàs Aguiló i Forteza,⁴ qui, tot i ser-ne orgullós, considerava que el problema havia de tractar-se amb resignació,⁵ per la qual cosa no compartia l'actitud bel·ligerant de mossèn Taronjí.

³ Eva i Juan F. Laub van viure a Mallorca en el període 1971-1973.

⁴ Tomàs Aguiló Forteza (1812-1884), era fill de l'escriptor Tomàs Aguiló Cortès (1775-1856) i net del també Tomàs Aguiló Cortès, un dels sis diputats xuetes, coneguts com *perruques*, que el 1773 van acudir a la cort de Carles III demanant igualtat per a la gent del Carrer. Els descendents dels *perruques* es van constituir com una mena d'aristocràcia elitista dins el grup, formant una subendogàmia molt particular.

⁵ Després d'analitzar la correspondència entre Tomàs i el seu cunyat Marià Aguiló, Margalida Tomàs (2012) ens fa veure que aquesta actitud de resignació inicial va canviar: «El programa de Tomàs consistia bàsicament a aconseguir ocupar una posició social impor-

Tomàs Aguiló pensa que l'únic que pot fer el xueta és portar una conducta exemplar, sobretot des del punt de vista de l'ortodòxia catòlica, i recordar que dins aquesta ortodòxia una de les virtuts més valorades és la resignació (Mas i Vives, 1979).

Per il·lustrar l'anterior, el professor Joan Mas (1979) transcriu uns versos del poema *Resignación*, on Tomàs Aguiló reflecteix la seva actitud envers el problema.

*¿Qué importa que algún hermano
Mi enemigo se declare,
Y que el mundo no me ampare,
Y me mire con desdén;
Si el ojo inmenso, á quien verme
En tanta miseria plugo,
La víctima del verdugo
Discurrir sabe muy bien?
¿Qué importa que en esta tierra
Viva solo y sin abrigo,
Ni haya quien llore conmigo,
Ni haya quien llore por mí;
Si clavar puedo mis ojos
Hacia el estrellado velo,
Y exclamar por mi consuelo
'Un amigo tengo allí'.*

tant d'indole intel·lectual, no econòmica, i, a partir d'aquesta posició, anar ocupant llocs representatius dins la societat mallorquina.» Es tracta d'una postura molt arrelada a Mallorca que intenta evitar l'enfrontament directe en les seves reivindicacions (no som gaire baralladissos, més ben dit, no ens agrada fer renou). Aquesta posició –qualificada per uns de covarda i per altres d'intel·ligent– no sempre indica la resignació que reflecteix la paraula *tanmateix*, i sol acompanyar-se d'actituds posteriors tant o més combatives i nocives que la confrontació directa.

2. La postura arrogant i altiva

A. Selke, analitzant els processos inquisitorials observa:

Antecedentemente a la Complicidad [1678], lo que daba cierta seguridad a los habitantes del ghetto, en su vida pública tanto como en la secreta, era el fuerte sentimiento de superioridad que ellos tenían con respecto a «los demás naturales del Reino».

Se tenían por mejores que los cristianos viejos porque creían proceder «de mexor casta», vanagloriándose de la antigüedad de sus linajes, establecidos en Mallorca desde tiempo inmemorial.

Asimismo se sentían superiores a «los demás naturales del Reino» por su prosperidad y riqueza (Selke, 1972: 109-111).

En la mateixa direcció, Montaner&Porqueres, referint-se a algunes declaracions efectuades per alguns testimonis davant el tribunal de la Inquisició el segle XVII indiquen:

[...] algunos cristianos viejos denuncian una actitud de escrúpulo por parte de los «habitantes del Segell» (= chuetas) frente a la posibilidad de un matrimonio con alguien que no forme parte de su colectivo. Y se puntualiza que ello se debe a que los descendientes de los judíos se consideran superiores al resto de la población mallorquina (De Montaner & Porqueres i Gené, 1994).

Cal no oblidar que els mateixos avantpassats jueus d'aquests conversos no tan sols tenien prohibit

per la legislació cristiana casar-se amb membres de casta diferent, sinó que, tal com cita l'antropòloga Ch. Stallaert, ells mateixos evitaven emparentar-se amb cristians i musulmans.

Los tribunales de las castas minoritarias intentaban también prohibir la exogamia. El tribunal judío condenaba a la mujer judía que mantenía contactos sexuales con no judíos (Stallaert, 1998: 26).

A partir de los autos de fe de finales del siglo XVII el énfasis variará. Y, desde ese momento, será el rechazo por parte de los cristianos viejos lo que se dejará sentir frente a la posibilidad de un matrimonio concerniendo a algún chueta (De Montaner & Porqueres i Gené, 1994).

Progressivament, aquesta postura envanida adoptada per alguns membres del grup, en moments i circumstàncies determinades, respongué més a un intent de superar el sentiment d'inferioritat causat per la marginació que al fet de considerar-se descendents del *Poble Elegit*. D'aquesta forma no dubtaren a fer ostentació d'aquells elements que suposassin orgull per al grup. Valguin d'exemple algunes cites de mossèn Josep Taronjí utilitzades per defensar els xuetes de la marginació que encara imperava a finals del segle XIX, coincidint amb l'antisemitisme que sorgia a Europa.

La mayor parte de los grandes compositores, de los mejores instrumentistas pertenece á la misma raza. Los tres grandes músicos vivientes, Rossini, Meyerbeery Mendibionn, son de origen judío. Si eso es la raza hebrea, si eso representa, si ésa es su historia, ¿por qué despreciarla? ¿Por qué pretender

envilecerla? [...] nuestra raza es la raza de los santos, de los héroes y de los mártires; es la raza que ha comunicado á todas las naciones el Verbo de la verdad y de la vida (Taronjí, 1877, 1984).

A l'apartat «*El pueblo no está preocupado*», Taronjí fa un cant al comerç marítim mallorquí en especial i als avenços tècnics en particular, que acaba amb aquestes significatives paraules: «Pues bien, Señores. No hay nave que parta, barco de vapor que llegue, ni locomotora que atravesase nuestros campos, que no cuente entre sus armadores, propietarios o directores a alguna o varias personas de la clase, de la clase que vosotros os atreveis a llamar *aborrecida*» (Tomàs, 2008).

L'orgull –que un altre convers, Lluís Vives, deia que era «un amor a uno mismo por méritos propios» (Rojas, 2008)–, el trobam també en manifestacions de jueus europeus contemporanis, com l'escriptor Stefan Zweig (2002) quan afirma que «las nueve décimas partes de lo que el mundo celebraba como cultura vienesa del s. XIX era una cultura promovida, alimentada e incluso creada por la comunidad judía de Viena». ⁶ Quan aquestes mostres d'orgull s'han accentuat, els jueus i els seus descendents conversos han estat sovint acusats de supèrbia.

La professora Lola González (1989) ens recorda un fragment de *La virtud militante*, on el seu autor, Francisco de Quevedo, identifica la supèrbia amb el

⁶ Zweig ens parla de músics com Goldmark, Mahler, Schönberg, Oscar Strauss, Leo Fall i Kálmán, de literats com Hofmannsthal, Schnitzler, Beer-Hofmann i Altenberg, o fins i tot del pare de la psicoanàlisi, Sigmund Freud.

poble jueu.

Que los judíos fuesen entregados a la soberbia, y que della proceda la dureza de su corazón, San Jerónimo lo dice del Sagrado Evangelio, tratando de la soberbia, Epístola XLV: El pueblo judío porque pedía las primeras cátedras y las primeras saluciones en las plazas fue borrado (González Martínez, 1989).

Encara avui trobam articles i manifestacions on es recullen dades que indueixen a una suposada superioritat intel·lectual dels jueus. Tal és el cas del recent article de l'historiador català Joan B. Culla.

Considerando que, en nuestro planeta de casi 6.800 millones de habitantes, los judíos suman menos de 14 millones de individuos, el relieve que miembros de este grupo humano –ya se le defina como nacional, socio-cultural, religioso, étnico o lo que fuere– mantienen desde hace dos siglos en los terrenos de la política, la economía, la ciencia, la creación artística y literaria, etcétera, no puede calificarse más que de asombroso. Que, siendo los judíos apenas el 0,2% de la humanidad, acumulen desde 1901 unos 170 premios Nobel en todas las categorías (un 29% de los concedidos) (Culla i Clarà, 2010).

Possiblement aquesta actitud està relacionada amb els avantatges que, segons alguns psicòlegs evolucionistes com Robert Kurzban (2010), aporta l'autoengany. Pensar que un és millor que el que realment és podria ser útil per convèncer els altres de la nostra vàlua i per tant ens faria més competitiu

per a la supervivència en el procés de selecció natural.

3. La postura activa

Consiste en una tácita lucha por estudiar y comprender para orientar y orientarse y poder orientar a sus familiares, en particular a los hijos. [...] Si los mayores están poco dispuestos a comentar el «tema», los jóvenes por el contrario, buscan a quienes investigan para pedirles «explicaciones», referir situaciones que les confunden, para pedir bibliografía y ofrecer su colaboración. Son ellos quienes establecen los contactos con sus padres y otros familiares, induciéndolos a que refieran una determinada anécdota, alguna relación curiosa de parentesco, y se complacen de que «por fin se pueda hablar claro» (Laub, 1987).

Los chuetas se sienten orgullosos de sus orígenes, están a la defensiva y protegen a los suyos (Moore, 1987).

Els darrers anys han sorgit associacions com *Llegat Jueu* o *Memòria del Carrer* que tenen entre els seus objectius conèixer i donar a conèixer la història i la cultura dels jueus de Mallorca i els seus descendents, els xuetes.

Consideren que actualment no es pot parlar de l'existència d'una comunitat xueta,⁷ perquè els seus

⁷ En repetides ocasions K. Moore parla dels xuetes com una comunitat, realitzant comparacions amb el que va ser la primitiva comunitat de conversos. Però els anys setanta, quan Moore visità Mallorca, ja no existia una comunitat, tant és així que un dels seus informants xuetes, potser cansat de sentir aquest mot, arribà a dir-li: «*En realidad, no tenemos una comunidad, pero nos sentimos un grupo porque todos estamos más o menos emparentados con los demás.*» Moore, K. (1987). *Los de la calle*. (A. Kerrigan, Trans.) Madrid: Siglo XXI

membres no mostren un alt grau d'implicació i compromís, ni presenten un discurs únic davant els «altres». Les sensibilitats i formes de pensar són tan heterogènies entre els membres d'aquest grup que seria absurd escriure: *els xuetes pensen o els xuetes diuen...* Tenen vinculacions més laxes i han renunciat des de fa temps a la cotilla que suposaria per a la seva mobilitat social acatar les normes d'una comunitat. Mostren poc interès a participar com una grupalitat, encara que se'n senten part i es mostren disposats a defensar la seva història i la seva cultura.

4. La postura ignorant

L'absència d'aquest tema en els llibres de text escolars, fins fa pocs anys, i el fet que en moltes famílies no es parlàs d'aquesta qüestió ha provocat que alguns portadors de cognoms xuetes, tot i haver sentit parlar de l'assumpte, no el coneguin en profunditat i tampoc no sentin especial interès per conèixer-lo. Se senten totalment assimilats i consideren que es tracta d'un tema completament superat que pertany a un passat remot.

5. La postura del Retorn

Hi ha un percentatge mínim de xuetes que, animats per l'organització *Shavei*, estudia la possibilitat de retornar al judaisme.

Grups, comunitats, tribus, famílies i fins i tot individus aïllats troben en l'organització de Xavé Israel orella atenta i suport actiu per començar llur camí de retorn al Judaisme, sense cap discriminació (<http://www.shavei.org>).

de España Editores. pàg. 27.

Amb el suport del rabí mallorquí Nissan Ben Avraham (abans Nicolau Aguiló) i estimulats pel *retorn* del també xueta Miquel Segura Aguiló, alguns xuetes s'han acostat a aquesta postura.

«En qualsevol cas els xuetes amb voluntat de Retorn al judaisme són pocs, molts pocs: una ínfima minoria en el nucli d'una confusa identitat minoritària» (Segura Aguiló, 2012).

El juliol del 2011, el rabí ortodox Nissim Karelitz, cap de la Cort Rabínica Beit Din Tzedek a Bnei Brak, dictaminava –tal vegada massa tard i amb arguments gens nous ni originals– que els xuetes són jueus.

Vespra de la Festa de Xavuot 5771

Manifest en qüestió dels descendents de conversos de Mallorca

Com que hem comprovat que tenen com cert que durant totes les generacions es casaren només entre ells, doncs tots aquells que es refereixen a les primeres generacions són jueus dels nostres germans Fills d'Israel, el Poble del Senyor.

I hem d'atreure aquesta gent per tal d'atansar-los a la Torà i els manaments.

Firmat: Nissim Karelitz.⁸

Aquesta declaració semblava un exemple clar de com els límits ètnics, aparentment infranquejables, evolucionen i es mouen, confirmant per tant que l'ètnicitat no respon a característiques biològiques sinó culturals i que, utilitzant paraules de Gerd Baumann (2001), «no es una esencia biológica, sino un fermento cultivado».

⁸ Traducció feta per Nissan Ben Avraham.

Emperò mesos després, Nissan Ben Avraham aprofitava una entrevista que li feien al *Diario de Mallorca* per aclarir el manifest. De les seves declaracions es deduïa que les fronteres oficials de l'etnicitat jueva no s'obrien de pinte en ample per als xuetes i que tan sols es feien una mica més permeables. La matrilinealitat jueva seguia essent el principal marcador per a ser jueu, la sang encara era important:

*Ahora la decisión de Rabbi Karelitz, que reconoce a los chuetas como judíos, para la gente que es chueta de primer apellido pero no de segundo o es chueta por el abuelo de parte de padre y no por el abuelo de parte de madre, no sirve para nada. Tiene que ser la línea materna. Es como con cualquier otro judío de cualquier otra parte del mundo, de Rusia o Estados Unidos, donde ha habido algo de mezcla.*⁹

El manifest del rabi Karelitz va ser acollit amb il·lusió pels pocs xuetes que flirtegen amb el retorn al judaisme, mentre que altres –els que sempre s'han considerat descendents de jueus conversos independentment del reconeixement o no de l'autoritat rabínica–, es mostraren indiferents, demostrant una actitud semblant a la que expressava l'historiador Tony Judt pel que fa a la seva judeïtat;

No participo de la vida comunitària jueva ni practico rituals jueus. No m'esmerço a fer vida social amb jueus en especial, ni la majoria de les meves dones han estat jueves [...]. Tanmateix, quan algú em pregunta si sóc jueu, responc afirmativament sense dubtar-ho, i m'avergonyiria si no ho fes així (Judt, 2011: 187-188).

O la que manifestava S. Freud –recollida en el pròleg

⁹ *Diario de Mallorca*, 25 de setembre de 2011.

per a l'edició hebrea de *Totem i Tabu*–, quan indicava que, tot i estar completament apartat de la religió dels seus avantpassats i de qualsevol altra, se sentia jueu.

Alguns partidaris del *Retorn (Thesuvá)*, consideren que aquesta és l'única via per conservar la identitat xueta. En paraules de M. Segura (2012): «Només ens resten dos camins: el Retorn al judaisme o la mort. Perquè els xuetes com a raresa històrica, branca perduda de l'arbre d'Israel, estam condemnats a l'extinció.» Es tracta d'una visió derivada de la dels jueus ortodoxos que indiquen que tan sols l'ortodòxia pot evitar la desaparició del judaisme a la diàspora.

Però quins son els trets «originals» dels xuetes? Quina és la religió dels avantpassats que cal recuperar com a tret identificatiu del col·lectiu perquè li apporti més autenticitat i en garanteixi la supervivència? L'ultracatolicisme sincer que va caracteritzar el grup fa cent anys? El judaisme d'abans de les cremadisses? El politeisme anterior? O, per què no, el xamanisme que segons la Dra. Leore Grosman es practicava al nord de l'actual Israel fa 12.000 anys?¹⁰

Pensen correctament que no pot haver-hi judaisme sense jueus, però s'obliden que sí que hi pot haver jueus sense judaisme i potser els xuetes són el paradigma d'aquesta paradoxa. Durant els últims tres-cents anys ningú no va preguntar quina religió practicaven els xuetes per assenyalar-los com a jueus. Visqueren i moriren com a jueus no jueus.

Xuetes com l'escriptor Pere Bonnín reivindiquen ser un «mal jueu» sense haver de renunciar a la seva identitat, igual que ho fan altres jueus d'arreu del món.

¹⁰ L'any 2008, la Dra. Leore Grosman de la Universitat Hebrea de Jerusalem –que dirigeix l'excavació de Hilazon Tachtit, a la Galilea occidental– i un equip d'arqueòlegs van trobar una tomba que segons sembla correspondria al d'una dona xaman. «*The interment rituals and the method used to construct and seal the grave suggest that this is the burial of a shaman ...*». Grosman, L., Munro, N., & Belfer-Cohen, A. (2008). *A 12000-year-old Shaman burial from the southern Levant (Israel)*. PNAS, 105 (46), 17665-17669.

La nostalgia conservadora por la cultura e identidad «originales» distorsiona la historia, negando que las actuales identidades humanas son el resultado de este proceso [...]. Cada cultura es el resultado de diferentes mestizajes y no puede evolucionar sin otros nuevos.

L'etnicitat xueta, així com totes, és un procés viu i canviant que es reinventa en cada generació. No existeix cap marcador que puguem considerar essencial per l'existència d'una grupalitat, i fins i tot quelcom tan important com la religió no ha estat cabdal per a la continuïtat d'aquest col·lectiu. Durant segles, l'autoadscripció al grup o l'adscripció per la resta s'ha mostrat per sobre de qualsevol tret i els xuetes han estat anomenats així amb independència de la seva religió.

En el cas dels xuetes no és l'existència de mites d'ancestralitat comuna sinó la de personatges reals,¹¹ amb comportaments heroics, els que han permès una memòria històrica compartida, sempre present en la seva identitat, i que ha servit de catalitzador dels seus sentiments.

Es tracta d'un sentiment similar al que apunta el citat Judt quan es refereix a la identitat jueva a l'Amèrica contemporània i diu: «És una sensibilitat envers els patiments del passat que pot semblar fora de mida fins i tot pels mateixos jueus» (Judt, 2011).

L'afirmació que fa pels jueus nord-americans contemporanis és traslladable als xuetes; avui, ser xueta consisteix en bona manera a recordar allò que, en un altre temps, volia dir ser xueta.¹²

Les etnicitats són construccions socials que igual que

¹¹ Ens referim a personatges com Rafel Valls i els germans Rafel i Caterina Tarongí, creants de viu en viu el 1691 per defensar les seves creences.

¹² «Ser jueu consisteix en bona manera a recordar allò que, en un altre temps, volia dir ser jueu» Judt, T. (2011). *El refugi de la memòria* (M. Izquierdo, trad.) Barcelona: La Magrana.

els arbres d'un jardí creixen i evolucionen d'acord amb les forces ambientals i es modelen segons les actuacions dels jardiniers. Aquests poden preferir un jardí amb arbres singulars, diferents els uns dels altres –però arbres al cap i a la fi–, o preferir una homogeneïtat empeltada i modelada amb el temps, quan tots els jardiniers poden seguint el mateix patró. Al final tots els arbres semblaran iguals, però a les soques trigaran a desaparèixer les marques que van deixar les tempestes o les tisores d'uns jardiniers sense ofici.

Bibliografia

- Baumann, G. (2001). *El enigma multicultural*. (C. Ossés Torrón, trad.) Barcelona: Paidós.
- Culla i Clarà, J. B. (29 de desembre de 2010). «La conspiración del talento». *El País*.
- De Montaner, P., & Porqueres i Gené, E. (1994). «Subendogamias en el Mediterráneo: los ejemplos mallorquines de la aristocracia y de los descendientes de judíos». *Memòries de l'acadèmia Mallorquina d'Estudis Genealògics* (6), 79-106.
- Flexa, R. (1999). «Modern and Postmodern Racism in Europe: Dialogic Approach and Anti-Racist Pedagogies». *Harvard Educational Review*, 69 (2), 150-171.
- González Martínez, L. (1989). «Góngora según Quevedo: breve relación de una historia injuriosa». *Scriptura* (5), 17-29.
- Grosman, L., Munro, N., & Belfer-Cohen, A. (2008). «A 12000-year-old Shaman burial from the southern Levant (Israel)». *PNAS*, 105 (46), 17665-17669.
- Judt, T. (2011). *El refugi de la memòria*. (M. Izquierdo, trad.) Barcelona: La Magrana.
- Kurzban, R. (2010). *Why everyone (else) is a hypocrite: Evolution and the Modular Mind*. Princenton University

Press.

Laub, E. i J. (1987). *El mito triunfante*. Palma: Miquel Font Editor.

Mas i Vives, J. (1979). «El problema xueta viscut per Tomàs Aguiló i Forteza». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (37), 378-409.

Moore, K. (1976). *Those of the street*. London: University of Notre Dame Press.

— (1987). *Los de la calle*. (A. Kerrigan, Trad.) Madrid: Siglo XXI de España Editores.

Rojas, E. (1r de març de 2008). «Psicología de la soberbia». *Diario El Mundo*.

Segura Aguiló, M. (2012). *La història som nosaltres*. Palma: Lleonard Muntaner Editor.

Stallaert, C. (1998). *Etnogénesis y etnicidad. Una aproximación histórico-antropológica al casticismo*.

Barcelona: Proyecto A Ediciones

Taronjì Cortès, J. (1877). *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*. Palma: Imprenta Gelabert.

— (1984). *Algo sobre el estado religioso y social de la isla de Mallorca*. Palma: Miguel Font.

Tomàs, M. (2008). «Aproximació a la tasca intel·lectual de Josep Tarongí». *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (64), 169-194.

— (2012). «Cultura contra marginació: propostes teòriques de Marià Aguiló davant el problema xueta». Dins: E. Porquerres i Gené (coord.), *Francesc Riera, des de l'abundancia del cor* (pàg. 277-296). Palma: Lleonard Muntaner Editor.

Zweig, S. (2002). *El mundo de ayer. Memorias de un europeo* (16a ed.). (J. Fontcuberta, & A. Orzeszek, Trads.) Barcelona: Acantilado.

EL COLEGIO ESPAÑOL DE JERUSALÉN

Dra. María Luz Mangado Alonso
Departamento de Biblia y Oriente.
Facultad de Teología de Vitoria
- Instituto Bíblico y Oriental
Fotos: Archivo de Capuchinos de
Pamplona y Seminario Diocesano de Vitoria

Resumen

Durante el primer tercio del siglo XX se desarrollan ocho peregrinaciones promovidas por José María Urquijo y el obispo de Vitoria. Fueron apoyadas por los pontífices León XIII y Pío X, además de los prelados y cardenales españoles, especialmente el capuchino Vives y Tutó, destinado en Roma. Entre 1914 y 1918 es un período de *lapsus*, ante la situación convulsa internacional. Durante este momento el conde de Ballobar es el cónsul en Tierra Santa, nominado «cónsul universal», ante la retirada de todas las potencias internacionales, queda al frente de todos los asuntos internacionales. Pasado este tiempo de guerra, con la retirada del Imperio Otomano de Palestina y la llegada de los ingleses, esta zona pasa a ser protectorado británico. Al conde de Ballobar le seguirá en su labor diplomática en Jerusalén el diplomático navarro Pablo Jaurrieta.

En la década de los años XX inician de nuevo las peregrinaciones, si cabe, con mayor esplendor que en el primer tercio del siglo. Se funda el Colegio Español del Pilar en Jerusalén.

Abstract

During the first third of the twentieth century eight pilgrimages were promoted by José María Urquijo and the Bishop of Vitoria. They were supported by the Popes Leo XIII and Pius X and the Spanish prelates and cardinals, especially the Capuchin Vives and Tutó, stationed in Rome. 1914 and 1918 it is a period of gap due to the international convulsive situation. At this moment the Count of Ballobar is the consul in the Holy Land, named the universal consul since all the international powers are removed and the consulate of Spain in Jerusalem is at the forefront of all diplomatic affairs. After that convulsive time, with the withdrawal of the Ottoman Empire from the area of Palestine and the arrival of the British, this land becomes a British protectorate.

After the Count of Ballobar, Pablo Jaurrieta will continue as consul in Jerusalem. In the decade of the twenties, the pilgrimages retake again, with greater splendor, if possible, than in the first third of the century. The Spanish Pilar College is founded in Jerusalem.

Palabras Clave: Peregrinaciones a Tierra Santa, Egipto y Roma, Colegio del Pilar en Jerusalén.

Keys Words: Pilgrimages to the Holy Land, Egypt and Rome, Pilar College in Jerusalem.

PRESENTACIÓN¹

Durante el primer tercio del siglo XX se desarrollan ocho peregrinaciones promovidas por José María Urquijo, y el obispo de Vitoria. Fueron apoyadas por los pontífices León XIII y Pío X además de los prelados y cardenales españoles, especialmente el capuchino Vives y Tutó, destinado en Roma. En este período se funda el Museo Bíblico de Mallorca, con un fuerte y sólido apoyo del pontífice. Entre 1914 y 1918 es un período de *lapsus* por la situación convulsa internacional. En este momento el conde de Ballobar es el cónsul de España en Jerusalén, nominado «cónsul universal» ante la retirada de todas las potencias internacionales, queda al frente de los asuntos diplomáticos.

Pasado este tiempo de guerra, con la caída del Imperio Otomano, Palestina pasa a ser protectorado británico. Al conde de Ballobar seguirá en los años veinte el diplomático navarro Pablo Jaurrieta, momento en el que se inician de nuevo las peregrinaciones, denominadas Peregrinaciones

¹Mi agradecimiento en esta fase de trabajo a los archivos diocesanos de Pamplona, Vitoria, al Archivo de Capuchinos de Pamplona, a la Biblioteca de la Facultad de Teología de Vitoria-Gasteiz y del Seminario Diocesano de Pamplona, y a la Biblioteca de los Padres Agustinos de Valladolid, a la Fundación Sancho El Sabio, a la Real, y a la familia Jaurrieta-Baleztena. En particular mi agradecimiento en esta fase del trabajo a los PP. José Ángel Echeverría, Jesús Morrás, de la Orden de Frailes Capuchinos, a Dª Miren Laray, Dª Cuca Gorosquita, responsables del Archivo de Capuchinos de Pamplona, a Don Alfredo López Vallejo, director de Archivos Diocesanos de Pamplona, a Dª María Dolores Aranguren, directora del Archivo Diocesano de Vitoria, al P. Josep Amengual, del Instituto Misionero de los Sagrados Corazones de Jesús y María de Mallorca, a Don Francisco Castro, director del Museo de Tierra Santa de Santiago de Compostela, a Don Francesc Ramis, director del Museo Bíblico de Mallorca y a Don David Álvarez, Profesor del Estudio Teológico Agustiniiano de Valladolid, a Don Miguel Flamarique por sus aportaciones entre Navarra e Israel, a Sor Teresa Yago, misionera española comboniana en Israel, y a Don José Alipio Monrejón, presidente de la Asociación Raíces de Europa. Igualmente mi especial agradecimiento a Don Juan Carlos Elizalde, obispo de Vitoria, y a Don Francisco Pérez, arzobispo de Pamplona-Tudela y al Ministerio de Asuntos Exteriores de España.

Hispanoamericanas, con la participación de preladados de España e Hispanoamérica. La presencia de periodistas, fotógrafos y filmadores profesionales en estas expediciones permitió una gran difusión en su época.

EL COLEGIO ESPAÑOL EN JERUSALÉN

1. Los primeros intentos de la creación de un colegio español en Jerusalén

Tras el final de la Gran Guerra, Ballobar es destinado a Constantinopla y es reemplazado por el diplomático navarro Pablo Jaurrieta Músquiz, que se traslada a vivir con su esposa, Sylvia Baleztana Ascárate, y sus cuatro hijos. Jaurrieta permanecerá en el cargo más de doce años. Es el momento de los primeros descubrimientos arqueológicos y expediciones en Palestina, Mesopotamia y Egipto. Sylvia y sus hijos participan activamente en numerosos yacimientos arqueológicos. La familia estrecha una fuerte amistad con el fundador de l'École Biblique de Jerusalem, el dominicofrancés Lagrange, y el benedictino catalán Bonaventura Ubach, quien emprende dos grandes expediciones: una al Sinaí –tras los pasos de Moisés– y otra a Mesopotamia –en búsqueda de la tumba del profeta bíblico Nahum. En este tiempo reside en Mesopotamia la gran novelista británica Agatha Christi, casada con el arqueólogo británico Max Mallowan, y en Egipto se descubre la tumba de Tutanjamon con Lord Carnavon y Howard Carter.

El conde de Ballobar y Pablo Jaurrieta en Jerusalén

La familia Jaurrieta-Baleztana también crea un gran vínculo con los franciscanos y el procurador de los Santos Lugares, el gallego Fray Gabino Montero. Pablo Jaurrieta decide

transferir la sede consular española fuera de las murallas de la ciudad y con el apoyo de Fray Gabino fundan en la casa un colegio. Para llevar a cabo esta labor, Jaurrieta, con la aprobación del rey Alfonso XIII, de su gobierno y del nuncio pontificio, llama a las Hermanas Misioneras Hijas del Calvario para hacerse cargo de la escuela. Esta orden religiosa de origen mexicano se establece en la ciudad en 1921 en el hospicio polaco, próximo al consulado español. Las religiosas se trasladan a la nueva casa el 24 de octubre de 1922. El 26 de enero de 1923 se abre el colegio para los niños del barrio más desfavorecidos, objetivo que sigue siendo primordial hasta nuestros días, y un Dispensario de la Cruz Roja, con la aprobación central de Madrid para los enfermos. En 1942 la congregación se agrega a la tercera orden franciscana.

***El obispo Zacarías Martínez Núñez, Seminario
Diocesano de Vitoria***

2. El Colegio del Pilar de Jerusalén

Después de la Gran Guerra, el obispo de Vitoria, Zacarías Martínez Núñez, al corriente de esta iniciativa escolar en Jerusalén, propone que se edifique una capilla a la Virgen del Pilar y que el colegio lleve su nombre para extender la devoción mariana. Acompaña a la Primera Peregrinación Hispanoamericana de 1924, con 139 viajeros. Los peregrinos, camino de Barcelona para embarcar, hacen un alto con el tren ante la Basílica del Pilar, en donde el obispo recibe una imagen de la Virgen del Pilar, regalada por la Corte de Honor de las Damas de Zaragoza, que lleva consigo para presidir la capilla de Jerusalén. Los peregrinos dejan donativos en Tierra Santa para el colegio y la iglesia. «El proyecto ha merecido la aprobación del rey, de su gobierno, del excelentísimo nuncio de su santidad, y de muchos de nuestros venerables hermanos del episcopado.» Don Zacarías envía cartas desde

la Diócesis de Vitoria para que los fieles den donativos para tal fin. El obispo de Pamplona, el guipuzcoano Mateo Múgica, gran amigo de Zacarías, anima a los fieles navarros a dar donativos para ayudar en la fundación del colegio en Jerusalén.

***Fray Gabino Montero, el obispo Zacarías Martínez
Núñez y el cónsul Jaurrieta con algunos peregrinos***

La Segunda Peregrinación Hispanoamericana de 1925 fue presidida por el cardenal primado de las Españas y arzobispo de Toledo, Enrique Reig Casanova. Acuden 202 peregrinos. Cuando llegan a Jerusalén, el cardenal coloca en un acto solemne la primera piedra de la capilla del Pilar. Los peregrinos serán los grandes benefactores de esta obra. Zacarías manda cartas de ánimo a los fieles para acudir a la peregrinación y a entregar sus limosnas para el templo de la Virgen del Pilar en Jerusalén. En el discurso de monseñor Leal de Zamora pronunciado en Jerusalén colocando la primera piedra se expresa: «Los pueblos de cabeza épica son artistas; aprecian las características de sus hechos y plasman en piedra el alma de los siglos. Y porque el pueblo español tiene su epopeya inspirada en la Virgen del Pilar, poema de infinita delicadeza y de opulenta historia, que reconoce su origen en Jerusalén, debe levantar aquí el templo que resuma la profundidad de estos pensamientos, en el que cada piedra revele el misterio que guarda y proclame nuestra fe dominadora y la devoción a la Virgen, señora del alma del pueblo español...».

En 1925 en la Diócesis de Vitoria se abren dos suscripciones para conceder donativos para las obras de la capilla del Pilar en Jerusalén, que continuará en los años siguientes.

Entrada del Colegio del Pilar en Jerusalén

En la Tercera Peregrinación Hispanoamericana, los peregrinos de las Cruzadas a Tierra Santa y Roma llamaron a este lugar «un rinconcito de España en Jerusalén». Tras la visita del Santo Sepulcro, los feligreses se dirigían a la capilla de la Virgen del Pilar, que según la documentación se edificó en pocos meses. Fray Gabino Montero los acogía y dirigía la oración y bendición de los grupos, que terminaban entonando el Himno de la Virgen del Pilar. Las religiosas les ofrecían un ágape con limonada y pastas. Los grupos donaban una colecta para la labor educativa y religiosa del centro.

La primera ampliación de la escuela se hace en 1931, con la ayuda económica de la Custodia de Tierra Santa. En los años 1934 y 35 tras la visita del procurador Francisco de Ranero y ver la necesidad de mejoras en los locales, solicita la aprobación de los planos para hacer mejoras dentro del antiguo recinto consular: se hace un amplio salón o pabellón para la Escuela Nacional, dependencia para la biblioteca y se añade un espacio para el Dispensario que dependía de la Cruz Roja Española.

Ese mismo año las Hermanas del Calvario celebran las Bodas de Oro de su fundación por lo que tienen lugar algunas solemnidades: en la capilla se celebró un triduo de preparación, una celebración de comunión de los niños y una función solemne. Hubo una fiesta en el salón de la escuela convertido en salón de actos. Acudieron, además de los peregrinos, el cónsul de España, Antonio Gordi, y el vicecónsul, José A. Balenchana, además de los cónsules de Estados Unidos y Bélgica, el procurador en Tierra Santa y religiosos españoles residentes en Jerusalén. Dos niñas recitaron un diálogo en español, que envolvía un cariñoso

saludo al representante de España; luego se siguieron una preciosa variedad de diálogos y breves piezas literarias. A continuación se procedió a la repartición de premios, que consistía en un uniforme para las niñas mayores con mejor conducta escolar; zapatos para las más pobres y abrigos de lana para las más necesitadas, juguetes para los pequeñines y, finalmente, dulces y caramelos para todos.

Representantes en el patio del colegio en las bodas de oro de las Hermanas del Calvario

Al cerrar la fiesta conmemorativa, el procurador dirigió unas palabras a los representantes españoles: *Excelentísimo Señor; El venir V. E. a este modesto Asilo español para honrar con su presencia la celebración de un recuerdo imperdurable, cual es el que conmemoramos hoy 19 de Enero de 1935 -quincuagésimo aniversario de la fundación del Instituto de las «HIJAS DEL CALVARIO», es una atención tan delicada, que quedará siempre impreso en la memoria de estas buenas Religiosas que con su abnegación y sacrificio poco común, secundan tan eficazmente nuestras aspiraciones de tener aquí en Jerusalén un hogar español, que propague nuestro idioma en estas tierras tan distantes de nuestra Patria. Aquí las tiene V. E. en un pedazo de tierra española en el corazón de Jerusalén, bajo la enseña querida de la Madre Patria; al amparo de la Virgen del Pilar, y sacrificadas a la propaganda de la cultura e idioma español.*

En los años 50 se amplifica el colegio con dos casas cedidas por la Custodia de Tierra Santa. La Escuela del Pilar de Jerusalén depende de la Custodia de Tierra Santa y la Obra Pía, que tras la guerra civil española nace como organización estatal en la fecha del 3 de junio de 1940. La liquidación de privilegios y derechos de España en Tierra Santa vino

impuesta por la Santa Sede a partir del Concilio Vaticano II. La Agencia de Cooperación Internacional Española renovó la escuela del Pilar en el año 2004 habilitando trece aulas, un laboratorio de ordenadores y una biblioteca. En su programa de estudio sigue el del Ministerio de Educación de Palestina. Cada año el 12 de octubre, fiesta de la Hispanidad, cuya patrona es la Virgen del Pilar, se realiza una solemne celebración religiosa con la habitual participación del cónsul. En el edificio ondea la bandera española. En la escuela se enseña en español, inglés, árabe y hebreo. Llamado comúnmente «colegio español», está dirigido actualmente por la religiosa española burgalesa Marta Gallo Marín. Allí estudian 200 niñas de familias pobres cristianas y musulmanas con 23 profesores.

Hoy, casi un siglo después de la fundación impulsada por el navarro Pablo Jaurrieta y su esposa Sylvia Baleztena, han pasado miles de niñas por el centro, desde sus hijas como primeras alumnas –Dolores, Santita y Silvia. Es también un lugar de encuentro para familias de muchachas cristianas y musulmanas. Se fomentan las buenas relaciones y la paz, en un clima de respeto mutuo. La Virgen del Pilar preside la capilla y el patio del colegio.

Desde hace ocho años la Asociación Raíces de Europa, con sede en Vitoria, en donde se imparte el Máster de Oriente Antiguo y Biblia, dirigida por Don José Alipio Monrejón, colabora en la labor misionera de las religiosas del Calvario en Jerusalén.

3. La película *España en Jerusalén* o *La Virgen del Pilar en Jerusalén*

Durante la primera peregrinación hispanoamericana se grabó una película de todo el trayecto titulada *Por Tierra Santa, Egipto y Roma* en 1924. Al año siguiente se filma la película *España en Jerusalén* o *La Virgen del Pilar en Jerusalén*. La encomienda de esta labor fue hecha a los estudios de los hermanos Beringola de Madrid, que poseían un centro fotográfico especializado en orlas universitarias. Se han conservado algunos reportajes, aunque el archivo principal se perdió en una inundación, según me ha relatado su hija, Teresa, quien dirigió el estudio tras la jubilación de su padre y su tío. Los estudios Beringola tuvieron también una sede en Tánger y participaron en filmaciones de películas del Oeste americano, cuando el cine comenzaba a despuntar. Recientemente se ha presentado su primera producción de *Santa Teresa de Jesús*, en la filmoteca de Castilla-León.

Ambas filmaciones ofrecían una exótica visión de los lugares bíblicos de Egipto, Tierra Santa y Roma y un reportaje de los viajes. Su exhibición y alquiler servía para animar a otros peregrinos a conocer los lugares bíblicos y para sacar fondos para la construcción de la capilla a la Virgen del Pilar en Jerusalén.

En 1924, en la velada de homenaje al Obispo Zacarías en la que participa el Ayuntamiento, la Diputación, la Audiencia, instituto de cuerpos armados, y el Cabildo de la Catedral, se presentó toda la cinta de la película que se tituló: *España en Jerusalén* o *La Virgen del Pilar en Jerusalén*. Se estrenó en Madrid ante el rey Alfonso XIII y los obispos de Vitoria y Cuenca que acompañaron al viaje. El reportaje posee un valor extraordinario como documento vivo de estas expediciones;

posee cinco partes:

1. El Viaje, que comienza con la visita general de Barcelona, de donde sale la peregrinación, presentándose acto seguido un buen número de peregrinos saliendo de la iglesia de Santa María del Mar, en la que se les impusieron las insignias. A bordo del barco *Cordillère*, sobresalen varios paisajes espléndidos: la isla de Córcega, el volcán Stromboli, el estrecho de Mesina, la vida en el barco o el desembarco en Jaifa, Palestina y Jerusalén. Destaca el Vía Crucis, celebrado con gran fervor, en el que los peregrinos llevan una pesada cruz.
2. La segunda parte son vistas del viaje a Egipto y regreso a la ciudad eterna.
3. La estancia en Egipto; destacan los momentos de los peregrinos en la visita a las pirámides, la esfinge, el Museo del Cairo y los paisajes del Nilo.
4. La cuarta parte es el regreso de los peregrinos con detalles de la vida a bordo, el príncipe de Abisinia, que venía a Europa en el mismo barco que la peregrinación, el cráter del Vesubio y algunas vistas de Pompeya.
5. La última parte es la Ciudad Eterna, con los más interesantes monumentos de Roma, así como la audiencia que concedió el papa Pío XI.

La película fue dedicada a la recaudación de fondos para la erección de la capilla de la Virgen del Pilar en Jerusalén. Se podía alquilar para proyectar en salones privados, colegios y salas de cine.

Propaganda de la película

4. Excavaciones del colegio del Pilar y la organización de la ciudad de Jerusalén

El Colegio del Pilar y el barrio cristiano de Jerusalén fue sometido a unas reformas y mejoras a partir del año 1996, por lo que el cónsul español solicitó ayuda de excavaciones a la Escuela Bíblica y Arqueológica Francesa. Con el beneplácito de las autoridades israelitas se realizan los primeros sondeos y excavaciones en los años posteriores, que permitirán conocer el antiguo barrio cristiano de la ciudad y los vestigios medievales conservados.

Jerusalén entra en la segunda mitad del siglo XIII en un momento de estabilidad que contrasta con los vaivenes sufridos en la época anterior. Tras la conquista de Saladino, se establece un equilibrio político en Palestina y vuelven las peregrinaciones cristianas, judías y musulmanas en su trayecto a la Meca.

Patio del colegio de Nuestra Señora del Pilar en Jerusalén

Las excavaciones del Pilar informan de una población cosmopolita en esta época, permanente o temporal en Jerusalén. Según los materiales conservados vienen personas de Europa, Mesopotamia o Egipto, de comunidades cristianas (latinos, siriacos y coptos). Las manufacturas de cerámica y textiles venecianos hallados hacen pensar en un destacado comercio en la ruta de las grandes especias. Se constata en el siglo XV una prosperidad impulsada por los sultanes mamelucos de Egipto y Siria dentro de los grandes circuitos comerciales entre el Mediterráneo y el Océano Índico. Las excavaciones llevan a pensar en un contexto urbano marcado por la estabilidad y una cierta prosperidad con una presencia

modesta de población, en un lugar único por sus santuarios. En el siglo XIX se observan dentro de los muros de Jerusalén cuatro barrios: cristiano, musulmán, judío y armenio; la existencia de los armenios invalida la consideración de una división estrictamente religiosa de la urbe.

LA EGIPTÓLOGA MARINA ESCOLANO-POVEDA DESCUBRE FRAGMENTOS INÉDITOS DEL PAPIRO DE BERLÍN 3024 EN EL MUSEO BÍBLICO DE MALLORCA

Gerardo Jofre González-Granda
Francesc Ramis Darder

Resumen

El hallazgo de unos fragmentos de antiguos textos egipcios en el Museo Bíblico de Mallorca ha permitido completar y reinterpretar dos de ellos, presentes en el llamado Papiro de Berlín 3024: *La disputa entre un hombre y su Ba* y *el Cuento del Pastor*.

Palabras clave

Papiros, Museo de Berlín, Museo Bíblico de Mallorca, literatura antigua egipcia.

El 16 de enero de 2010 la egiptóloga y hoy ya doctora Marina Escolano-Poveda daba una conferencia en Palma (Mallorca) bajo el título «Más allá de la Piedra de Rosetta, el papel fundamental de la lengua copta en el desciframiento de la escritura jeroglífica». Aprovechando el viaje a nuestra Isla, Marina visitó nuestro Museo Bíblico de la ciudad y entre otros artefactos le llamaron la atención unos papiros que aparecían fragmentados, cuya traducción era desconocida hasta la fecha. El director, el Dr. Francesc Ramis Darder, y el gerente de la comisión del museo, Gerardo Jofre González-Granda, le ofrecieron su estudio y publicación, teniendo en cuenta que hasta el momento se mantenían completamente inéditos, y no habían sido nunca antes estudiados. Marina

combinó sus estudios de Doctorado en Egiptología en la Universidad Johns Hopkins, en Baltimore (EEUU) con el análisis textual y lingüístico de aquellos papiros de Mallorca y no fue hasta 2015 que pudo dedicarse con mayor profundidad al examen detallado de aquellos fragmentos. El 26 de abril de ese mismo año, Marina dio una charla en el congreso del American Research Center in Egypt (ARCE) sobre los papiros demóticos de la Abadía de Montserrat (presentando la edición de un papiro astronómico) y los nuevos papiros descubiertos en el Museo Bíblico de Mallorca. La distribución del texto en columnas verticales indicaba sin lugar a dudas que se trataba de textos pertenecientes a la primera mitad del Reino Medio, y sus contenidos eran obras literarias. Luego, Marina volvió a visitar el museo en julio de 2015, examinando más detalladamente los papiros y preparando facsímiles de cada fragmento. Después viajó al Museo de Berlín, donde tuvo ocasión de estudiar directamente el Papiro de Berlín 3024 gracias a la autorización de la Dra. Verena Lepper, conservadora de los papiros del Museo de Berlín, y donde pudo contar con la generosa asistencia de la restauradora de papiros del museo, Myriam Krutzsch.

Marina es también miembro del proyecto DVCTVS que dirigen Alberto Nodar (UPF) y Sofía Torallas (U. de Chicago). Este equipo académico lleva varios años trabajando en las principales colecciones papirológicas de España, entre las que se encuentran la Abadía de Montserrat y la de la Compañía de Jesús en Cataluña. Su propósito es la conservación del patrimonio papirológico, catalogación, estudio y digitalización de los papiros que conforman las colecciones que se encuentran en nuestro país. El 28 de octubre de 2015 el Museo Bíblico de Mallorca recibió la visita de Sergio Carro y Alberto Nodar, de la Universidad Pompeu Fabra, en Barcelona, y pudo hacerse un exhaustivo reportaje

fotográfico de los papiros que Marina utilizó para elaborar los facsímiles definitivos de los mismos.

Los resultados de su trabajo fueron sorprendentes. La egiptóloga Marina Escolano-Poveda había descubierto unos fragmentos egipcios escritos en hierático del Reino Medio, todos ellos desconocidos hasta la fecha y que forman parte del famoso Papiro de Berlín 3024. Los fragmentos del Museo Bíblico de Mallorca contienen partes de dos obras literarias egipcias de suma importancia. Una parte inédita del comienzo del poema *Debate entre un Hombre y su Ba*, considerado como la primera obra filosófica de la historia, además de ser uno de los textos más importantes de la literatura egipcia y otra parte, la continuación del *Cuento del Pastor*, un enigmático relato mitológico donde dioses y hombres interactúan.

Su descubrimiento fue confirmado tanto por el profesor James P. Allen de la Universidad de Brown, que se encontraba entre el público en el congreso de ARCE en el que Marina lo dio a conocer, como por el profesor Richard Parkinson (Universidad de Oxford). Parkinson había publicado en 2003 una serie de fragmentos de la colección Amherst (P. Amherst III), que identificaba con el comienzo perdido de P. Berlín 3024. Tanto Allen como Parkinson son actualmente los mayores especialistas en literatura egipcia del Reino Medio.

Todo ello fue publicado en julio de 2017 en su artículo «New Fragments of Papyrus Berlin 3024: The Missing Beginning of the Debate between a Man and his Ba and the Continuation of the Tale of the Herdsman (P. Mallorca I and II)» en la revista *Zeitschrift für Ägyptische Sprache und Altertumskunde* 144, sección 1 (2017), páginas 16-54. Marina ha nombrado a estos fragmentos «Papiro Mallorca I y II», en honor a nuestra isla de Mallorca, donde se encuentran. Los nuevos fragmentos

aportan pistas desconocidas hasta ahora e importantes para comprender ambos poemas.

La disputa entre un hombre y su Ba es una obra anónima conocida también como *Diálogo del desesperado de la vida con su alma*. Parece ser un texto que se remonta a la dinastía XII.

En el caso del Debate entre un hombre y su Ba, Marina Escolano-Poveda, gracias a estos fragmentos, ha descubierto que el hombre en realidad está enfermo, probablemente terminal, y es en ese momento entre la vida y la muerte en el que tiene la conversación con su Ba. El Ba es uno de los aspectos del alma en la antigua mitología egipcia. En el texto, el Hombre y el Ba argumentan sobre lo positivo y lo negativo de la muerte y la vida, y al final concluyen que no es todavía el momento de la muerte del Hombre, y que cuando este llegue, ambos se reunirán en la otra orilla (la de los muertos). La ausencia del comienzo ha sido fuente de discusión entre los investigadores desde que el texto fue publicado por primera vez por el egiptólogo Adolf Erman en 1896, argumentando desde que se trataría de un hombre con instintos suicidas, hasta que el debate tendría lugar en el Más Allá frente a un tribunal divino. P. Mallorca II aporta en este sentido un indicio esencial para la resolución del problema. Los fragmentos parecen contener el marco narrativo que precede al inicio del debate, con la frase «Entonces el hombre enfermo dijo». Esto sería indicativo de que el hombre, enfermo terminal, se ve a las puertas de la muerte, momento en que su Ba se materializa, y se plantea si debería seguir viviendo o no. El contenido del debate, en el que el Hombre en una serie de letanías se lamenta de su infortunio, parece indicar que su enfermedad tiene un origen psicológico, indicando que los egipcios sabían que la depresión podía conducir a la muerte.

Solo en ese estado liminal entre la vida y la muerte puede producirse la conversación con el Ba, que el Hombre, vivo al final del Debate, relata a una serie de interlocutores en el marco narrativo, entre los que se encuentra una mujer cuyo nombre, curiosamente, parece ser Ankheth («la viva»).

Respecto al otro texto, el *Cuento del pastor* es un texto literario del que solo se conserva un fragmento. Compuesto a principios de la dinastía XII, cuenta el encuentro de un pastor con una diosa. Tradicionalmente, este cuento había sido interpretado como una historia de seducción en el que una diosa busca los favores sexuales de un pastor en un contexto de marismas. Marina Escolano-Poveda propone en su artículo una nueva interpretación, en la que la diosa está en realidad interesada en el ganado y no en el pastor, y solo intenta seducirlo en el segundo encuentro, siempre con el objetivo de que le dé uno de los animales. Esto explicaría por qué entre ambos encuentros se produce el cruce del ganado y el conjuro acuático, con el fin de proteger a los animales. El trabajo de Marina no solo ha sido la transcripción, transliteración, traducción, y comentario filológico, sino que ha proporcionado detallados facsímiles de cada fragmento indicando los trazos del pincel del escriba y la intensidad de la tinta. Ahora gracias a los fragmentos de Mallorca y a la investigación llevada a cabo por Marina Escolano-Poveda, el museo no solo cuenta con una detallada información sobre estas piezas, sino que ha dado nuevas perspectivas a dos obras únicas de la literatura egipcia.

SALVADOR F. DAVID LLÁCER, *wdrk hqdash El «Camino Santo» (Is 35,8)*. (68 Asociación Bíblica Española Institución San Jerónimo. Tesis. Verbo Divino 2017), 319 pp.

Como sabemos, el conocimiento del texto bíblico constituye la base académica de toda aproximación a la Escritura. La obra reseñada constituye un estudio de crítica textual de Is 35,8. Entre las páginas de la Introducción, el autor presenta la versión castellana de Is 35 y reseña las dificultades de traducción que presenta el capítulo, y en especial Is 35,8; con intención de poner de manifiesto las dificultades, el autor comenta traducciones italianas, castellanas, inglesas y francesas. Descritas las dificultades de traducción propias de Is 35, establece el horizonte de la investigación: el estudio de Is 35,8, su literalidad, para averiguar qué es lo que dice exactamente (sin profundizar en lo que narra el pasaje o en la verdad de lo narrado).

La primera parte del estudio (caps. 1-3) se centra en el análisis del Texto Masorético de Is 35,8. Después de constatar que Is 35,8 ha constituido una «*crux interpretum*» para los traductores, describe, en el versículo Is 35,8, la repetición de la locución *wdrk* (y camino), comenta el género del término *drk*, analiza el aspecto sintáctico, describe las propuestas interpretativas y las posibilidades de traducción de Is 35,8 (cap. 1). Seguidamente (cap. 2), profundiza en el significado de la forma *mshwl* (¿una senda?), ofrece un elenco de las opiniones de los comentaristas sobre el término *mshwl*, y comenta el sentido del vocablo *msh* en el hebreo tardío. Acto seguido (cap. 3), se detiene en la frase *whw' lmw hlk drk*; comienza esbozando el sentido que ofrecen las versiones modernas, después comenta la Masora, ahonda en las correcciones consonánticas, y, con intención de ofrecer pautas de traducción, analiza la forma *lmw* como consonante

l, considerando la consonante *m* como enclítica, y también entendiendo la forma *lmw* como preposición *l*, más sufijo pronominal *mn*. El autor manifiesta una gran meticulosidad, finura de análisis, y sólida erudición por cuanto concierne al estudio de las formas y al análisis sintáctico; también es encomiable la cantidad de monografías sobre el tema que refiere, tanto en el mismo texto de la obra como en las notas a pie de página.

La segunda parte del estudio está dedicada al texto qumrámico de Is 35,8 (caps. 4-7). Comienza con el análisis del Rollo de 1QIsa^a (cap. 4). A continuación, establece las diferencias entre el TM Is 35,8^{a-b} y 1QIsa^a 35,8-b (cap. 5). Seguidamente, señala las diferencias entre el TM Is 35,8c y 1QIsa^a 35,8c (cap. 6), Finalmente, marca las diferencias entre el TM Is 35,8d y 1QIsa^a 35,8d (cap. 7). La tercera parte de la obra aborda las versiones de Is 35,8 (caps. 8-9). Inicia el estudio presentando la versión griega de los LXX de Is 35,8 (cap. 8). A continuación, aborda el análisis del Targum de Is 35,8 (cap. 9). Después, se centra en la Peshitta de Is 35,8 (cap. 10). Seguidamente, trata la traducción propuesta por la Vetus Latina para Is 35,8 (cap. 11), y la Vulgata de Is 35,8 (cap. 12). Como sucedía en el apartado anterior, el estudio revela una gran meticulosidad en el análisis gramatical y comparativo de textos y palabras; muy valiosa es la incorporación fotográfica de fragmentos de los códices estudiados para precisar la grafía de los términos.

A lo largo de la cuarta parte el autor delinea las conclusiones (cap. 13), y finaliza el estudio con la propuesta de nueva traducción para Is 35,8: «Será allí su nombre exaltado y en el camino santo le invocarán, no lo atravesará el que es impuro, y los que recorran el camino, aunque sean necios, no se perderán». Las últimas páginas del libro contienen el elenco

de siglas y abreviaturas, bibliografía, y varios anexos sobre las traducciones modernas de Is 35,8-9 e ilustraciones de los códices utilizados en el análisis de Is 35,8. Aunque breve, la conclusión y la propuesta de traducción manifiestan con rigor el contenido global del estudio; por lo que respecta a la traducción, objeto último del estudio, el autor reconoce que es novedosa, a la vez que sentencia que la traducción propuesta manifiesta la presencia de Dios, pero, como el mismo autor señala, no en el lugar que indicaban otros comentaristas, ni en el que el mismo autor había esperado que estuviera. La bibliografía citada por el autor es abundante, y útiles las referencias gráficas de los códices.

A nuestro entender, la traducción que propone el autor, como colofón del estudio, es acertada y nacida de una dedicación académica ardua, meticulosa y precisa; pero también abre nuevas vías de interpretación para palpar la presencia divina en Is 35,8, a la vez que ofrece un horizonte de estudio a quienes busquen la precisión académica que siempre requieren los estudios textuales. Nos encontramos ante una obra de primera línea por cuanto concierne a la crítica textual de Is 35,8; sólidamente argumentada, densa y bien trabajada, puede constituir un punto de referencia para quienes se adentren en los estudios textuales, tanto de la profecía isaiana, como desde una perspectiva más amplia en el campo de la crítica textual del Antiguo Testamento.

Francesc Ramis Darder

JOAN ANDREU ALCINA, *Ramon Llull: intèrpret de Déu*. Capítol Catedral de Mallorca, 2016,

Aquest llibre ens ofereix una obra de conjunt que presenta els principals aspectes de la vida, el pensament filosòfic i la teologia de Ramon Llull. En tot el recorregut de l'obra es vol destacar, especialment, la dimensió vivencial de Llull. És aquest un punt important perquè probablement és l'única manera que ens permet fusionar l'horitzó de sentit d'una figura del segle XIII amb l'horitzó de sentit del qual ara nosaltres som els protagonistes. Aleshores, a través del llenguatge i de la problemàtica que varen provocar els escrits de Ramon Llull es volen mostrar tota una sèrie d'inquietuds personals i vitals de l'autor que poden ser actualitzades en el context existencial de cadascun de nosaltres.

Entrar en la vida i l'obra d'un pensador medieval només pot ser significatiu per a nosaltres si trobam aquells aspectes de la seva proposta que ens poden ajudar a recórrer el nostre procés de personalització.

El llibre està estructurat en quatre parts. Un primer capítol introductorí que contextualitza l'autor i la seva obra en les coordenades del seu temps. Un segon capítol està especialment destinat a mostrar les dimensions biogràfica i vital de Ramon Llull. Aquests aspectes es desenvolupen a través del desplegament sistemàtic de quatre idees claus en la vida i el programa de Llull: la contemplació, la conversió, el llenguatge i la missió. Una tercera part del llibre extreu les derivades teològiques implicades en el cercle hermenèutic format pels quatre eixos anteriors. Un darrer capítol en treu les principals conclusions. A través de la mútua implicació de l'amor i de la llibertat es mostra la decisiva dimensió existencial del pensament de Llull.

Finalment, el llibre inclou tota una sèrie d'apèndixs, una ampla bibliografia i un quadre cronològic que complementen les aportacions de l'autor del llibre.

Des d'una perspectiva metodològica, el llibre intenta combinar un equilibri entre la divulgació i el rigor, és a dir, presentar de manera general els temes que es tracten amb una mínima profunditat expositiva.

Es tracta, doncs, d'un intent d'aproximació seriós a una de les figures cabdals de la cristiandat.